

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KORUMACILIK POLİTİKALARI VE SERBEST TİCARET
ANLAŞMALARINI'NIN KÜRESEL TİCARETE ETKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

Ethem ARSLAN

**Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı
Uluslararası Ticaret Doktora Programı**

**EKİM 2023
İSTANBUL**

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KORUMACILIK POLİTİKALARI VE SERBEST TİCARET
ANLAŞMALARINI'NIN KÜRESEL TİCARETE ETKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

**Ethem ARSLAN
(164236001)
0000-0001-6475-4897**

Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı

Uluslararası Ticaret Doktora Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kerem ALKİN

İstanbul 2023

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü

Jüri Tez Onay Formu

06.10.2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Bu çalışma 06.10 2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, Uluslararası Ticaret (Doktora) Programı, Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ

Prof. Dr. Kerem ALKİN

Danışman

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ümit BOZOKLU

Üye (İmza)

İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet MELEMEN

Üye (İmza)

Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Funda Haitce SEZGİN

Üye (İmza)

İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ERKASAP

Üye (İmza)

İstanbul Gedik Üniversitesi

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum ‘‘Korumacılık Politikaları ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının Küresel Ticarete Etkileri’’ adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya ‘da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim (06/10/2023).

Ethem ARSLAN

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı gerçekleştirmemde değerli görüşleri ile bana yol gösteren, katkılarını ve desteklerini esirgemeyen başta danışmanım Prof. Dr. Kerem ALKİN olmak üzere değerli Hocalarım Prof. Dr. Mehmet MELEMEN'e, Dr. Öğr. Üyesi Hatice Funda SEZGİN'e ve Dr. Öğr. Üyesi Ümit BOZOKLU'ya ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ERKASAP'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Tüm destekleri ve katkıları için başta sevgili eşime, sabırsızlıkla tezimin bitmesini bekleyen çocuklarıma ve tüm dostlara en derin şükranlarımla...

Ekim 2023

Ethem ARSLAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT	xi
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE KORUMACILIK POLİTİKALARI	5
2.1. Uluslararası Serbest Ticaret ve Korumacılık	5
2.2. Korumacılık Anlayışının Doğuşu.....	6
2.2.1. Merkantilizmin, fizyokrasi ve korumacılık politikaları.....	7
2.2.2. 1929 Büyük bunalım ve korumacılık	13
2.2.3. İkinci dünya savaşı sonrası ve ticaretin serbestleşmesi	15
2.2.4. Ticaretin serbestleşmesinde rol oynayan uluslararası organizasyonlar	16
2.2.5. 1980 Sonrası neo-liberal akımlar çerçevesinde şekillenen yeni korumacılık.....	18
2.2.6. 2008-2009 Küresel finans krizinden sonra korumacılık.....	20
2.2.7. Korumacılık politikalarının nedenleri ve araçları.....	23
2.2.8. Korumacılığın dünya ticaretine etkileri	26
2.2.9. Korumacılığın DTÖ'ye etkileri.....	27
3. ULUSLARARASI TİCARETTE EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE ETKİLERİ	30
3.1 Ekonomik Entegrasyonlar tanımı.....	30
3.2 Ekonomik Entegrasyon Türleri	30
3.2.1 Tercihli ticaret anlaşması.....	32
3.2.2 Serbest ticaret anlaşması.....	32
3.2.3 Gümrük birliği	33
2.2.4 Ortak pazar	34
2.2.5 Ekonomik birlik.....	34
3.3 Ekonomik Entegrasyon Tarihsel Gelişimi	34
3.3.1 GATT Öncesindeki dönem.....	35
3.3.1.1 Birinci bölgeselleşme.....	36
3.3.2 GATT Sonrasındaki dönem.....	36
3.3.2.1 İkinci bölgeselleşme	36
3.3.2.2 Üçüncü bölgeselleşme	36
3.3.2.3 Dördüncü bölgeselleşme	37
3.4 Serbest Ticaret Anlaşmalarının Önemi	37
3.4.1 Serbest ticaret anlaşmaları ve gelişimi	38
3.5 Serbest Ticaret Anlaşmalarının Küresel Ticaret sistemine Etkileri	40

3.6 Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşmalarına İten Nedenler.....	42
3.6.1 Ekonomik nedenler.....	43
3.6.2 Politik nedenler.....	44
3.7 ABD'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları	44
3.8 Serbest Ticaret Anlaşmaları ve GATT/DTÖ Sorunsalı	56
3.8.1 Uluslararası ticarete GATT/DTÖ ve hedefleri.....	56
3.8.2 DTÖ-STA ilişkisi	58
3.8.3 DTÖ Başarısızlıkları (eleştirileri) ve ülkelerin STA'lara yönelmesi.....	59
4. YÖNTEM, VERİ SETİ VE MODELLER.....	63
4.1 Serbest Ticaret Anlaşmaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması	63
4.2 Korumacılık Politikaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması.....	68
4.3 Panel Çekim Modeli.....	72
4.4 Veri Seti ve Model	75
4.5 Değerlendirme Kriterleri	78
4.5.1 Ekonomi büyüklük (GSYİH) ve ticaret verileri	79
4.5.2 Mesafe	79
4.5.3 STA Değişkeni	80
4.5.4 Nüfus değişkeni	80
4.5.5 Etkin tarife oranı (Effectively applied rate).....	81
4.5.6 Linder değişkeni	82
5. EKONOMETRİK METODOLOJİ VE BULGULAR	84
5.1. Panel Veri	84
5.2. Panel Veri Çeşitleri	85
5.2.1. Mikro panel ve makro panel.....	85
5.2.2. Dengeli ve dengesiz panel	86
5.2.3. Statik ve dinamik panel	86
5.2.4 Panel veri avantaj ve dezavantajları	87
5.3. Panel veri modelleri	89
5.3.1. Havuzlanmış (pooled) regresyon modeli.....	90
5.3.2. Sabit etkiler modeli.....	91
5.3.3. Rassal etkiler modeli	93
5.4. Hausman testi	93
5.5. Yatay Kesit Bağımlılığı.....	94
5.6. Birim Kök Analizi.....	95
5.7. Ampirik Bulgular	97
5.7.1 Yatay kesit bağımlılığı testi.....	99
5.7.2. Birim kök testi (Durağanlık testi).....	100
5.7.3. Hausman testi	102
5.7.4. EGLS (Yatay kesit ağırlıklı) panel regresyon analizi.....	104
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	109
KAYNAKLAR	112
EKLER.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	127

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ANZCERTA	: Australia/New Zealand Closer Economic Relations Trade Agreement
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BSEC	: Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
CACM	: Orta Amerika Ortak Pazarı
CES	: Constant Elasticity of Substitution
COMESA	: Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı
CUSFTA	: Kanada-ABD Serbest Ticaret Anlaşması
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
ITO	: Uluslararası Ticaret Örgütü
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
MFN	: Most Favoured Nation
MTR	: Multilateral Trade Resistance
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OLS	: Ordinary Least Square
SACU	: Güney Afrika Gümrük Birliği
SAFTA	: Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TPA	: Ticaret Teşvik Anlaşması
TPP	: Trans Pasifik ortaklığı
TTA	: Tercihli Ticaret Anlaşmaları
TTIP	: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1: Korumacılığın Küresel Etkisi.....	28
Çizelge 2.2: Bölgelere Göre Tarifeler	29
Çizelge 3.1: Ekonomik Entegrasyonların Aşamaları ve Özellikleri.....	34
Çizelge 3.2: ABD-Avustralya 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	45
Çizelge 3.3: ABD-Bahreyn 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	46
Çizelge 3.4: ABD-Kanada 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	47
Çizelge 3.5: ABD-Meksika 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	47
Çizelge 3.6: ABD-Dominik Cumhuriyeti 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	48
Çizelge 3.7: ABD-El Salvador 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	48
Çizelge 3.8: ABD-Guatemala 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	48
Çizelge 3.9: ABD-Honduras 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	49
Çizelge 3.10: ABD-Kosta-Rika 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	49
Çizelge 3.11: ABD-Nikaragua 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	49
Çizelge 3.12: ABD-Şili 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	50
Çizelge 3.13: ABD-Kolombiya 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	50
Çizelge 3.14: ABD-İsrail 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	51
Çizelge 3.15: ABD-Ürdün 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	52
Çizelge 3.16: ABD-Güney Kore 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	52
Çizelge 3.17: ABD-Morokko (FAS) 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	53
Çizelge 3.18: ABD-Umman 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	54
Çizelge 3.19: ABD-Panama 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)	54
Çizelge 3.20: ABD-Peru 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	55
Çizelge 3.21: ABD-Singapur 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	56
Çizelge 4.1: Serbest Ticaret Anlaşmaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması	66
Çizelge 4.2: Korumacılık Politikaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması.....	71
Çizelge 4.3: Değişkenlere İlişkin Açıklama Tablosu	77
Çizelge 5.1: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları: Breusch-Pagan LM	100
Çizelge 5.2: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları: Pesaran CD Test.....	100
Çizelge 5.3: Birim Kök Testi Sonuçları (Birinci ve İkinci Nesil Birim Kök Testler)	102
Çizelge 5.4: Model 1 Tahmin Sonuçları (Basit Çekim Modeli).....	105
Çizelge 5.5: Model 2 Tahmin Sonuçları (Linder Modeli).....	106
Çizelge 5.6: Model 3 Tahmin Sonuçları.....	107
Çizelge A.1: Modele Dahil Olan Ülkeler	125
Çizelge A.2: ABD'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları.....	126

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1: Serbest Ticareti Destekleyici Önlemler.....	24
Şekil 2.2: Serbest Ticareti Engelleyen Önlemler.....	25
Şekil 2.3: 1950-2019 arası Küresel Ticaretteki Değişim.....	25
Şekil 3.1: 1948-2022 Arası STA Gelişimi.....	39
Şekil 3.2: Bölgelere göre BTA Dağılımı	40

KORUMACILIK POLİTİKALARI VE SERBEST TİCARET ANLAŞMALARINI'NIN KÜRESEL TİCARETE ETKİLERİ

ÖZET

Korumacılık ve serbest ticaret politikalarının dünya ticaretinin boyutu ve kapsamı üzerinde önemli etkileri vardır. Ülkelerin kendi ekonomilerini ve kırılgan sektörlerini korumak için dış ticareti kısıtlamak adına aldıkları önlemler ile bunun tam karşısında ticaret engellerini kaldırarak, diğer ülkelerle aralarındaki ticareti kolaylaştırmayı amaçlayan politikalar uygulamalarının küresel ticaret hacmini ve ülkelerin milli gelir düzeylerini nasıl etkilediği konusu önemli bir tartışma alanıdır. Bu çalışmada bu tartışmalı alandaki konular kavramsal olarak ele alınmış ve konu kapsamlı bir literatür incelemesi ile desteklenmiştir. Bu tartışmaya katkı sağlama adına ABD özelinde korumacı Politikalarının ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) küresel ticarete etkisi analiz edilmiştir. Bu çalışma ayrıca, Dünya ticaret Örgütü başarısızlıklarının ve Linder hipotezinin STA gelişimindeki rolünü incelemektedir. İthalatta ve ihracattaki kazançlarını optimum seviyede arttırmak ve korumak adına ekonomik entegrasyonunun önemine de işaret etmektedir. Çalışmanın uygulama bölümünde ise ABD örneği üzerinden panel çekim modeli test edilmiştir. 2000-2019 dönemi için ABD'nin ticaret hacmi olarak en çok dış ticaret yaptığı ve/veya serbest ticaret anlaşması akdettiği toplam 43 ülke üzerinden panel çekim modeli kurulmuştur. Rassal etkiler modeli yaklaşımının uygulandığı panel regresyon analizleri EGLS (yatay kesit ağırlıklı) yöntemiyle Eviews 12 ekonometri programı üzerinden gerçekleştirilmiş olup, söz konusu dönem için panel çekim modeli doğrulanmıştır. Sonuç olarak, korumacı politikaların ülkeler arasındaki ticaret hacminin azalttığı ve STA'ların ise korumacı politikaların etkisini azalttığı ve imzalayan ülkeler arasındaki ekonomik faaliyetleri iyileştirdiği, Dünya Ticaret örgütü başarısızlıklarının ülkeleri STA oluşumuna yönelttiği ve Linder hipotezinin STA oluşumunu desteklemediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Korumacılık, Serbest ticaret anlaşması, Linder hipotezi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Panel çekim modeli*

EFFECTS OF PROTECTION POLICIES AND FREE TRADE AGREEMENTS ON GLOBAL TRADE

ABSTRACT

Protectionism and free trade policies have significant impacts on the size and scope of world trade. The debate on how policies that restrict international trade to protect domestic economies and vulnerable sectors versus policies that aim to facilitate trade with other countries by removing trade barriers affect global trade volume and national income levels is an important topic. This study provides a conceptual analysis of these controversial issues and is supported by a comprehensive literature review. In order to contribute to these controversial issues, the effects of protectionist policies and Free Trade Agreements (FTAs) in the USA on global trade were analyzed. This study also examines the role of the World Trade Organization and the Linder hypothesis in the development of FTAs. It also points out the importance of economic integration in order to increase and maintain its earnings in imports and exports at an optimum level. In the application section of the study, a panel data model is tested using the example of the United States. A panel data model is established using the 43 countries with which the US has the most foreign trade and/or has signed a free trade agreement for the period 2000-2019. Panel regression analyses using the random effects model approach were carried out using the EGLS (pooled cross-section and time-series weighted) method in the Eviews 12 econometric program, and the panel data model was verified for the specified period. As a result, it has been determined that protectionist policies reduce the trade volume between countries, and FTAs reduce the impact of protectionist policies and improve economic activities between signatory countries. It has been also determined that the failures of the World Trade Organization lead countries to the formation of FTAs and the Linder hypothesis does not support the formation of FTAs.

Keywords: *Protectionism, Free Trade Agreement, Linder hypothesis, World Trade Organization (WTO), Panel Gravity Model*

1. GİRİŞ

Küresel ticaret, ülkelerin kendi yerel pazarın dışına çıkararak mal, hizmet ve teknolojilerin akımının başka ülkelerle gerçekleştirmesi, ülkeler arasında karşılıklı yarara dayalı ticaretin ve dolayısıyla büyümenin artmasına imkân vermektedir. Bu sebeple, ülkeler birbirine daha fazla bağlı hale gelmektedir. Özellikle günümüzde ülkelerin aralarında ticareti daha da kolaylaştırmak ve farklı pazarlara erişimi sağlamak adına yaptıkları anlaşmalar küresel ticareti daha karmaşık hale getirmektedir. Bu durum, küresel ticaretin önemini arttırmaktadır.

İki dünya savaşı arasında önemli oranda azalan dünya ticareti 1947 GATT'ın kuruluşuyla yeniden büyüme sürecine girdi. Bu büyüme başta gümrük tarifeleri olmak üzere ticaret engellerinin azaltmasından kaynaklanmaktadır. Gümrük tarifelerin azaltılmasıyla hedeflenen dünya ticaretim liberalleştirilmesi, GATT çerçevesinde gerçekleştirilen müzakereler aracılığıyla önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ticaretin liberalleşmesine yönelik genel eğilim, 1973'teki petrol krizinden ve bunun sonucunda dünya çapında yaşanan durgunluktan sonra kısmen tersine döndü. Bu, birçok tarife dışı engel adına yeni korumacılık yöntemlerinin uygulanmasına yol açtı (Salvatore, 1993). 1970'lerin ikinci yarısında dünya ticareti büyüme oranını yılda %5'e, ardından 1980'lerin ilk yarısında %3'e düşürdü; önceki iki buçuk yıl boyunca ortalama yaklaşık %8 idi.

Dünya bankası verilerine göre 2008 itibariyle küresel GSYH artışı %5,9 olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası ticaret, küresel milli gelirin %57 oluşturmaktadır. DTÖ verilerine göre küresel ticaret 2019'da 2018'e göre yaklaşık yüzde 3 düşüş kaydetmiştir. Bu düşüşte 2018'de başlayan ticaret savaşları çerçevesinde ABD ve Çin tarafında arttırılan gümrük vergilerinin etkisi büyüktür. Ticaret savaşları etkisiyle imzalanan başta serbest ticaret anlaşmaları olmak üzere genel olarak ekonomik entegrasyonlar sayesinde önümüzdeki yıllarda küresel ticaret hacminde artış beklenmektedir. Serbest ticaret anlaşmaları, pratikte genellikle tarife indirimleri ile ilgili bilinmekle beraber imzalanan anlaşmalar bakıldığında tarife indirimlerin

ötesinde, hizmeti, standartlar, fikri mülkiyet hakları, işçilerin ve çevrenin korunmasıyla ilgili konuları da bünyesine katmaktadır.

Ekonomik faktörlerin yanında politik faktörler de anlaşmaların imzalanmasında önemli rol oynamaktadır. Genel olarak ekonomik entegrasyonlar ticareti artırma etkisinin olduğu yönünde birçok çalışma mevcut olup ticareti saptırma etkisinden olduğuna dair çalışmalarda vardır. Fakat bu konuda kesin sonuçlara henüz varılamadığı söylenebilir. Anderson ve van Wincoop'un (2004) belirttiği gibi, serbest ticaret anlaşmalarının ve gümrük birliklerinin ticareti artırdığına ve dolayısıyla ticaret engellerini azalttığına dair kapsamlı kanıtlar var. Ancak bu ticaret anlaşmalarının hangi unsurlarının rol oynadığı (tarifeler, NTB'ler veya düzenleyici konular) yeterli kanıtla rastlanmamıştır.

Bu çalışma, üye ülkeler arasındaki ticarete tarife engellerini azaltırken üyelerin üye olmayanlara uygulanan tarifeleri korumalarına izin veren serbest ticaret anlaşmalarına (STA) ve korumacı politikaları temsilen ticareti azaltıcı yönde etkileyen etkin tarife oranlarına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, korumacı politikalarının ve serbest ticaret anlaşmalarının küresel ticarete olan etkileri ABD ve ABD'nin ticaret hacminde önemli yer kaplayan 43 ülke baz alarak test edilmiştir. Bu çalışmadaki amacımız: (i) korumacı politikaların ülkelerin ticaretini azalttığını, (ii) serbest ticaret anlaşmalarının üye ülkelerin ticaret hacmini arttırdığını bir başka deyişle korumacı politikaların etkisini azalttığını, (iii) çekim modelinin uluslararası ticareti açıklamada ve yorumlamada diğer çalışmalarla paralellik gösterip göstermediğini gerçekçi varsayımlar kullanarak analiz etmektir. Bu çalışmada ayrıca, "Dünya Ticaret Örgütü Başarısızlıkları" STA'ların gelişiminde önemli rol oynadığını ve Linder Hipotezi'nin STA'ların oluşumunu desteklemediği tartışılacaktır.

Hem küresel anlaşmalarda hem de DTÖ çerçevesinde uluslararası ticaret gündeminde öneminin her geçen gün daha da fazla artmasına bağlı olarak özellikle 90'lı yıllardan bu yana sayısı hızla artan serbest ticaret anlaşmaları üzerinde GATT/DTÖ'nün etkinliği de sorgulanmaktadır. Çalışmada yer alan veriler literatürde ABD özelinde yapılan çalışmalardan farklılık göstermesi ve güncel durumu değerlendirebilmesi açısından 2000- 2019 yılları arasında gerçekleşen ticaret hacmi verilerinden oluşmaktadır. Veri seti, genellikle dünya bankası, İMF (DOT), ve CEPIİ verilerinden oluşmaktadır.

Çalışma, ülkeler arasında ticaret akımlarını analiz etmede yaygın olarak kullanılan Çekim Modeli yaklaşımı kapsamında ABD ve ticaret ortakları arasındaki ticaret etkileyen faktörleri incelemek amacıyla ekonometrik yöntemler arasında zamanla güncelliği artan panel veri analizi kullanılmaktadır. Panel veri analizi, zaman serisi analizi ve yatay kesit analizi verilerini ortak kullanarak daha rasyonel sonuçlar elde etmemize imkân sağlaması amacıyla uygulanmıştır.

Çalışmanın sonucu olarak, Dış ticaret hacmi hem ABD'nin hem de partner ülkelerinin GDP katsayıları ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki taşımaktadır. Bununla birlikte yapılan serbest ticaret anlaşmaları ile gümrük vergisi indirimleri ticaret hacmini olumlu etkilemektedir. ABD tarafından uygulanan etkin tarife oranını ticaret hacmini %0,05 oranında negatif etkilemektedir. Ayrıca, GATT/DTÖ başarısızlıklarının ülkeleri serbest ticaret anlaşmalarına yönelttiği ve Linder hipotezi ise serbest ticaret anlaşmalarının imzalanmasında etkili olamamıştır.

Bu çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde uluslararası serbest ticaret ve korumacılık politikaları ve araçları ele alınmıştır. İkinci dünya savaşından önce genel olarak korumacılık anlayışının tarihsel gelişim süreci ele alındıktan sonra savaş sonra serbest ticareti destekleyen uluslararası organizasyonlardan bahsedilmiştir. 1980 sonrası neoliberal akımlar çerçevesinde şekillenen yeni korumacılık anlayışı, 1929 büyük buhran ve 2008-2009 finansal krizinde uygulanan korumacılık politikalarından bahsedildikten sonra korumacılık politikaları ve araçları ele alınmıştır. Daha sonra korumacılığın dünya ticaretine ve Dünya ticaret örgütüne olan etkilerine dikkat çekilmiştir.

İkinci bölümde ekonomik entegrasyonlar ele alınmış ve serbest ticaret anlaşmalarının önemine dikkat çekilmiştir. Bu bölümde ekonomik entegrasyonların tarihsel gelişimine yer verilmiş ve ekonomik entegrasyon türleri hakkında bilgi verilmiştir. Ülkelerin serbest ticaret anlaşmalarına gitmelerinin ekonomik ve politik nedenleri açıklanarak bu anlaşmaların küresel ticarete etkilerinden bahsedilmiştir. Bu bölümün devamında ise ABD'nin imzaladığı STA' lar ayrı ayrı incelenmiş ve DTÖ-STA ilişkisi tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde serbest ticaret anlaşmaları ve korumacılık politikaları üzerine yapılan literatür araştırmaları incelendikten sonra çalışmanın yöntemi, çalışmada kullanılan veri seti ve modeller ele alınmıştır. Bu bölümde panel çekim

modeli hakkında bilgiler verilmiş ve uluslararası ticaret alanında kullanımına ilişkin önemine değinilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler de ayrı ayrı açıklanmıştır.

Ekonometrik metodoloji ve bulguların ele alındığı dördüncü bölümde ise panel veri analizi hakkında bilgiler verilmiş ve elde edilen bulgular açıklanmıştır. Bu bölümde, panel veri analizi çeşitleri, modelleri, avantajları ve dezavantajları incelenmiştir. Çalışmanın bulgular kısmında ise hausman testi, değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmede kullanılan yatay kesit bağımlılığı ve Pesaran'nın CADF (CIPS Test İstatistiği) birim kök testleri gerçekleştirilmiş ve Wallace-Hussain tahmincisiyle çekim modeli tahmin edilmiştir. Bu çalışma elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve politika önermeleri ile sonuçlandırılmıştır.

2. ULUSLARARASI SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE KORUMACILIK POLİTİKALARI

2.1. Uluslararası Serbest Ticaret ve Korumacılık

Uluslararası ticarete korumacı ve liberal politikalar, kimi zaman destekleyici olurken genel anlayışa göre ise birbirine karşıt politikalar olarak bilinir.

Korumacılık politikası, ülkelerin yerel ürün ve hizmetlerini ithal ürünlere karşı tarifeler, ithalat kotaları, çeşitli hükümet düzenlemeleri vb. diğer kısıtlamalar yoluyla korumak ve ithal ve yerli ürünler/hizmetler arasındaki adil rekabeti sağlamak için devletler arasındaki ticareti kısıtlayan ekonomi politikasıdır.

Bir ülkenin, ekonomisini ithalat rekabetinden korumanın en yaygın ve etkin yolu ithal ürünlere gümrük tarifelerini uygulamaktır. Genel olarak, Gümrük Tarifesi, devlet tarafından toplanan herhangi bir vergi veya ücrettir. Bu terim daha çok ithal mallar üzerindeki vergiye atıfta bulunmak için kullanılmaktadır.

Serbest Ticaret Politikaların temelinde ise korumacı politikaların yanı sıra dış ticaretin önündeki ithalat tarifeleri ve ihracat sübvansiyonları vb. engellerin kaldırılması yer alır. Tamamen liberalleşmiş bir ekonomide ithalat için hiçbir engel ve ihracat manipülasyonunun olmaması ithalata ve ihracata tüm malların fiyatları, diğer ülkeler tarafından manipüle edilmeksizin, dünya fiyatları cinsinden tanımlanır.

Küresel ticaret, serbest ticaret ve korumacı politikalar olarak temelde iki politika tarafından yönlendirilmekle beraber dünya iktisat tarihini de bu çerçevede şekillendirmektedir. Merkantilizm anlayışının uyguladığı korumacı politikalar ve bu politikalar karşısında uluslararası serbest ticaret anlayışıyla başka bir deyişle liberal öğretisi anlayışıyla ortaya çıkan fizyokrasi anlayışı küresel ticaretin temel unsurları olarak kabul edilmektedir.

Devletlerin ve milletleri uyguladıkları ekonomi politikalarında ve dış ticaret uygulamalarında zamanla değişimler görülse de yine de temel iktisadi politikalar olarak bu uygulamaların temelinde serbest ticaret ve korumacılık politikaları yatmaktadır (Birdsall ve Fukuyama, 2011).

Uygulanan korumacı politikalara karşı ortaya çıkan ve yeni bir anlayışı temsilen uluslararası serbest ticaret politikası, 18.yüzyılın ikinci yarısında büyük bir sanayileşme hareketinin başlamasıyla İngiltere’de vücut bulmuş ve ülkenin ekonomik çıkarları doğrultusunda hem teorik hem de uygulama açısından destek görmüştür. Bu anlayışın temelinde yatan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, karşılıklı ticaret yapan ülkelerin hemen hemen her koşulda dış ticaretten kazanç sağlayacağını ve dolayısıyla serbest ticaretin ülkelerin yararına olacağını savunmuştur. Sanayileşme hareketlerinde öncü olan ve zamanda güçlü bir ekonomiye sahip olan İngiltere’yi kısa sürede izleyebilen Fransa’da da doğal olarak benzer bir görüş hâkim olmuştur. Serbest dış ticarete karşı ilk tepkiler, sanayileşme alanında nispi olarak geri kalmış durumda olan ve henüz gümrük birliğini kuramamış bulunan Almanya’da gerçekleşmiştir.

2.2. Korumacılık Anlayışının Doğuşu

İktisat tarihinin dış ticaret boyutunda varlığını koruyan iki egemen fakat birbirinin zıttı görüş – politika ve bu politikaların uygulamaları söz konusudur. Bunlardan ilki Merkantilist dönem olup, korumacı politikaları temsil etmekte, diğeri ise Fizyokratların oluşturduğu Klasik Liberalizm yaklaşımı ve onunla filizlenen serbest ticaret paradigmasıdır.

Yüzyıllar önce ortaya atılan bu zıt iki yaklaşım ve onların uygulama pratikleri, günümüzde gelişen ve değişen formlarıyla devam etmektedir. Halen günümüzde bu iki paradigma, dünya ticaretinin belirleyicileri olarak etkilerini sürdürmektedir (Birdsall ve Fukuyama, 2011).

Dünya ekonomisinin gelişimini ve esasen ticari küreselleşmeyi farklı dönemler itibarıyla incelemek mümkündür. Keşifler Çağı (1450-1700), Merkantilist İmparatorluklar (1700-1815), Ticari Emperyalizmi (1815-1870), Yeni Emperyalizm ve Karteller (1870-1914) ve son olarak Uluslararası Şirketler/Çok Uluslu Şirketler (1914-...).

Keşifler Çağı aslında ticari küreselleşmeyi başlatan ve ardından uzak coğrafyalarla ticaretin muazzam hızla artışı besleyen çok hayati bir dönemi simgelemektedir. Bu noktada dış ticaretin artışı tetikleyen temel parametreleri hayata geçiren bu süreç, korumacılık-serbest ticaret bağlamında ilk kırılmayı 1700’lü

yıllarda yaşamıştır. Dolayısıyla Merkantilist dönem ve bu dönemin imparatorluklarının korumacılık politika ve uygulamalarının ilk örneklerini teşkil ettiği söylenebilir.

Bu bağlamda korumacılık anlayışının doğuşu 3 dönem itibarıyla incelenebilir. Merkantilist dönem, fizyokratlar ve klasik liberalizm.

2.2.1. Merkantilizmin, fizyokrasi ve korumacılık politikaları

Merkantilizm, 16. yüzyılda ortaya çıkan bir ekonomik düşünce akımıdır. Merkantilistler, bir ülkenin refahının, ihracatının ithalatından daha fazla olması gerektiğine inanıyorlardı. Bu nedenle, merkantilist politikalar genellikle ithalatın azaltılması ve ihracatın artırılmasını hedeflemiştir. Merkantilist politikaların bir parçası olarak, ülkeler genellikle dış ticarete korumacı politikalar uygulamışlardır.

Latince de “merkant” tüccar ya da tacir, “merkantil” ise ticaret köklerinden türeyen ve ticari kapitalizm (Karakayalı ve Dilber, 2010) anlamına gelen “merkantilizm”, özellikle Orta ve Batı Avrupa'da mutlakiyetçilik döneminde (16.-18. y.y) ortaya çıkan ekonomik doktrinler ve görüşlerin yanı sıra hüküm süren ekonomik-politik çalışmalar, erken kapitalist üretim koşulları, biçimleri ve ekonomik ilişkileri ifade etmektedir (Hildebrandt, 1973).

Merkantilizm kavramı ilk defa fizyokratlar tarafından kullanılmıştır. Fizyokrat görüşlerden etkilenen Adam Smith, kendine ait politik ekonomi "sistemini" oluşturmak için "merkantilist sistemi" temellendirerek, “merkantilist sistemin”, asılsız ve karışık bir şekilde tanımlanan paraya dayalı servet üzerine inşa edildiğini savunmaktadır. Smith için temel merkantilist kavram, "elverişli (favourable) ticaret dengesi" veya “lehte ticaret dengesi” anlamına gelmekteydi. Bu nedenle, Adam Smith'ten bir yüzyıldan fazla bir süre sonra Thomas Mun merkantilist kavramını, devlet düzenlemesi ve korumacılık adına "bilimsel" bir savunma aracı olarak tanımlamaktadır. Dahası, Smith'e göre korumacı duruş, tüccarların ve üreticilerin özel çıkarlarına dayanıyordu. Modern (popüler) bir cümle kullanmak gerekirse: menfaat grupların "rant peşinde koşma" davranışları üzerine kurulmuştur (Hekscher,1935).

Merkantilizm, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar var olan erken Avrupa sömürge politikasının altında yatan ekonomik felsefedir. Bir ulusun tüm ticari çıkarlarını ilgilendiren hükümet düzenlemeleri uygulayarak bir ulusun zenginliğini

artırma ana hedefi ile ticaretin ve serbest ticaretin önemini kapsamlı bir şekilde vurgulayan ekonomik bir ideolojidir. Merkantilizm ideolojisinde, ithalatın tarifeler yoluyla sınırlandırılması ve ihracatın maksimize edilmesiyle ulusal gücün maksimize edilebileceği düşünülmüştür.

Avrupa'nın farklı ülkelerinde çeşitlilik gösteren bir ekonomi politikası olan merkantilist politika temelde, dış ticaret politikasının pratik tasarımına yönelik olarak beş noktada yoğunlaşmıştır (Walter, 2011):

1. Mamul ithalatının en aza indirilmesi
2. Hammadde ithalatının teşvik edilmesi
3. Hammadde ihracatının en aza indirilmesi
4. Tüketim malların ihracatının teşvik edilmesi
5. Yerli girişimci ve kurumlara hizmet tahsis edilmesi

Bu 5 madde de, ticaret ve endüstriyel ürünlerinin hem üretimi hem de ihracatını ve aynı zamanda hammadde ithalatının teşviki merkantilist ekonomi politikasının temelini oluşturmaktadır.

Dengeli bir dış ticaret için, mutlakiyetçi hükümetler birtakım önlemler almıştır. Bunlar, yerli üreticilere sübvansiyonlar, ticaret şirketlerine ayrıcalıklar tanınması, yabancı mamul mallar üzerindeki tarifeler ve yüksek vergiler, ithalat miktarlarının kısıtlanması ve malların değiştirilmesi olarak ifade edilebilir. İç pazarda ticareti teşvik etmek için ticaret yolları ve ticaret filosunun genişletilmesi de bu dönemdeki uygulamalardan birisidir.

Bu dönemi özetle şu özellikleri ile tanımlamak mümkündür:

- Güçlü devlet: Merkantilistler, güçlü bir devletin ekonomik gücü artırmak için gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle, merkantilist politikaların uygulanması için devletin güçlü olması gerekiyordu.
- Ulusal servet: Merkantilistler, bir ülkenin refahının, ihracatının ithalatından daha fazla olması gerektiğine inanıyorlardı. Bu nedenle, merkantilist politikalar genellikle ithalatın azaltılması ve ihracatın artırılması hedeflemiştir.

- Altın ve gümüş birikimi: Merkantilistler, altın ve gümüş birikiminin zenginlik ve güç için önemli olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle, ihracatın artırılması, altın ve gümüşün ülkeye girmesini sağlayacak ve böylece ülkenin serveti artacaktı.
- Ticarete korumacılık: Merkantilistler, yerli sanayileri korumak için ticarete korumacı politikalar uygulamışlardır. Bu politikalar, ithalatın azaltılması veya engellenmesi yoluyla yerli sanayilerin rekabet gücünü artırmayı amaçlamaktadır.
- Devlet müdahalesi: Merkantilistler, devletin ekonomiye müdahale etmesinin gerekliliğine inanıyorlardı. Devlet, ihracatın artırılması, ithalatın azaltılması ve yerli sanayilerin korunması için vergiler, kotalar ve diğer engeller gibi araçlar kullanarak müdahale ederdi.
- Ticaret yollarının kontrolü: Merkantilistler, ticaret yollarının kontrolünün önemini vurgulamışlardır. Ülkeler, ticaret yollarının kontrolünü ele geçirerek, rakip ülkeleri zayıflatmaya ve kendi ekonomik güçlerini artırmaya çalışmışlardır.

İngiltere ve Fransa, merkantilist politikaları uygulamada önde gelen ülkelerden ikisidir. Ancak, her iki ülkenin merkantilist politikaları ve uygulamaları birbirlerinden farklılıklar göstermektedir (Heckscher, 2007).

İngiltere, 16. yüzyılda merkantilizmin doğduğu ülkelerden biridir. İngiltere'nin merkantilist politikaları, güçlü bir donanma ve dünya ticaretinde lider olma hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. İngiltere, ticaret yollarını kontrol etmek için sömürgeler kurmuş, üretimdeki avantajlarını kullanarak diğer ülkelerden daha ucuz mal üretebilmiş ve dünya ticaretinde lider konuma yükselmiştir. Bu başarılarını korumak için, İngiltere merkantilist politikaları uygulamış ve yerli sanayilerini korumuştur. İngiltere, ürettiği malların ihracatını artırmak için vergi indirimleri, kotalar, sübvansiyonlar gibi araçlar kullanarak dış ticareti düzenlemiştir.

Fransa'da merkantilizm, 17. yüzyılın ortalarında ekonomik krizlerin yaşanması ve siyasi baskılar nedeniyle başlamıştır. Fransa'nın merkantilist politikaları, ulusal refahı artırmak için, ithalatı azaltmak ve ihracatı artırmak amacıyla şekillenmiştir. Fransa, dış ticaretini düzenlemek için vergi indirimleri, kotalar, sübvansiyonlar ve ithalat yasakları gibi araçlar kullanmıştır. Ayrıca,

Fransa'nın merkantilist politikaları arasında yerli sanayileri koruma, tarımı destekleme ve ticaret yollarını kontrol altında tutma gibi uygulamalar da yer almaktadır. Ayrıca Fransa, sömürge imparatorluğunu genişletmek için de merkantilist politikalar uygulamıştır. Fransa, Afrika ve Asya'daki sömürgelerinden hammaddeleri ithal ederek yerli sanayilerini desteklemiş ve ürettikleri malların ihracatını artırmıştır.

Ticari kapitalizm olarak ifade edilen merkantilizmin ihracatı özendirici korumacılık politikası sonucu, sanayi sektörü güçlenerek yerini sanayi kapitalizme bırakmıştır. Dönemin hâkim ideolojisi olan Merkantilizm de İngiltere ve Fransa'da sanayi kapitalizmin güçlenmesiyle birlikte özellikle İngiltere'de sanayicilerin serbestleşme yönündeki baskıları sonucu (Chang, 2015) yerini Merkantilizme tepki olarak ortaya çıkan ve liberal bir öğretiyi olan Fizyokrasi'ye bırakmıştır (Kazgan, 1993).

Fizyokrasi, 18. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan bir ekonomik düşünce akımıdır. Fizyokratlar, ekonominin doğal bir düzen içinde işlediğine inanıyorlardı ve ülkelerin refahının, doğru bir şekilde yönetilen bir tarım sektörüne dayandığını düşünüyorlardı. Bu nedenle, fizyokratik politikalar genellikle tarım sektörünü desteklemeyi ve ticarete serbestleşmeyi hedeflemiştir.

Fizyokrat düşüncesinin temel felsefesi, François Quesnay ünlü makalesini Encyclopedie'de (1756) yayınladıktan ve temel ilkeler de Tableau Economique'de (1758-59) açıklandıktan sonra şekillendi. Ekonomik kalkınma fizyokratların önem verdiği temel konuların başında gelmekteydi ve sermaye birikimi onun birincil şartıydı. Buna göre, net yatırım için tarıma yaptıkları vurgunun, tarımsal bir fazlalığa bağlı olduğuna inanıyorlardı (Letiche, 1969).

Net ürünü temsil eden gelir dışındaki her gelirin bir maliyetle dengelendiği varsayımı altında, toprak sahiplerinden ve gelirleriyle desteklenenlerden oluşan mülk sahibi sınıf, bir maliyet kalemiyle dengelenmeyen tek geliri oluşturan rantın oluşmasına (üretilmeyen doğal bir ürünün geri dönüşü), arazi sahibinin araziden elde ettiği gelir, önceden belirlenmiş kullanımlara bağlı olmaksızın, arazi sahiplerinin istediği şekilde harcanabilmesine karşı çıkararak, harcamaların tüketim ile yatırım arasındaki dengeye göre yapılmasını savundular. Çünkü, ülkenin ekonomik gelişimi, toplam harcama ve tüketim ile yatırım arasındaki dağılımına ilişkin kararlarına bağlıydı (Letiche, 1969).

Buna göre, sonraki dönemde milli tüketim, tasarruf ve yatırım toplamında ve dolayısıyla toplam milli üretimde belirleyici ve aktif unsur oldular (Letiche, 1969).

Bu nedenle fizyokratlar, harcamaların üretken sınıftan kısır sınıfa aşırı şekilde saptırılmasını kınadılar. Benzer şekilde, tarım piyasalarından fonların saptırılmasına, iç ve dış ticaret engellerine, devlet kredilerine, tekellere ve özel ayrıcalıklara (Letiche, 1969) karşı çıkarak serbest ticaret anlayışının ortaya çıkmasında öncü rol oynamışlardır.

Fizyokratların özellikleri şöyle sıralanabilir (Tomanbay, 2019; Ağdemir, 2019):

- Tarımsal üretime önem verirler: Fizyokratlar, ekonominin temelinde tarımın yer aldığına inanırlar. Tarımın geliştirilmesi ve verimliliğinin artırılması, ekonominin büyümesi için önemlidir.
- Doğal düzeni savunurlar: Fizyokratlar, doğal düzenin ekonomide de geçerli olduğuna inanırlar. Doğal düzen, tarımsal üretim sürecinde gözlemlenen düzeni ifade eder.
- Devlet müdahalesine karşı çıkarlar: Fizyokratlar, ekonomik faaliyetlere devletin müdahale etmesini doğru bulmazlar. Ekonomik faaliyetlerin serbest bırakılması, piyasanın kendiliğinden işlemlerini sağlar.
- Laissez-faire ekonomi anlayışını benimserler: Fizyokratlar, ekonominin müdahale edilmeden serbest piyasa koşullarında kendiliğinden düzenleneceğine inanırlar. Laissez-faire ekonomi anlayışı, serbest piyasa koşullarında üretim ve tüketimin en verimli şekilde gerçekleşeceği düşüncesine dayanır.
- Ekonomi politiği olarak tarımı ele alırlar: Fizyokratlar, tarımın ekonomi politiğinin temelini oluşturduğunu savunurlar. Tarımın gelişmesi, diğer sektörlerin de gelişmesini sağlar.
- Üretim faktörleri arasında toprağı öne çıkarırlar: Fizyokratlar, üretim faktörleri arasında toprağı en önemli faktör olarak görürler. Tarım, toprak kullanımının bir sonucudur ve toprak, ekonominin temel kaynağıdır.

Fizyokratlar, tarımsal üretimin ekonominin temeli olduğunu savunarak, tarımsal verimliliği artırmanın ekonominin büyümesi için önemli olduğunu

vurgularlar. Ayrıca, devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesini sınırlayarak serbest piyasa koşullarının oluşmasını sağlamayı amaçlarlar. Fیزیokrat düşüncesinin temel felsefesi, ekonominin doğal düzenine ve tarımsal üretimin önemine dayanmaktadır. Fیزیokratlar, üretim faktörleri arasında toprağın en önemli kaynak olduğunu düşünürler. Doğal düzen, tarımsal üretim sürecinde görülen doğal işleyişi ifade eder ve ekonomiye de uygulanabilir.

Fیزیokrat düşüncesinin temelinde, ekonominin serbest piyasa koşullarında kendiliğinden düzenlenmesi yatar. Bu nedenle, devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesi yanlıştır. Serbest piyasa koşullarında üretim ve tüketim en verimli şekilde gerçekleşecektir. Fیزیokratlar ayrıca, tarımın ekonomi politiğinin temelini oluşturduğunu savunurlar. Tarımsal üretim, diğer sektörlerin de gelişmesini sağlar. Tarımsal verimliliğın artırılması, ekonominin büyümesi için önemlidir.

Klasik liberalizm, serbest piyasa ve ekonomik özgürlüğün önemini vurgulayan bir ekonomik teori ve politika yaklaşımıdır. Klasik liberalizm, dış ticarete de serbest piyasa ilkelerinin uygulanmasını savunur. Bu yaklaşıma göre, dış ticarete hiçbir engel olmamalı ve tüm ülkeler arasında serbest ticaret yapılmalıdır.

Klasik liberalizm, dış ticaretin iki temel avantajına işaret eder: ihtisaslaşma ve ölçek ekonomileri. İhtisaslaşma, her ülkenin en iyi olduğu ürünleri üretmesi ve diğer ülkelerle ticaret yaparak ihtiyaç duydukları diğer ürünleri ithal etmesidir. Bu şekilde, her ülke daha etkin bir şekilde kaynaklarını kullanabilir ve daha fazla refah elde edebilir. Ölçek ekonomileri ise, büyük ölçekli üretimde daha düşük maliyetlerin elde edilebileceği fikrine dayanır. Örneğın, bir ülke yalnızca kendi pazarı için üretim yaparsa, üretim maliyetleri daha yüksek olacaktır. Ancak, dünya çapında bir pazarda üretim yaparsa, daha büyük bir müşteri tabanına ulaşabilir ve daha düşük maliyetlerle üretim yapabilir.

Klasik liberalizm, dış ticaret konusunda serbest ticaret politikalarını benimseyen bir felsefi ve ekonomik görüştür. Klasik liberalizmin dış ticaret yaklaşımı, ülkeler arasındaki ticaretin mümkün olduğunca serbest bırakılması gerektiğini savunur. Klasik liberalizme göre, serbest ticaret politikaları iki ülke arasındaki ticaretin artmasına ve her iki ülkenin de bu ticareten faydalanmasına olanak sağlar. İki ülke arasındaki ticaret engelleri (gümrük vergileri, kotalar, lisanslar vb.) kaldırıldığında, daha fazla mal ve hizmet üretimi sağlanabilir ve daha ucuz

ürünler elde edilebilir. Klasik liberalizmin dış ticaret yaklaşımı, ülkelerin kendi üretim avantajlarına odaklanması gerektiğini savunur. Örneğin, bir ülke tarım ürünlerinde daha üretken olabilirken, diğer ülke sanayi ürünlerinde daha üretken olabilir. Her iki ülke de kendi üretim avantajlarına odaklandığında, daha fazla mal ve hizmet üretilir ve her iki ülkenin de daha fazla kazanması sağlanır. Bu nedenle, klasik liberalizmin dış ticaret yaklaşımı, uluslararası ticarete karşılıklı fayda ilkesine dayanmaktadır. Klasik liberalizme göre, dış ticarete hiçbir kısıtlama olmadığı takdirde, tüm ülkeler refah seviyelerini artırabilirler. Ancak, bazı ülkelerin daha güçlü ekonomileri olduğu ve bazı ülkelerin daha zayıf ekonomilere sahip olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, bazı ülkelerin dış ticaretteki rekabet avantajlarına dayanarak, diğer ülkeleri ezmesine izin vermek adil değildir. Bu nedenle, klasik liberalizm, serbest ticareti teşvik etmekle birlikte, adaletli ticaret koşullarının sağlanmasını da savunur (Kuşat, 2015; Raico, 2011).

Serbest ticareti destekleyen ama aynı zamanda eleştiren ekonomik, politik ve çevresel konularla ilgili birçok farklı argümanlar bulunmaktadır. Ekonomik açıdan ele aldığımızda, serbest ticaret tarihinde (korumacılık ile ilgili argümanlarda dahil) ekonomik tartışmalar en önemli rolü oynamaktadır. Bu argümanların temelinde, A. Smith'in göre kendi çıkarları peşinde koşan bireylerin toplumsal çıkarlara da hizmet etmiş olacağını ve bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği ifadesinden hareketle birincisi, yerel tüketicilerinin dünyanın her yerinden ürünleri iç piyasaya göre daha ucuza elde ederek serbest ticaretten kazanç sağlayacağı yönündedir. Bu talep artışı doğal olarak üretim artışı ve devamında uluslararası ticarete artış anlamına gelmektedir. İkincisi ise, ülkelerin başta sermaye olmak üzere üretim kapasitesi ile ilgili argümanlardır. Örneğin; İngiltere'nin sömürgeler sonucunda yüksek sanayileşme seviyesine ve kapital birikimine sahip olması, korumacılığın aksine serbest ticaretin benimsenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, Smith, Milletlerin zenginliği adlı eserinde, dış ticaretin aralarında ticaret yapan ülkelerin faydasına fakat en çok kazanan da tacirin olduğu ülke olduğunu savunmuştur (Smith, 2002).

2.2.2. 1929 Büyük bunalım ve korumacılık

1929 Büyük Bunalımı, ekonomik çöküş ve işsizliğin tarihin en kötü dönemlerinden birini yarattı. Bu dönemde, birçok ülke korumacı politikalara yöneldi.

Korumacılık, bir ülkenin ithalatı sınırlayarak yerli üreticileri koruma amacı taşıyan bir ticaret politikasıdır.

Büyük Bunalım sırasında, birçok ülke dış ticaretinde korumacı politikalara başvurdu. Bu, diğer ülkelerin de benzer önlemler almalarına yol açtı ve sonuçta dünya ticaretinde önemli bir daralmaya neden oldu. Bu korumacı politikaların sonucunda, küresel ticaret hacmi azaldı ve ekonomik büyüme yavaşladı. Ayrıca, diğer ülkelerle ticaret yapmak zorlaştı ve bu da ticaret savaşlarına neden oldu.

Bu dönemde, ABD Başkanı Herbert Hoover, korumacı politikalara başvurarak Amerikan üreticilerini korumaya çalıştı. Bunun sonucunda, yabancı ülkeler de benzer tedbirler aldı ve dünya ticareti daraldı. Ancak, bu politikalar uzun vadede ekonomik büyümeyi olumsuz etkiledi ve bu nedenle sonraki yıllarda serbest ticaret politikalarına geri dönüldü.

1929 Ekonomik Buhranı, dünya tarihindeki en kötü ekonomik çöküşlerden biridir ve 1929'da ABD'deki hisse senedi piyasasının çökmesiyle başlamıştır. Bu çöküş, dünya ekonomileri üzerinde derin bir etki yarattı ve birçok ülkede işsizlik, düşük büyüme ve banka iflaslarına yol açtı. Bu dönemde yükselen korumacılık, ekonomik buhranın etkilerini azaltmak için kullanılan birçok politikadan biriydi.

Korumacılık, bir ülkenin kendi ekonomik çıkarlarını korumak için ticaret engelleri koymasındır. Bu, ithal malların gümrük vergileri veya kotalarla sınırlandırılması veya yabancı şirketlerin yerel pazarlarda faaliyet göstermesinin sınırlandırılması gibi önlemleri içerir. Ekonomik buhranın ardından, birçok ülke korumacı politikalar uygulamaya başladı. Bunlar arasında ABD'nin Smoot-Hawley Tariff Yasası, Almanya'nın Otarşi politikası ve İngiltere'nin İthalat Tarifeleri Yasası yer alıyor.

Bu korumacı politikalar, uluslararası ticareti sınırlayarak dünya ekonomisindeki durgunluğu daha da artırdı. İthalatın sınırlandırılması, ihracatı da olumsuz etkiledi ve dünya çapında işsizliğin artmasına neden oldu. Ayrıca, korumacı politikaların uygulanması, diğer ülkelerin de benzer önlemler almalarına yol açtı ve uluslararası ticarete bir kısır döngüye neden oldu.

Sonuç olarak, 1929 Ekonomik Buhranı, dünya ekonomisinde derin bir krize neden oldu ve korumacı politikaların yükselişi, dünya çapında ekonomik büyümeyi

engelledi. Ancak, bu dönemden çıkarılacak önemli bir ders, ülkeler arasındaki ticari bağımlılığın ve serbest ticaretin önemini vurgulanmasıdır.

2.2.3. İkinci dünya savaşı sonrası ve ticaretin serbestleşmesi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünya ekonomisi büyük bir yeniden yapılanma sürecine girdi. Bu süreçte, ülkeler arasındaki ticarete serbestleştirme çabaları arttı. Bu çabalar, dünya ekonomisinin yeniden canlanmasını sağlamayı amaçlıyordu.

II. Dünya Savaşı'nın bitişiyle dünyada hem politik hem de iktisadi anlamda yeni bir düzen kurulması çabaları başladı. Bu dönemde özellikle Birleşmiş Milletler öncülüğünde hız verilen yeni politik düzenin iktisadi uzantısı Bretton Woods kasabasında gerçekleştirilen görüşmeler kapsamında iki yeni örgütün kurulması sonucunu getirdi. Bunlar, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankasıdır. Burada getirilen Bretton Woods sistemi ile dünya piyasalarında ABD doları rezerv para olarak belirlendi ve 1 ons altının karşılığı 35 dolar olarak tespit edilerek, uluslararası sistemde temel parite olarak bu değer kabul edildi. Böylece, dolar hem bir rezerv para, hem bir müdahale enstrümanı ve hem de değer standardı olarak belirlenmiş oldu (Şişman, 2008).

Bu yeni sistemi sağlıklı bir şekilde işletmek adına da Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuştur. Bu yapının ana görevi, gelişmekte olan ülkelere dış açıklarının kapatılması maksatlı fon vermektir. Fakat ülkelere sağlanan söz konusu fonların serbest bırakılması birtakım koşullara bağlanmıştır. Özellikle bu ülkelerin mali ve idari düzenlemelere gitmesi kuralı getirilmiştir. Bretton Woods sisteminin diğer bir unsuru ise Dünya Bankasıdır. Bu yapı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere çok uzun vadeli krediler sağlamak ve bu fonların da ülkelerin alt yapı ve büyük yatırım projelerinin finansmanında kullanılması istenmektedir. Bu fonların, sağlanan kredilerin ise ana amacı ülkeler arasındaki gelir uçurumunun azaltılmasıdır. Sistemin son unsurunu ise Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) kabul edilmesi oluşturmaktadır. Bu anlaşma, uluslararası ticari ilişkilerin düzenlenmesini ve dış ticaretin serbestleştirilmesini ve mal-hizmet akışının kolaylaşmasını temin amacıyla gümrük tarifelerinin indirilmesini sağlama amacına odaklanmıştır. 1947 yılında General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) adlı bu anlaşmanın imzalanması önemli bir adım olarak tarihe geçmiştir. Bu anlaşma, ülkeler arasındaki

ticarete gümrük vergilerinin azaltılması ve ticaretin serbestleştirilmesi için bir çerçeve sağlamıştır.

2.2.4. Ticaretin serbestleşmesinde rol oynayan uluslararası organizasyonlar

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinde rol oynayan en önemli yapı GATT ve 1994 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü olmuştur. Bretton Woods sistemi çerçevesinde uluslararası ticaretin yönetimi temel bir mesele haline gelmiştir. Bu kapsamda, bu meseleyi ortadan kaldırmak için 1947 yılında GATT imzalanmıştır. GATT'ın üstlendiği misyon, küresel ticaretin serbestleştirilmesidir. Bu kapsamda gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılarak uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ana gündem konusu yapılmıştır. Fakat dış ticaretin serbestleştirilmesine ilişkin kurumsal bir yapı hedefine ulaşamamıştır. Burada bir kurumdan değil bir anlaşma ve o anlaşma kapsamında düzenlenen toplantılardan bahsetmek mümkündür. Özellikle belirli mallar üzerindeki tarife indirimleri için ve bu indirimleri uygulamaya koymak amacıyla 1947 senesinde 23 ülkenin katılımıyla Cenevre'de GATT imzalanmıştır. Böylece dış ticarete çok taraflı bir uzlaşma temelli kurallar bütünü kabul edilmiştir. Uluslararası ticareti serbestleştirmeye ve onun sürdürülebilirliğini temine yönelik bir uluslararası ticaret forumu, üye ülkeler arasındaki ticari uyuşmazlıkların giderileceği bir uluslararası divan konumu GATT'ın temel fonksiyonları olarak tespit edilmiştir (WTO, 2014).

GATT'ın amaçları ise genel ve özel olarak iki çerçevede değerlendirilebilir. Anlaşmanın genel amaçlarına ulaşmak amacıyla bir takım özel alt amaçlar tespit edilmiş olup, bunlar tarife artışlarının önüne geçilmesi ve dış ticarete ülkelerin uygulamaya geçirdiği diğer birtakım engellerin azaltılmasıdır. Genel amaçlar ise özet olarak üye ülkelerdeki yaşam standartlarını artırmak, reel gelir ve efektif talepte istikrarlı bir büyüme sağlamak ve dünya kaynaklarında tam kullanımı tesis ederek, üretimin ve uluslararası ticaretin gelişmesine katkıda bulunmak şeklinde ifade edilebilir. GATT, En Çok Kayrılan Ülke ve Ulusal Muamele Kuralı, Gümrük Tarifelerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi ve Tarifeler Yoluyla Ticari Korunma şeklinde toplanabilecek dört ana ilke üzerinde şekillenmiştir (Karaca, 2001).

GATT'ın imzalanmasını müteakip yedi müzakere turu yapılmıştır. Bu toplantılarda ağırlıklı olarak sanayi mallarının ticaretinde gümrük tarifelerinde

indirimlere odaklanılmıştır. Ancak tarım ürünleri ve ticaretle bağlantılı diğer konularda arzulanan serbestleşme hamlesi başarıya erişememiştir. Dolayısıyla 1980'li yıllardan sonra ve özellikle 1990 sonrası GATT kapsamında uygulanan kurallar dış ticarete işlevsiz hale gelmiştir. Bu durum ise GATT'ın sorgulanmasına ve geleceği noktasında endişelere neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler ise uluslararası ticarete yeni korumacılık paradigmasının varlığını güçlendirmiş ve ülkelerin artan şekilde korumacı uygulamalara başvurmaları sonucunu getirmiştir (Carbaugh, 2010).

GATT'ın son ve en önemli toplantılarından olan Uruguay Turu 7 yıl süren müzakere sonucunda 1994 senesinde imzalanmıştır. Bu toplantıda hizmet ticareti, tarım ürünlerinde liberalleşme ve iç destekler ile sermaye ihracatının kolaylaştırılması, kullanımı yaygınlaşam yeni korumacılık araçlarını kontrol etme ve bunları tersine çevirmek maksatlı yeni kurallar belirlemek ana müzakere başlıkları olmuştur. GATT'ın son toplantısı olan Uruguay Turunda DTÖ kurulmuş ve GATT'ın yerine geçerek, uluslararası ticarete yön veren kurum olarak sahneye çıkmıştır (WTO,1994).

Dünya Ticaret Örgütü, uluslararası ticareti engelleyen uygulamaların ortadan kaldırılması/azaltılması, ticaretin düzenlenmesine ilişkin yeni kurallar getirmesi için müzakereler yürütmek, taraf ülkelere kabul edilen anlaşmaların uygulanmasını yönetmek ve bunları izlemek, ülkelerin ticaret politikalarını izlemek ve gözden geçirmek, ikili ve bölgesel ticaret anlaşmalarında şeffaflığın sağlamak, DTÖ Anlaşması'nın yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin üye ülkeler arasındaki sorunları çözmek, uluslararası ticaretle ilgili konularda gelişmekte olan ülkelerin yetkililerinin kapasitelerini arttırmak, DTÖ üyesi olamamış ülkelerin katılım süreçlerine destek vermek, DTÖ'nün amaçları ve faaliyetlerinin açıklanması ve bu başlıklarda bir takım eğitimler sunmak gibi işlevlere sahip güçlü bir kurum olarak uluslararası ticareti yönlendirmektedir (WTO, 2014).

Dış ticaretin serbestleştirilmesine yönelik diğer bazı uluslararası örgütler ve oluşumlar ise şu şekilde özetlenebilir;

1957 yılında kurulan Avrupa Birliği (AB), Avrupa ülkeleri arasında ticaretin serbestleştirilmesi ve ekonomik işbirliği için bir platform sağlamaktadır. AB, gümrük birliği ve ortak tarım politikası gibi ortak ticari politikalar uygulamaktadır. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA): 1994 yılında ABD, Kanada ve

Meksika arasında imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), bu ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesini ve gümrük vergilerinin azaltılmasını hedeflemektedir. 1989 yılında kurulan Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Asya ve Pasifik bölgesindeki ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesi, yatırımı artırma ve ekonomik işbirliği için çalışmaktadır. 1991 yılında Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay tarafından kurulan Güney Amerika Birliği (MERCOSUR), bu ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesini hedeflemektedir. Venezüella, Bolivya ve Şili de daha sonra birliğe katılmışlardır.

2.2.5. 1980 Sonrası neo-liberal akımlar çerçevesinde şekillenen yeni korumacılık

1980'lerden itibaren, dünya çapında neo-liberal ekonomik politikalar yürürlüğe konuldu. Bu politikalar, özelleştirme, dış ticarete serbestleştirme, vergi indirimleri ve düzenlemelerin azaltılması gibi önemli unsurları içeriyordu. Ancak son yıllarda, korumacılık eğilimlerinin artmasıyla birlikte, neo-liberalizmle birlikte şekillenen yeni bir korumacılık akımı da ortaya çıktı. Neo-liberal ekonomik düşüncenin yükselişi ile birlikte korumacılık anlayışında da değişimler yaşandı. Geleneksel korumacılık politikaları yerini yeni korumacılık anlayışına bıraktı. Yeni korumacılık, koruma önlemlerinin sadece dış ürünlerle rekabet eden endüstrileri korumak yerine, iç piyasalarda rekabet eden endüstrileri de korumaya yönelik bir politika anlayışıdır.

GATT toplantıları süresince yaklaşık 50 yıllık dönemde sanayi ürünlerinde yaklaşık %40 mertebesinde olan gümrük vergisi oranları %6-8 seviyelerine kadar gerilemiştir. DTÖ'nün kurulduğu yıllarda artık gümrük tarifeleri geleneksel bir korumacılık aracı özelliğini kaybetmiştir. Ancak korumacılıktaki bu boşluk başka bir araçla hemen kapatılmıştır: Tarife dışı önlemler. Bu aracın uluslararası ticareti kısıtlayıcı etkisi daha serttir ve bu gibi uygulamalar yeni korumacılık araçları olarak isimlendirilmektedir. Bu uygulamaların ise özellikle 1990'lı yıllardan sonra artış gösterdiğini ve bunun nedeninin de globalleşen dünyada yeni ticaret akımlarının olumsuz etkilerinin özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde belirgin hale gelmesi olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü kapsamında akdedilen sözleşmeler ile verilen taahhütler de bu yeni korumacılık akımının güçlenmesine neden olmuştur (Ongun, 2009).

Yeni korumacılık geleneksel korumacılık yaklaşımlarından önemli farklılıklar barındırmaktadır. Burada iç pazar ithal mallara tamamen kapatılmamaktadır. İç piyasa uluslararası ticarete ve ithal ürünlere açık bırakılmakta olup, bir takım destek ve görünmez engeller vasıtasıyla yerli üreticinin rekabetçi gücü yükseltilmektedir. Tarife dışı engeller veya görünmez engeller, esasen bir artan korumacılık durumu değildir fakat korumacılık araçlarının biçim ve içerik olarak dönüşmesi durumu olup, bu araçlarla dış alımın dolaylı şekilde sınırlandırılması durumudur. Genel çerçevede bu yeni korumacılık araçları “ithalatın kısılmasına yönelik anti-sübvansiyon/damping soruşturmaları, gözetleme ve izleme önlemleri, teknik engeller, ihracat kısıtlamaları ve döviz kontrolleri ile diğer tarife dışı engeller” olarak sıralanabilir (Gawande ve Hoekman, 2011).

Yeni korumacılık akımı, özellikle küreselleşmenin yarattığı zorluklar nedeniyle yükseldi. Küreselleşme, dünya çapında üretim, ticaret ve yatırım faaliyetlerini artırdı, ancak bu süreç bazı ülkeler için zorlu hale geldi. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, uluslararası rekabet nedeniyle yerli sanayiler zarar gördü ve işsizlik arttı. Bu nedenle, bazı ülkeler, kendi endüstrilerini korumak için korumacı politikalar uygulamaya başladı. Özellikle yüksek teknoloji ürünleri, çelik, alüminyum gibi stratejik endüstrilerde ortaya çıktı. Bazı ülkeler, yabancı üreticilere karşı yüksek gümrük vergileri ve kotalar uygulamaya başladı. Ayrıca, bazı ülkeler, yerli şirketleri yabancı rekabetten korumak için yerli satın alma politikaları uygulamaya başladı.

Bu dönemde, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik liberalizasyon politikaları uygulanırken, gelişmiş ülkelerde yeni korumacılık politikaları uygulanmaya başlandı. Yeni korumacılık politikaları arasında en sık rastlananları şunlardır: Sanayileşmiş ülkeler, ithal edilen malların kalitesi, güvenliği ve standartlarına ilişkin daha sıkı düzenlemeler getirmeye başladılar. Bu, ithal edilen malların fiyatlarını artırarak yerli endüstrileri korumaya yönelik bir politikadır. Çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma gibi konular, yeni korumacılık politikalarının gerekçeleri arasında yer almaya başladı. Bu çerçevede, ithal edilen ürünlerin üretiminde kullanılan hammaddelerin çevresel etkileri ve üretim yöntemleri gibi konular daha sıkı bir şekilde denetlenmeye başlandı. Yerli endüstrilerin dış rekabet karşısında korunması için yeni teknik engeller uygulanmaya başlandı. Bunlar, örneğin ithalat kotaları, lisanslar, sertifikalar, standartlar gibi teknik düzenlemeler olabilir. Devletler, kamu

alımlarında yerli üreticilere öncelik vermeye başladılar. Böylece yerli üreticilerin pazar payı artırılarak korunması hedeflendi.

Yeni korumacılık politikaları, geleneksel korumacılık politikalarına göre daha sofistike ve daha az açık bir şekilde uygulanıyor olsa da yine de ülkeler arasında ticarete engel teşkil edebiliyorlar. Bu nedenle, yeni korumacılık politikaları, uluslararası ticarete serbestleştirici bir yaklaşımla ele alınması gereken konular arasındadır.

Yeni korumacılık yaklaşımı, özellikle son yıllarda küreselleşme ve uluslararası rekabet nedeniyle yerli sanayilerin zorluklarla karşı karşıya kaldığı ülkelerde yaygınlaşmıştır. Genellikle yerli sanayileri yabancı rekabetten korumak için uygulanan politikaları içerir. Bu politikalar arasında gümrük vergileri, ithalat kotaları, yerli satın alma politikaları, yabancı yatırımı sınırlama gibi çeşitli tedbirler bulunur. Ayrıca, bazı ülkeler de yerli üreticilere çeşitli teşvikler ve destekler sağlamaktadır. Bu yaklaşım, yerli sanayileri koruyarak işsizliği azaltmayı, yerli üreticilerin rekabet gücünü artırmayı ve ekonomik büyümeyi desteklemeyi hedeflemekte olup, küresel ekonomik sistemdeki eşitsizlikleri azaltmayı ve daha adil bir ticaret ortamı yaratmayı da amaçlar.

Ancak, yeni korumacılık yaklaşımı bazı eleştirilerle karşı karşıyadır. Bazı iktisatçılar, korumacılık politikalarının dünya ticaretini engelleyerek küresel ekonomiyi olumsuz etkileyebileceğini savunarak, korumacılık politikalarının uzun vadede yerli sanayilerin verimliliğini azaltabileceğini ve inovasyonu engelleyebileceğini ifade etmektedir.

2.2.6. 2008-2009 Küresel finans krizinden sonra korumacılık

2008-2009 küresel finans krizi, küresel ekonomiyi etkisi altına almış ve birçok ülkede ekonomik gerileme yaşanmıştır. Bu süreçte, birçok ülke korumacılık politikalarına başvurmuştur. Koruma önlemlerinin artması, uluslararası ticaretin daralmasına neden olmuş ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına sebep olmuştur.

Korumacılık politikaları, kriz döneminde ülkelerin kendi ekonomilerini koruma çabalarıdır. Bu politikaların uygulanmasıyla birlikte, ülkeler ithalatlarını azaltıp yerli üreticilerini korumaya çalışmışlardır. Örneğin, ABD otomotiv sektörüne yönelik korumacı önlemler olarak Çin'den ithal edilen lastiklere yönelik vergileri

artırmıştır. Ayrıca, Fransa ve İtalya gibi ülkeler de tekstil sektöründe koruma önlemleri almıştır.

Ancak, korumacılık politikalarının uygulanması uluslararası ticareti engellemiş, işsizliği artırmış ve küresel ekonomik büyümeyi yavaşlatmıştır. Bu nedenle, korumacılık politikaları uzun vadede ekonomik büyümeyi engelleyici etki yapar. Bu durum, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşların korumacılığa karşı serbest ticaret politikalarını savunmalarının temel sebeplerinden biridir.

Sonuç olarak, 2008-2009 küresel finans krizi sonrasında korumacılık politikaları birçok ülke tarafından uygulanmış olsa da uluslararası ticareti daraltarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle, serbest ticaret politikalarının savunulması ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, küresel ekonomik büyümeyi desteklemek için önemlidir.

2008 Küresel İktisadi Krizin yol açtığı enflasyon, işsizlik, yoksulluk ve dış açık gibi makro ekonomik sorunlar, gelişmiş ülkeler ile hemen hemen tüm diğer ekonomileri derinden sarsmıştır. Bu durum, ekonomilerin yeni politika tercihlerine yönelmesini de büyük oranda tetiklemiştir. Ülkelerin bu tür makro ekonomik dengesizlik durumlarında ilk başvurdukları araç ise uluslararası ticaretin kısıtlanması yönlü politika önlemleri olmuştur. Ancak burada farklı olan geleneksel korumacılık araçlarının yerini bu dönemde yeni korumacılık enstrümanlarının almış olmasıdır. Yani tarifler yerine tarife dışı araçlar-görünmez engeller sıklıkla kullanılmıştır. İlk dönemlerde bu tür korumacı politikaların makro ekonomik sorunları hafifletici etkileri olsa da orta ve uzun vadede rekabet şartları bozulmuş, ekonomik büyüme yavaşlamış, istihdam seviyesi ve milli gelir azalmıştır (Freund, 2009).

Bu dönemde yine uluslararası ticaretin yönlendirilmesinde etkili olan ülkelerin bir araya gelerek, ortak önlemler paketi açıkladığı ve yine ortak irade beyanı sundukları görülmüştür. Bu kapsamda G-20 ülke liderleri, 15 Kasım 2008'de bir araya gelerek, korumacı önlemlerin kabul edilemeyeceğini ve bu korumacılık aksiyonlarına karşı önlemler alınacağını açıklamıştır. Ayrıca 2009'un şubat ayında toplanan G-7 ülkeleri de Maliye Bakanları düzeyinde, krizin olumsuz etkilerinin derinleşmesine ve kalıcı hale gelmesine sebep olabilecek türden korumacılık eylemlerinden uzak durulacağını beyan etmiştir. Ancak tüm tarafların küresel düzeyde beyan ettiği bu düşüncelere rağmen, ülkeler krize karşı korumacı

uygulamalar izleme yönünde tavır almıştır. Bu bağlamda 2009 yılı mart ayında Dünya Bankası öncülüğünde krizden etkilenen ülkelerin uygulamaya geçirdiği korumacı önlemlere yönelik genel bir rapor kaleme alınmıştır. Bu raporda gelişmekte olan/az gelişmiş ülkelerin yanında G-20 ülkeleri içindeki 17 gelişmiş ve üst düzey gelişmekte olan ülkenin de uluslararası ticareti kısıtlayıcı 47 farklı önleme başvurduğu ve bunların da diğer ülkelerin ticaretine zarar verdiği vurgulanmıştır. Özellikle G-20 ülkelerinde, dış ticarete kriz ertesi süreçte uygulanan kısıtlayıcı önlemlerin arttığı not edilmektedir. Dolayısıyla 2008 yılı sonuna doğru etkileri başlayan mali krizin dış ticaretteki etkileri izleyen yıllarda ortaya çıkmıştır (Evenett, 2009).

DTÖ'nün istatistiklerine göre 2008-2013 yıllarını kapsayan dönemde ticarete teknik engel kategorisinde yer alan önlemlerin sayısı 8000'e yükselmiştir. Bunlardan uygulamaya konulan engel sayısı ise 445 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle küresel krizin etkilerinin en derin şekilde hissedildiği 2009 yılında büyük bir artış olduğu görülmektedir. 2008 senesinde uygulamaya geçirilen önlem sayısı 49 iken, 2009 senesinde 252'ye yükselmiştir. Kriz sonrası uluslararası ticarete yaşanan düşüşün hızlı ve sert olması korumacı politikaların ithalatta yarattığı düşüşle ilişkilendirilmektedir. Özellikle G-20 ülkelerinin 2008 sonrası uyguladıkları korumacı politikalarla dışalımını azaltmaları küresel ticaretin daralmasının ana nedenleri arasında gösterilmektedir. Korumacı politikaların odaklandıkları ana sektörler ise motorlu araçlar, elektrikli aletler ile makina ve ilgili aksamlarıdır. 2008 Krizi sonrası küresel ticaretin boyutunda ve dünya milli gelirinde 2008 yılından sonra gerçekleşen düşüşe rağmen uluslararası ticaretteki teknik engel sayısı büyük oranda artmıştır. 2010 senesinden sonra yeni korumacı önlemler alınmamaya başlamış ve mevcut önlemler sabit kalmıştır. Böylece dünya milli geliri ve küresel ticaret hacmi artma eğilimine girmiştir (Erixon & Sally, 2010).

2008 krizinin yarattığı ekonomik sarsıntı ve beraberinde gelen korumacı politikaların dünya mal ihracatına yönelik etkileri de oldukça fazla olmuştur. Bu kapsamda devletler tarafından uygulamaya konan önlemler en çok gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarında gerilemeye neden olmuştur.

Netice itibarıyla krizden etkilenen pek çok ülke korumacılık uygulamalarını hayata geçirmiştir. Bu uygulamaların ise önemli bir bölümü yeni korumacılık yaklaşımları temelinde tarife dışı araçlar yönlü gerçekleşmiştir. Zira DTÖ'ye üye

Ülkelerin vermiş oldukları taahhütler, özellikle gümrük tarifeleri açısından ülkeleri baēlayıcı olup, oranları artırma noktasında onları engellemekteydi. Bu dönemde gelişmiş sanayi ekonomilerinin bilhassa yerli firmalara farklı şekillerde destek vermesi ve rekabetçi güçlerini korumaları yönünde önlemler alması da kayda deēer gelişmeler arasında sayılabilir. Fakat az gelişmiş ülkeler aēırlıklı şekilde mali destek aracını kullanmak yerine anti-damping/sübvansiyon soruşturmalarını arttırma, standardizasyonlar gibi tarife dışı araçlar vasıtasıyla ulusal piyasalarını koruma altına almaya çalışmışlardır. Gelişmekte olan ülkeler de ise ulusal pazarın korunması kapsamında damping ve sübvansiyon soruşturmalarına aēırlık verilmiştir.

2.2.7. Korumacılık politikalarının nedenleri ve araçları

Devletler farklı birçok amacı gerçekleştirmek adına korumacılık politikalarına başvurmaktadır. Milli güvenlik, uluslararası siyasi çıkarlar, demeler bilançosunda denge saēlama, döviz tasarrufu, genç endüstrilerin korunması, aksak rekabet koşullarından kaynaklanan piyasa başarısızlıklarının önlenmesi, işsizlikle mücadele ve yeni iş alanları yaratma, gelir daēılımı adaleti gibi çok farklı saiklerle korumacılık politikaları uygulanabilmektedir.

Milli savunma ile doērudan ilişkili olan sektörlerin kurulması ve bunların geliştirilmesi noktasında bir dış koruma gereklidir. Ayrıca yeni büyüyen ve zamanla mukayeseli stnlēe sahip olacak endüstrilerin belirli bir üretim hacmine erişene kadar uluslararası rekabete karşı korunmaları da oldukça önemlidir (Genosmanoēlu, 2014).

Korumacılıēın nedenlerinden bir diēeri de korumacılıēın belirli şartlar altında serbest ticaretten daha iyi olduēunu iddia eden Stratejik Ticaret Politikasıdır. Monopol zellikleri olan ve aşırı kr elde eden yabancı firmalara karşı rekabet koşullarının hükümetin uyguladıēı politikalarla milli firmalar lehine dönüştürülmesi ve aşırı krın yabancı şirketlerden ulusal firmalara kaydırılmasının olası olduēuna inanılmaktadır (Genosmanoēlu, 2014). Buradaki korumacılık stratejik önemi haiz yüksek teknoloji endüstrilere odaklı olup, kalıcı deēil geçicidir (Seyidoēlu, 2003)

Dampinge Karşı Korunma bir diēer amacdır. Damping, bir malın dış piyasalardaki fiyatının, iç piyasadaki fiyatından daha düşük düzeyde belirlenmesidir. Geçici, yıkıcı ve sürekli olmak üzere üç farklı şekli vardır. Dampingin belirli

düzeyleri aşması haksız rekabete yol açmakta ve ithalatçı ülkeye zarar vermektedir. İthalatçı ülke ise bu zararı önlemek adına anti-damping vergisine başvurmuştur.

Korumacılık araçlarını uygulayan ekonomilerde talep iç piyasada kalmakta; bu da ödemeler bilançosu fazlası, gelir ve istihdam artışı etkileri yaratmaktadır. Dış alım üzerine konulan yüksek oranlı gümrük vergileri ithalatı azaltarak, ticaret hadlerini ülke lehine değiştirmektedir. Fakat hangi malların ithalatına vergi getirileceği oldukça önemlidir. Mamul veya yarı mamul malların ithalatına getirilen vergi, vergiyi koyan ülke noktasında üretim ve dış satım azaltıcı sonuçlar getirebilmektedir.

Ülke ekonomileri gümrük vergilerinde yapacakları indirim karşılığında yabancı ülke piyasasında kolaylık isteme inisiyatifine sahip olabilmektedir. Ayrıca ülkelerin, yüksek oranlı tarifeler karşısında misilleme yapma imkânlarını da ellerinde bulundurmaları ve tarife getiren ülkenin, bu durumun bir ticaret-gümrük savaşına dönüşmesinden çekinmesini sağlayabilmektedir.

Aşağıda Şekil 2.1 ve Şekil 2.2 de mal ticareti sırasında ithalatta uygulanan korumacı politika araçları, 2009-2019 arasında uygulanan oranları ile gösterilmektedir.

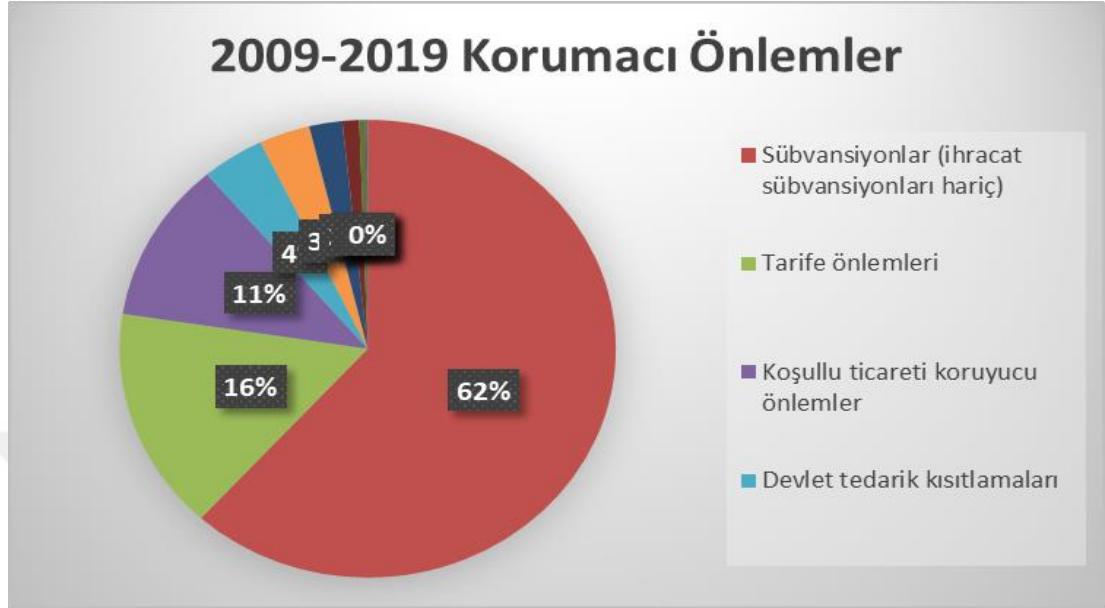

Şekil 2.1: Serbest Ticareti Destekleyici Önlemler

Kaynak: Global Trade Alert

Şekil 2.1’de 2009- 2019 arası dönemde uygulanan ve serbest ticareti olumlu etkileyen önlemlerin %69’u tarife önlemlerinden kaynaklanırken, lisanslama ve kotalar %16 ve Sübvansiyonlar %16 oranında etkilemiştir.

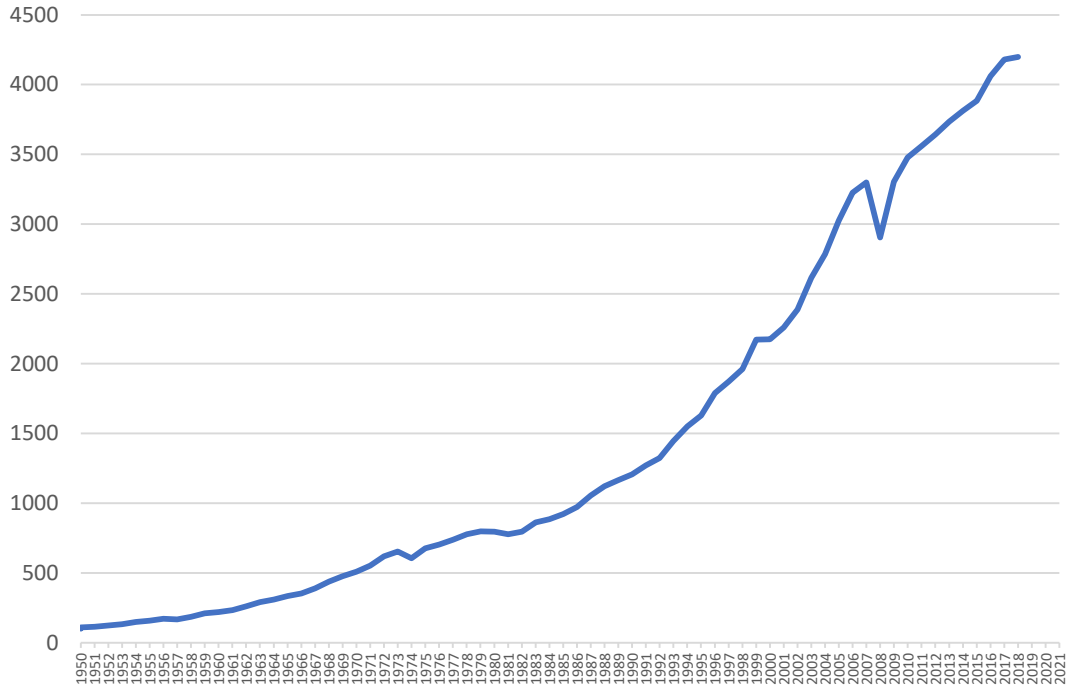
Buna karşılık Şekil 2.2' ise 2008-2009 finans krizinden sonra korumacı araçlar arasında ülkelerin uyguladıkları sübvansiyonların etkisi %62 ile birinci sırada yer alırken tarife indirimleri ise %16 oranında ikinci sırada etkilemiştir.

Şekil 2.2: Serbest Ticareti Engelleyen Önlemler

Kaynak: Global Trade Alert

Evolution of world trade, 1950-2019
Volume index, 1950=100

Şekil 2.3: 1950-2019 arası Küresel Ticaretteki Değişim

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü

Kriz sonrası uluslararası ticarete yaşanan düşüşün hızlı ve sert olması korumacı politikaların ithalatta yarattığı düşüşle ilişkilendirilmektedir.

2.2.8. Korumacılığın dünya ticaretine etkileri

Korumacılık, dünya ticaretini önemli ölçüde etkilemektedir. Bazı ülkeler, yerli sanayilerini korumak ve ithalatı sınırlamak için çeşitli korumacı politikalar kullanmakta ve bu politikalar da ülkeler arasındaki ticareti azaltarak, ticaret savaşlarına yol açabilmektedir.

Özellikle son yıllarda, birçok ülke yeni korumacılık politikalarını benimsemiştir ve ticaret savaşları artmıştır. ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşı, dünya ticaretinde önemli bir düşüşe neden olmuştur. Aynı şekilde, AB ve ABD arasındaki ticaret savaşı da dünya ticaretini olumsuz etkilemiştir. 2019 yılında, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), küresel ticaretin %2,6 oranında azaldığını ve bu düşüşün önemli ölçüde ticaret savaşlarından kaynaklandığını bildirmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) verilerine göre, 2008-2016 yılları arasında dünya ticaretinde korumacı önlemler artmıştır. DTÖ üyeleri tarafından uygulanan korumacı önlemler, toplam mal ve hizmet ticaretinin yaklaşık %2'sini kapsamaktadır. Bu önlemler arasında gümrük tarifeleri, anti-damping önlemleri, sübvansiyonlar ve tarım politikaları gibi çeşitli araçlar yer almaktadır. Özellikle son yıllarda, ABD'nin korumacı politikaları küresel ticareti olumsuz etkilemiştir. ABD, 2018 yılında ithal çelik ve alüminyuma yönelik ek gümrük vergileri uygulamıştır. Bu vergiler, ABD'nin çelik ve alüminyum ithalatını kısıtlamayı amaçlamaktadır ve diğer ülkelerin karşı önlemler almasına neden olmuştur. Ayrıca, ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşı, dünya ticaretinde önemli bir etkiye sahiptir.

Korumacı politikaların küresel ticareti nasıl etkilediğine dair başka bir örnek, Avrupa Birliği (AB) ve ABD arasındaki transatlantik ticaret müzakerelerinde yaşanmıştır. AB ve ABD, birbirlerine karşı çeşitli korumacı önlemler almıştır. Bu durum, transatlantik ticaretin gelişimini engellemiş ve müzakerelerin sonuçlanmasını zorlaştırmıştır.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) verilerine göre, 2019 yılında dünya genelinde uygulanan ticaret koruma önlemleri sayısı, bir önceki yıla göre azalmıştır. Bununla birlikte, yine de dünya genelinde toplam 1.200'den fazla yeni ticaret koruma önlemi uygulanmıştır.

2.2.9. Korumacılığın DTÖ'ye etkileri

Dünya Ticaret Örgütü, uluslararası ticaretin eşitlik ilkesi gözetilerek serbestleştirilmesi amacıyla kurulmuş olup, Kuruluş Anlaşması'na göre DTÖ, üye ülkelerdeki yaşam standardının yükseltilmesini, istihdam ve kişi başına düşen gelirin artırılmasını amaçlayan ve bu amaçlar doğrultusunda gümrük vergilerinin azaltılması ve uluslararası ticarete ayrımcı uygulamaların ortadan kaldırılmasına ilişkin çalışmalar yapan uluslararası bir kuruluştur.

Başta ticaretin serbestleştirilmesi ve kolaylaştırılması olmak üzere dünya ticaret hacmini artırmaya yönelik küresel düzeyde iki temel yaklaşım bulunmaktadır.

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi kapsamında bugüne kadar GATT ve DTÖ'nün girişimleriyle kota ve tarife gibi ticaret engelleri önemli ölçüde azaltılmış olup, uluslararası ticarete belirli bir serbestleşme sağlanabilmiştir. Üretilen malların ihracatçı ülkelere nakli aşamasında gerekli olan bürokratik işlemler, hazırlanması gerekli olan bilgi ve belgeler, dikkat edilmesi gereken yasal mevzuat, taşıma ve sigorta bedelleri, gecikmelerden kaynaklı giderler gibi birtakım unsurlar, uluslararası ticarete yüksek düzeyde maliyetlere neden olmaktadır. Bu sebeple dış ticarete uyulması zorunlu olan prosedürlerin sadeleştirilmesi, bürokrasinin azaltılması, mevzuat yeknesaklığının azami düzeyde sağlanması, entegre ve etkin bir lojistik sistemi kurulması gibi önlemler dünya ticaret hacmini yükseltmek adına gündemde olan hedefler arasındadır (Öztürk vd., 2018).

Özellikle DTÖ çatısında gerçekleştirilen toplantılar neticesinde tarifeler ve diğer ticaret engellerinde azalma eğilimi artmış olmakla birlikte bürokratik yükümlülükler ve gümrük sistemine ilişkin prosedürler nedeniyle ticari maliyetler henüz arzu edilen seviyeye çekilememiştir. DTÖ, 2017 senesinde yürürlüğe soktuğu Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması (TFA) ile küresel ticareti artırma hedefini ve iradesini ortaya koymuştur (www.wto.org). Bu anlaşma, küresel ticaretin üzerindeki korumacı uygulamaları azaltmayı ve gümrük uygulamalarını kolaylaştırılmayı amaçlamaktadır. Bu anlaşmanın uygulanması ile uluslararası ticarete yaşanan

giderlerin neredeyse %14 oranında azalacağı beklenmektedir. Bu anlaşma 'küresel ticarete bir devrin en büyük reformu' olarak ifade edilmektedir.

Gümrük işlemlerinin etkin bir şekilde işlenmesine, uyumlaştırılmasına ve modernize edilmesine odaklanan TFA, özellikle GOÜ'lerde ve en az gelişmiş ülkelerde maliyet ve zaman kaybı minimizasyonunu mümkün hale getirecektir. Yine TFA sayesinde küresel ticaretin yılda 1 trilyon dolar düzeyinde artması beklenmektedir (Gültekin, 2019).

Uluslararası ticaretin önündeki engellerin potansiyel artışlarının olası maliyetleri, Kutlina-Dimitrova ve Lakatos (2017)'un Dünya Bankası için yapmış oldukları bir çalışmada ampirik olarak ortaya konulmaktadır. Bu çalışmada iki farklı senaryo uygulanmıştır.

İlk olarak, Çizelge 2.1'dte tüm mevcut ikili/bölgesel ticaret anlaşmalarından ve tek taraflı olarak tarife taahhütlerinin, eşgüdümlü bir şekilde ve küresel düzeyde geri çekilmesinin, dünya çapında yıllık %0,3'lük bir reel gelir kaybına neden olacağı tahmin edilmiştir (Yaklaşık 211 milyar ABD doları). Ancak tarifelerin ve diğer engellerin yerinde kaldığı durumda, düşüşün yıllık yüzde 2,1 (606 milyar ABD dolarından fazla) olarak gerçekleşeceği belirtilmiştir. Diğer senaryoda ise, dünya çapında tarifelerde yasal olarak izin verilen sınır oranlara kadar bir artışın, yıllık yüzde 0,8'lik (634 milyar ABD doları) bir küresel reel gelir kaybı yaratacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte küresel ticaretin de yıllık yüzde 9 düşüşü (2,6 trilyon ABD doları) öngörülmüştür.

Çizelge 2.1: Korumacılığın Küresel Etkisi

	Sen. 1: Tercihler Kaybı		Sen. 2: Bağlı Tarife Oranına Artış	
	Yüzde (%)	US\$(Milyar)	Yüzde (%)	US\$(Milyar)
Refah Seviyesi	-0.3	-211	-0.8	-634
Hanehalkı Tüketimi	-0.3	-148	-0.9	-445
Ticaret	-2.1	-606	-9	-2,613

Kaynak: Kutlina-Dimitrova ve Lakatos (2017)

Çizelge 2.2: Bölgelere Göre Tarifeler

Bölgeler	Etkin Tarife	MFN	Bağlı Tarife
Avrupa Birliği	1.5	2.5	2.6
ABD	1.6	2.7	2.7
Diğer Gelişmiş Ülkeler	2.6	4.2	14.3
Çin	3.4	3.9	4.9
Doğu Asya Pasifik	1.3	2.5	9.7
Avrupa ve Orta Asya	2.6	4.8	5.5
Latin Amerika ve Karayipler	6.7	9	32.9
Orta Asya ve Kuzey Afrika	4.9	6.3	19.4
Güney Asya	7.7	8	44.7
Sahra Altı Afrika	7.5	9.2	36.3
Dünya Ortalaması	2.7	3.8	10.2

Kaynak: World Bank WITS Veri tabanı (ağırlıklı ortalama 2015)

Çizelge 2.2’de, AB ve Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ekonomilerdeki ortalama ithalat tarifeleri %1,5 ve %1,6 arası değişen oranlarda uygulanan en düşük tarife oranları arasındadır. Buna karşılık, Güney Asya ve Sahra Altı Afrika gibi gelişmekte olan ekonomilerde bu oran yaklaşık %7,5 ve %7,7 arasında değişerek gelişmiş ekonomilere göre beş kat daha yüksektir.

Ortalama bağlı tarifeler de aynı şekilde gelişmiş ülkeler yüzde 2,5 ve yüzde 2,7 ile en düşük oranlara sahip iken, Gelişen ekonomiler de bağlı tarifeler oranları % 20 ile %45 arası değişerek özellikle Güney Asya ‘da bu oran %45’i bulmaktadır. Uygulanan tarife oranlarının dünya ortalaması %2,7, MFN oranları 3.8 iken bağlı tarife oranı %10.2 düzeyindedir.

3. ULUSLARARASI TİCARETTE EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE ETKİLERİ

3.1 Ekonomik Entegrasyonlar tanımı

Balassa (1961), ekonomik entegrasyonu farklı aşamalara ayırarak tanımlamaktadır. Genel olarak, bir alan içinde ayrımcılığın ortadan kaldırılması olarak ifade etmektedir. Kahnert ve vd.,'ne (1969) göre ise ekonomik entegrasyon, ulusal sınırlardaki ayrımcılıkların kademeli olarak ortadan kaldırılmasıdır. Kahnert vd. (1969) aynı zamanda ekonomik entegrasyonun temel mantığını ulusal sınırlardaki ayrımcılıkların kaldırılmasıyla ithal kapsamının genişletilmesi ve maliyetinin düşürülmesi olarak ifade etmektedir.

Ekonomik entegrasyon mal ve hizmet ticaretinin, sermayenin, faktörlerin önündeki engellerin yani ulusal sınırlardaki ayrımcılığın kaldırılması yoluyla etkin iş bölümünün tüm potansiyel fırsatlarının kullanılması süreci olarak tanımlanabilir. (Balassa, 1961; Kahnert vd., 1969; Machlup, 1977; Staley, 1977).

3.2 Ekonomik Entegrasyon Türleri

Ekonomik entegrasyon türleri ilk olarak Balassa (1961) tarafından ele alınmış ve bunlar uygulamada en basit şeklinden en karmaşık şekle doğru sıralanmıştır.

Balassa (1962)'ya göre, Ulusal devletin ekonomik bütünleşme biçimlerine ilişkin tartışmalar, geleneksel olarak bütünleşmenin çeşitli aşamalarına odaklanmasını beraberinde getirmiştir. Bu aşamalardan birincisi Serbest Ticaret Bölgesi (STA), ardından Gümrük Birliği (GB), ardından Ortak Pazar (CM) ve son olarak da Ekonomik Birliktir. Bela Balassa, bu dört farklı aşamayı ekonomik entegrasyon en basitinden en ileri aşamasına kadar şu şekilde tanımlar; ticareti engelleyici unsurların ortadan kaldırılması (ticaret entegrasyonu) ülkeler arası faktör hareketlerine serbestlik kazandırılması (faktör entegrasyonu) ulusal ekonomik politikaların uluslararası ilişkileri güçlendirecek şekilde uyumlu hale getirilmesi

(politika entegrasyonu) ve son olarak bunların birleşmesinden oluşan tam entegrasyondur (Balassa, 1962).

Yukarda bahsedilen ekonomik entegrasyonların küresel ticaretteki oranları ülkelerin gelişmişliklerine göre farklılık göstermektedir. İleri aşamadan basit aşamaya doğru entegrasyon içindeki faaliyetler azalırken genel olarak küresel ticaret üzerindeki pozitif etkisi artmaktadır. Mattoo ve diğerleri (2022), daha derin anlaşmaların oluşturulmasının üyeler arasındaki ticaret akışları üzerinde anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğunu iddia ederek aralarındaki ticaretin yaklaşık yüzde 44 oranında arttığı sonucuna varmışlardır.

Panagariya çalışmalarında bunlara ek olarak tercihli ticaret anlaşmalarını da (Panagariya 1998, 2000) tanımlamaktadır. Birçok çalışma da bu ticaret anlaşmaları dört farklı şekilde işlenebildiği gibi beş farklı şekilde de işlenmektedir. Günümüzde çoğu tercihli ticaret anlaşmaları (TTA), tercihli tarifelerin ötesinde hizmetler, yatırım, fikri mülkiyet koruması ve rekabet politikası dahil çok çeşitli alanları kapsamaktadır. Bu politika alanları yerel düzenlemeleri (veya sınır ötesi önlemleri) içerir. Bu yeni alanlarla ilgili düzenlemeler ulusal düzeyden ulus üstü düzeye devredilerek (örneğin, bölgesel standartların oluşturulması) daha derin ekonomik entegrasyonlar oluşturma yönünde adımlar atılmıştır (WTO, 2011).

Dünya Ticaret Örgütü (2011) raporuna göre, daha önceleri, BTA' ların oluşumundaki temel motivasyon, büyük olasılıkla en çok kayrılan ülke (MFN) tarifelerinden kaçınma arzusu (Geleneksel Serbest Ticaret Anlaşmaları) iken daha sonraları ülkelerin aralarında derin entegrasyonlarına yöneldiklerini belirtmiştir. Raporda ayrıca, ülkelerin aralarında yeni derin entegrasyon oluşturmalarında birkaç farklı neden olabileceğini ifade edilmiştir. İlk olarak, ülkeler arasındaki ticaretin serbestleşmesi çerçevesinde alınan toplu kararlar, karşılıklı politika bağımlılığını (yayılmaları) arttırmakla beraber tek taraflı kararlar verimsiz hale gelmektedir. İkinci bir neden ise belirli sektörlerde ticareti ve daha geniş anlamda ekonomik entegrasyonu teşvik etmek için derin entegrasyon anlaşmalarının gerekli olabilmesidir. Bu durum tabii ki uluslararası üretim ağlarının oluşturulmasında yerel düzenlemelerdeki değişiklikleri yalnızca belirli ticari ortakların lehine olacak şekilde uyarlamak zor olduğundan, tarife düzenlemelerin ötesinde yeni bir yönetim anlayışını gerektirmektedir. Yani, bu tür entegrasyonları ticaret yaratma ve ticaret

yönlendirmeden farklı bir çerçeve açısından düşünmek gerekmektedir (WTO, 2011; Ethier (1998).

3.2.1 Tercihli ticaret anlaşması

Tek taraflı ticaret anlaşmalarıdır fakat karşılıklı olmayan tercihli programları da içerir. Buna GTS (Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi) örnek verilebilir. Bu tür anlaşmalar, birlik içinde üretilen mallara, dışında üretilen mallara göre daha düşük tarifelerin uygulandığı iki veya daha fazla ülke arasındaki birlik (Panagariya, 1998; Panagariya, 2000) olarak tanımlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) çerçevesinde gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisine entegre olması amacıyla, yaklaşık 50 yılı aşkın bir süre önce gelişmiş ülkelere yardımcı olmalarının talep edilmesi üzerine “Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS)” doğmuştur. Bugün birçok ülkede GTS mekanizmaları yürürlükte (Avrupa Birliği, 2022). Tercihli ticaret anlaşmalarının yaygınlaşmasıyla beraber bölgesel ve karşılıklı ticaret entegrasyonlarda artış olmuştur (Mansfield ve Milner, 2012).

3.2.2 Serbest ticaret anlaşması

Serbest ticaret anlaşması, tercihli ticaret anlaşmalarından (TTA) daha da ileriye giderek taraf ülkeler arasında ticarete konu olan ürünlere ilişkin vergileri ve diğer kısıtlayıcı ticaret düzenlemeleri ortadan kaldırmaya kadar gitmektedir (GATT, Madde XXIV (8) (b); UNCTAD, 2007). Balassa’ya göre, Serbest ticaret anlaşmasını imzalayan ülkelerin kendi aralarındaki tarifelerin kaldırıldığı fakat üye olmayan ülkelere karşı kendi tarifelerinin korunduğu anlaşmalardır (Balassa, 1991). Yani her üye ülkenin kendi ticaret politikalarını birbirine bağımlı olmadan sürdürebilmesidir.

Özetle, taraf ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ticarete gümrük vergilerinin kaldırıldığı veya minimize edildiği; fakat üye olmayan üçüncü ülkelere karşı her üye ülkenin kendi tarifelerini uyguladığı anlaşma olarak tanımlanabilir. 2020’de İptal edilen Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve bunun yerine imzalanan ABD, Canada, Meksika Anlaşması (USMCA) ve ASEAN Serbest Ticaret Anlaşması (AFTA) imzalanan önemli STA’lardır.

WTO (2011), Serbest ticaret anlaşmalarını STA ve STA+ olarak iki şekilde incelemektedir. STA, Üyeler arası iç ticareti serbestleştirme ve üye olmayan ülkelere

karşı dış tarifelerini uygulamada bağımsızlığı ile ilgili iken (ABD-İsrail-STA), STA+ ise buna ek olarak bazı sınır ötesi standartların (çevre standartları) uyumlu hale getirilmesiyle ilgilidir (NAFTA bugünkü yeni haliyle USMCA).

3.2.3 Gümrük birliği

Gümrük Birliği, üye ülkelerin dış ülkelere ithal edilen bir mala ortak bir dış tarife (OGT) uyguladıkları bir STA' dır (Panagariya, 1998). Gümrük birliğindeki taraf ülkeler kendi ithalat tarifelerini belirleme hakkından vazgeçerek herhangi bir değişiklik olması durumunda müzakereler sonucu karar bağlanır (UNCTAD, 2007).

Gümrük birliğine taraf ülkeler birliğe üye olmayan ülkelere karşı yaptıkları ticarete birbirinden bağımsız hareket edemezler. Ancak birlik içinde yapılan müzakereler sonucu ortak dış politika uygulama imkanına sahip olabilirler. Türkiye'nin AB ile olan GB anlaşması, Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU) ve Avustralya ile Yeni Zelanda arasında Closer Economic Relations (ANZCERTA) örnek gösterilebilir. CER, STA'lar gibi üçüncü ülkelere karşı ortak tarife zorunluluğu içermeyen ancak sermaye ve işgücünün serbest dolaşımını öngören bir gümrük anlaşmasıdır (Mikic, 1998).

Modern TTA'lar, önceki TTA'ların sahip olmadığı özellikleri sergilemektedir. Özellikle, 1995'ten önce oluşturulan Ticaret anlaşmaları (TTA, STA ve GB) yalnızca mal ticaretiyle ilgiliydi ve esas olarak tarife liberalizasyonunu içermekteydi. Kendi aralarındaki sıralamada TTA'lar, daha çok serbest ticaret Anlaşmaları (FTA) veya sayıları az da olsa gümrük birlikleri (GB) şeklini aldı. Bugünkü modern TTA'lar ise bunun yanında DTÖ'nün kurulmasıyla çok taraflı ticaret anlaşmalarının hizmet ticareti, fikri mülkiyet haklarını, yatırımlar ve rekabet politikası vb. konularını da kapsadığını ifade etmektedir (Horn vd., 2010). STA'lar ekonomik entegrasyonlar içerisinde en sık rastlanılan anlaşmalardır (Sampson, 2003).

Özetle, DTÖ'nün kurulmasından önce imzalanan ticaret anlaşmaları daha çok sadece mal ticareti ve bunlara uygulanan tarifeler ilgili iken, DTÖ'nün kurulmasıyla bu anlaşmaların çerçevesi daha da genişleyerek örneğin, hizmet, rekabet, fikri mülkiyet hakları gibi konuları da kapsayarak farklı yani daha karmaşık entegrasyon türlerini ortaya çıkarmıştır.

2.2.4 Ortak pazar

Ortak Pazar, taraf ülkelerin STA ve Gümrük birliğini de içine alarak daha ileri bir safhaya taşıma amacıyla serbest faktör hareketliliğini de (örneğin, emek, sermaye) anlaşmaya dahil edildiği iktisadi birleşme türüdür. Bu birleşme türünün gümrük birliğine ek veya fark olarak emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin serbest dolaşımına izin verilmektedir. Avrupa birliği kuruluş sürecinde imzalanan roma anlaşması sonucu gümrük birliğinin ardından imzalanan ortak pazarın kuruluşu örnek verilebilir (UNTAD 2007).

2.2.5 Ekonomik birlik

İktisadi birleşme hareketlerinin en ileri şeklidir. İktisadi birlikler ortak pazarın ötesinde ekonomik, mali ve para politikalarının koordinasyonunu da gerektirir. Yani iktisadi birliklerde, üye ülkelerin bireysel makroekonomik politika izlemedeki serbestileri bir ölçüde, birliğe devredilir. Böyle bir aşamaya geçilmiş olabilmesi için tek bir para ve bankacılık sistemi, ortak mali politikalar ve tüm birlik çapında ortak ekonomik politikaları belirleyecek ve uygulayacak ülkeler üstü bir organın kurulmuş olması gerekir (Seyidoğlu, 2015).

Çizelge 3.1: Ekonomik Entegrasyonların Aşamaları ve Özellikleri

Entegrasyon Aşamaları	Bölge içi düşük tarife uygulaması	Bölge içi ticarete tarifelerin kaldırılması	Dünyanın geri kalanı için ortak gümrük tarifesi uygulaması	Serbest faktör hareketliliği	Ekonomik Politikaları Uyumlaştırılması
Tercihli ticaret anlaşması	Evet				
Serbest ticaret anlaşması		Evet			
Gümrük Birliği		Evet	Evet		Koordine edilmeli
Ortak Pazar		Evet	Evet	Evet	Koordine edilmeli
Ekonomik Birlik		Evet	Evet	Evet	Evet

Kaynak: UNCTAD secretariat

3.3 Ekonomik Entegrasyon Tarihsel Gelişimi

Genel anlamda ekonomik entegrasyonlar ülkeler arasında tercihli ticaret anlaşmaları olarak da tanımlanabilir. Bu tür anlaşmalar iki ülke arasında olduğu gibi ülkeler birden fazla entegrasyon anlaşmalarına gidebilirler.

Günümüze kadar süregelen ülkelerin bölgesel anlaşmalara yönelme süreci literatürde genellikle 3 dönemde olduğu kabul edilir (Dünya Bankası, 2002; Bhagwati ve Panagariya, 1996; WTO, 2011). Fakat Mansfield ve Milner, (1999) 'a göre dört dalga şeklinde gerçekleşmiştir. Çalışmamızda 4 dalga halinde incelenecektir. Bu süreçler tarihler ve oluşumlar itibariyle farklı olabilmektedir. İlk bölgeselleşme süreci, GATT öncesinde başlamıştır. 1860 yılında İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Cobden-Chevalier anlaşması ve 1930'larda başlayan ekonomik entegrasyon anlaşmaları Ottawa Anlaşması örnek verilebilir. İkinci bölgeselleşme, GATT kuruluşundan sonra AET'nin kuruluşu ile başlamış ve daha sonra bu süreç AB ile sonuçlanmıştır, üçüncü bölgeselleşme, 1980'lerde Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri bir serbest ticaret anlaşması imzalanmasıyla başlamış ve Meksika'nın da dahil olmasıyla NAFTA oluşumuyla STA'larında sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. O dönemde Avrupa Topluluğu altı yeni üye daha dahil ederek genişlemeye gitmişti. Buna karşılık, Güneydoğu Asya ülkeleri de aralarında serbest ticaret anlaşmaları imzalamaya başladılar ve bu hareket giderek daha geniş çapta artmasına neden oldu. Günümüz de hala ticari ilişkilerin merkezinde yer almaya devam etmektedir. Örneğin, İngiltere'nin Brexit sonrası imzaladığı yaklaşık 35 serbest ticaret anlaşması, ülkelerin STA'lara olan ilgiyi göstermektedir. Şimdiye kadar, ekonomik bütünleşmeler genellikle bölgesel çapta olurken günümüzde bölge dışına çıkarak daha geniş alanlarda bütünleşme süreçleri yaşanmaktadır. Dördüncüsü olarak, ekonomik bütünleşmeler derin anlaşmalar (WTO, 2011) yoluyla süreç devam etmektedir.

3.3.1 GATT Öncesindeki dönem

Ticari çıkarları güvence altına almanın en etkin araçlarından biri imparatorluklardı. Roma imparatorluğu, Osmanlı imparatorluğu ve İngilizlere kadar olan tüm güçlü devletler tüccarlarına ticari imtiyazları elde etmek için güç kullanmışlardır. Daha sonra sanayi devriminin etkisiyle on dokuzuncu yüzyılda ticarete küreselleşme yönünde önemli adımlar atıldı. Bu küreselleşme yönündeki değişim, Uluslararası ticarete genişleme ve Büyük Britanya'nın dünyanın önde gelen ekonomik güç olarak hızlı yükselişi ile tetiklendi. Büyük Britanya, ekonomik ve siyasi gücünü korumak amacıyla başta tarım alanı olmak üzere birçok alanda (özellikle İngiltere'nin üretim yapamadığı ürünlerde) aynı ekonomik ve fikirde olan ülkelerle karşılıklı anlaşmalar yaparak tarife indirimlerine gitmiştir (WTO, 2011).

Böylece İngiltere'nin bu adımı, uluslararası ticarete ikili müzakerelerin başlanmasında öncü olmuştur.

3.3.1.1 Birinci bölgeselleşme

İlk bölgeselleşme süreci, GATT öncesinde başlamıştır. 1860 yılında İngiltere ile Fransa arasında imzalanan ve karşılıklı tarife indirimlerine dayanan Cobden-Chevalier anlaşması ve 1930'larda başlayan ekonomik entegrasyon anlaşmaları Ottawa Anlaşması örnek verilebilir.

Güçlenen ekonomik bağlar sayesinde İngiltere ile Fransa arasındaki siyasi ilişkileri geliştiren, İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Cobden-Chavalier Antlaşması ile iki ülke arasında ekonomik bağların güçlenmesinin yanı sıra siyasi ilişkilerini de geliştirmede önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda, Avrupa'nın diğer ekonomik güçleri arasında bir ikili müzakere dalgasının da fitilini ateşlemiştir (WTO,2011).

3.3.2 GATT Sonrasındaki dönem

GATT sonrası dönemde gerçekleştirilen birinci ve ikinci bölgesel ekonomik entegrasyonlar GATT öncesine göre yeni entegrasyon girişimleri olarak da adlandırılabilir (Wunderlich, 2008).

3.3.2.1 İkinci bölgeselleşme

İkinci bölgeselleşme hareketi Avrupa Birliği tarafından başlatılan ekonomik entegrasyon olarak kabul edilmektedir. Bu ilk bölgeselleşme girişimi, 1950-1960 arası dönemde Batı Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki bütünleşme çabaları ile başlamış ve bu çabalar Avrupa kıtasında 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) ve 1960'ta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması'nın (EFTA) kurulmasına yol açmıştır. GATT çerçevesinde karşılıklı ticarete kolaylaştırma adına uygulanan tarifelerde indirim ve üyeliğin genişletilmesi, önce 1960-61'deki Dillon Turu ile ve ardından 1964 ile 1967 arasında Kennedy Turu ile gelişme göstermiştir (WTO,2011).

3.3.2.2 Üçüncü bölgeselleşme

Üçüncü bölgeselleşme hareketi, 1980'lerin ortalarında başta ABD olmak üzere diğer bölgelerdeki bütünleşme faaliyetleri ile başlamaktadır. İkinci bölgeselleşme dalgası birinciye göre daha yaygın ve daha uzun süreli olmuştur

(Cohn, 2012). İkinci dünya savaşından sonra ilk bölgesel ekonomik bütünleşmesini başlatan Avrupa'nın başarısı, Amerika ve Asya ve Afrika ülkeleri tarafında bu tür birleşmeler artan bir şekilde benimsenmesine yol açmıştır. Bölgesel anlaşmaların artarak devam etmesi, ikili anlaşmalarının yanı sıra daha çok, çok taraflı ve bölgeler arası bütünleşmeler de bu dönemde etkisini arttırmıştır. Çok taraflı ve bölgeler arası girişimler genellikle farklı ekonomik gelişme düzeylerindeki ülkeleri arasında örneğin, ‘‘Kuzey-Kuzey’’ (gelişmiş ülkeler), ‘‘Güney-Kuzey’’ (gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler) ve ‘‘Güney-Güney’’ (Az gelişmiş ülkeler) arasında yaygın olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki birleşmeler, daha çok hizmetler, sermaye akımları, standartlar, fikri mülkiyet hakları, ayrımcı olmayan düzenlemeler ve çalışma ve çevre konularına ilişkin konuları DTÖ çerçevesinde hedeflemiştir (WTO, 2011). Bölge dışı ekonomik anlaşmalara ABD-İsrail, Peru-Çin ve Şili-Japonya serbest ticaret anlaşmaları örnek verilebilir.

3.3.2.3 Dördüncü bölgeselleşme

Son bölgeselleşme olarak da adlandırılabilir. Bu dönemde ülkelerin klasik serbest ticaret anlaşmalarından öte daha çok dinamik yapıda olan STA'lar imzalamaya yönelmişlerdir. Dinamik STA'lar, sadece ticaret engellerini hedef alan klasik STA'ların ötesinde yatırım ortaklığı, fikri mülkiyet hakları, işçi haklarının korunması gibi alanlarda da anlaşmalar yaparak hem ekonomik hem de politik avantajlar elde etmeyi hedeflemektedir (WTO, 2011).

3.4 Serbest Ticaret Anlaşmalarının Önemi

1947'den sonra serbest ticareti destekleme adına devreye giren GATT, 1995 Uruguay turu sonrasında 1995' te Dünya Ticaret Örgütü faaliyete geçti. DTÖ'nün kurulmasıyla uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, başta ekonomi ve hukuki (uyuşmazlıklar) alanda olmak üzere ticaret ilişkilerini daha sağlam zemine oturtmak hedeflenmekteydi. Fakat Doha müzakerelerindeki gecikme ve anlaşmazlıklar küresel sistemin zayıflamasına ve ülkeleri serbest ticaret anlaşmaları yönelmesine neden olmuştur. WTO istatistiklerine göre 2000 yılından önce yaklaşık 82 ticaret anlaşması yürürlüğe girmiştir. Özellikle 1990'ların başından itibaren ülkeler arasında serbest ticaret anlaşmalarının (STA'lar) hızla yaygınlaşmasıyla beraber, daha fazla ülkelerin dikkatini çekmiş ve sayılarında gittikçe artış gözlenmiştir. Bu artışa bağlı olarak

anlaşmaların avantaj ve dezavantajları hakkında çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu tür bir yayılmanın potansiyel nedeni ve süreci ile ilgili olarak, büyük ihtimal en iyi bilinen ekonomik analiz, Baldwin'ın (1993) "Bölgeselliğin Domino Teorisi"dir (Park ve Roh, 2022).

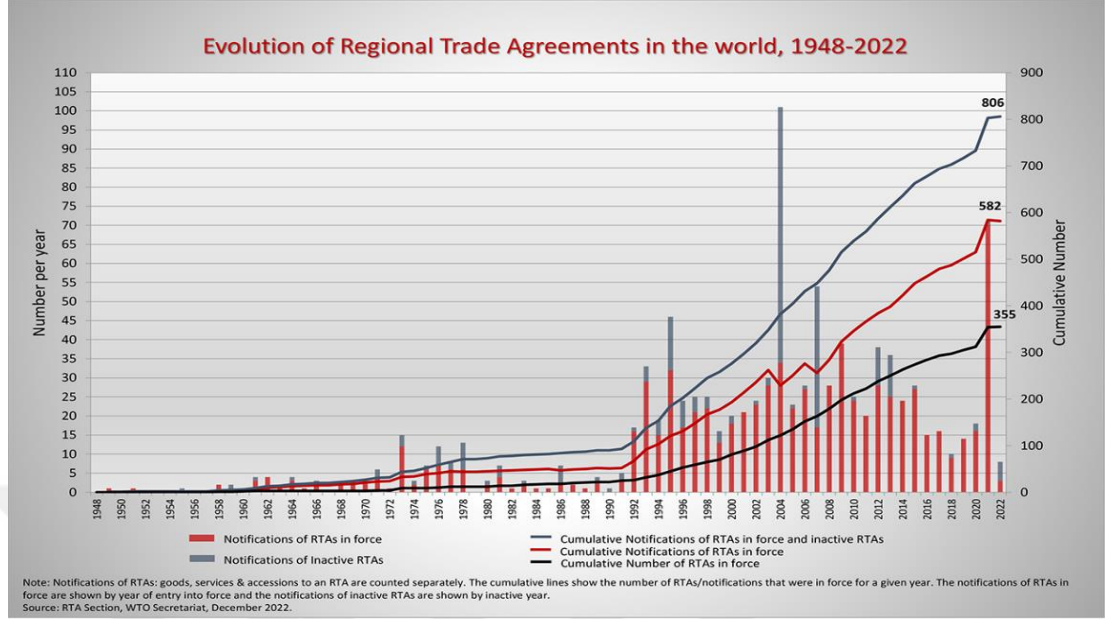
ABD-Meksika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (STA) duyurulmasıyla, Amerika'daki politik ekonomi statükosunu yok ederek bir domino etkisi yarattı. Bu anlaşmayla, Meksika üreticilerinin ABD pazarına öncelikli erişim elde etmesi ve ABD'nin yabancı yatırımlarını üçüncü ülkeler pahasına Meksika'ya yönlendirmesi beklenebilirdi. Bu durum özellikle ABD pazarına büyük ölçüde bağımlı olan Kuzey, Orta ve Güney Amerika ülkeleri gibi birçok ülkedeki üreticileri karlarında ve pazar paylarında düşüş olması gibi bir tehditle karşı karşıya kalabilirler. Bu tehdit karşısında ekonomisi büyük ölçüde ABD pazarına bağlı olan Kanada'nın bu anlaşmaya müdahil olmasıyla Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması doğmuştur (Baldwin 1993). 1994'te NAFTA oluşumu sırasında Şile' de NAFTA 'ya katılmayı arzu etmişti fakat dönem başvuru reddedilmeyle, Şile Meksika ve Kanada ile STA'lar imzaladı. Bunun üzerine Meksika ve Kanada'nın Şile'ye olan ihracatta ABD ile rakip olması endişesiyle 1999'da ABD-Şile serbest ticaret anlaşması imzalandı (Gantz, 2003).

Domino etkisinin temel motivasyonu olarak, ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkileri (Viner 1950) temel rol oynayabilir. Nitekim NAFTA' nın oluşumu, bir STA 'nin ticaret yaratma etkisinden daha çok ticaret saptırma etkisidir. Ticaret saptırma etkisi, bir STA'nın oluşması üçüncü bir etkiyi tetikler (yani, STA) ülkesinin olumsuz etkilenen yerli üreticilerin kârını telafi etmek için yeni bir PTA peşinde koşması, bu da başka bir üçüncü ülke tarafından bir STA'nın takip edilmesinin tetikleyebilmesiyle ticaret anlaşmaları dünya ticaret sisteminde önemli yer kaplamaktadır.

3.4.1 Serbest ticaret anlaşmaları ve gelişimi

Serbest ticaret anlaşmaları, taraf ülkelerin kendi aralarında gümrük tarifeleri gibi ticari engellerin ortadan kaldırıldığı, sınırda gümrük işlemlerinin azaltılarak veya daha da kolaylaştırılması amacıyla ticaret hacmini artırma amacıyla imzaladıkları anlaşmalardır. Bu anlaşmalar, sadece ticaret bazlı (vergiler, kotalar) olduğu gibi sosyal (çevrenin korunması) ve politik avantajlar sağlamak içinde

imzalanabilmektedir. İkinci durum daha çok dinamik serbest ticaret anlaşmaları olarak adlandırılabilir.

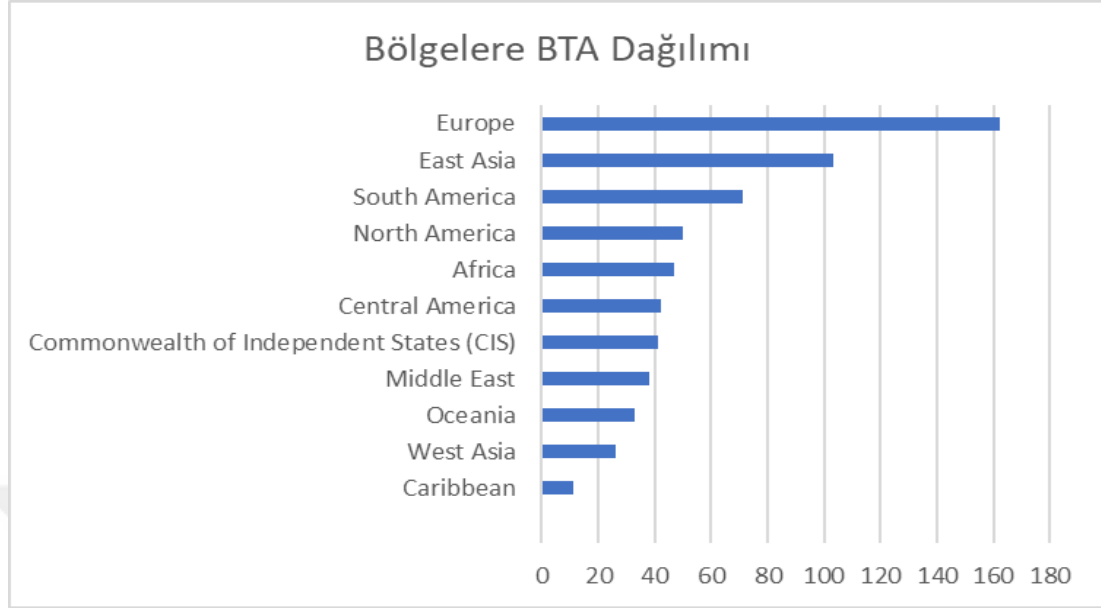
Şekil 3.1: 1948-2022 Arası STA Gelişimi

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü Veri tabanı

2000’li yıllarında başından bu yana genel olarak serbest ticaret anlaşmalarında (Bölgesel ve İkili Ticaret Anlaşmaları) önemli derecede artış kaydedilmiştir. DTÖ Üyelerinin büyük çoğunluğu, bir veya daha fazla STA’ya taraf olmuşlardır. 2000’li yıllardan bu yana STA’ların sayısında gittikçe artış gözlenmektedir.

DTÖ’ye göre 2000 yılı itibariyle 98 bölgesel ticaret anlaşması bildirimine karşılık 82 tanesi yürürlüğe girmiştir. 2019 yılında ise 498 bildirim karşılık 305 tanesi yürürlüğe girmiştir. Daha sonra BTA’lardaki artış artmaya devam etmiştir. Örneğin, 1 Aralık 2023 itibarıyla 355 BTA yürürlüğe girmiştir. Bunlar, malları, hizmetleri ve katılımları ayrı ayrı sayarak DTÖ üyelerinden gelen 582 bildirim karşılık gelir. Mart 2023 itibariyle bu sayı 356 tanesi yürürlükte olmak üzere toplam 585 bildirim yapılmıştır. 2020-2022 arası toplamda 69 Bölgesel ticaret anlaşması bildirim yapılmış olup, 43 tanesi yürürlüğe girmiştir. Bunlardan 35 tane sadece İngiltere tarafından imzalanan anlaşmalardır. Yürürlükte olan 355 bölgesel ticaret anlaşmalarının 318 tanesi sadece serbest ticaret anlaşması ve 21 (10 tane daha bildirim aşamasında) tanesi gümrük birliği anlaşması olarak imzalanmıştır. STA’lar dan 295 tanesi GATT XXIV maddesi gereği uygulanmakta ve geri kalan 23 tanesi ise Etkinleştirme veya yetki maddesi (Enabling Clause) gereğince uygulanmaktadır.

Enabling Clause, gelişmekte olan ülkelere GATT XXIV maddesine göre daha esnek uygulama izni vermektedir.

Şekil 3.2: Bölgelere göre BTA Dağılımı

Kaynak: DTÖ

Avrupa ticaretinin %75'ten fazlası ticaret anlaşmaları çerçevesinde yapılmaktadır. Ticaretin yaklaşık %50 'den fazlası ise derin anlaşmalar kapsamında gerçekleşmektedir (UNCTAD, 2018).

3.5 Serbest Ticaret Anlaşmalarının Küresel Ticaret sistemine Etkileri

Ekonomik entegrasyonların bir parçası olan serbest ticaret anlaşmalarının küresel ticarete etkileri literatürde statik etkiler ve dinamik etkiler olarak ayrı ayrı incelenmektedir. Geleneksel ekonomik entegrasyon teorisi ile ilgili açıklamalar genellikle Viner (1950) gümrük birliği teorisine dayanmaktadır (Hosny, 2013). Daha sonra Meade (1956) ve Lipsey (1957) tarafından daha geniş ele alınmıştır. Chou (1967), geleneksel ekonomik entegrasyon teorisi üzerinde yapılan çalışmaların arkasındaki temel nedenin, statik etkiler baz alınarak gümrük birliğinin dünyanın refahı artırma isteğinin olduğunu ifade etmektedir (Hosny, 2013). Bölgesel entegrasyon anlaşmalarının statik etkisi, talep edilen malların ikamesine izin veren bir çerçeve olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, karşılıklı ticaret yapan ülkelerde ilişkili pazarlarda malların ve üretim faktörlerinin eşzamanlı olarak ayarlanması ve bunun sonucunda ortaya çıkan uluslararası ticaret hadleri, ülkeleri hem bireysel hem de küresel anlamda önemli derece etkilemektedir (DeRosa, 1998).

Viner (1950), gümrük birliği teorisi adlı çalışmasında ekonomik entegrasyonların statik etkilerini ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler olarak ele almaktadır.

Ticaret yaratıcı etki, iki veya daha fazla ülkenin aralarında imzaladıkları ticaret anlaşması sonucu ticaretin yüksek maliyetli tedarikçi üye ülkeden, birlik içindeki düşük maliyetli tedarikçi üye ülkeye doğru kayması durumunu ifade etmektedir. Yapılan ticaret anlaşmasına üye olmayan bir ülkenin (üçüncü ülke) düşük maliyetli bir tedarikçisinden yapılan ithalatın, anlaşmaya taraf olan ülkenin yüksek maliyetli bir tedarikçisine kayması durumu ise ticaret saptırıcı etki olarak ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2015). Bu durum, ticaret anlaşmasına üye olmayan ülke için dezavantaj olarak kabul edilmektedir. Fakat uzun dönemde bu ticaret saptırıcı etki giderek azalmaktadır. Naito (2020), STA'nın üye olmayan ülke üzerindeki kısa vadeli olumsuz etkilerinin, uzun vadeli olumlu etkileriyle karşılaştırıldığında niceliksel olarak küçük olduğu ve STA'nın üye olmayan ülkelerin refahını uzun dönemde artırabileceğini ifade etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları vergi indiriminin yanı sıra daha çok yatırımlar, fikri mülkiyet hakları, işçilerin ve çevrenin korunması gibi karşılıklı çıkarların olduğu dinamik serbest ticaret anlaşması çerçevesinde uzun dönemde her iki taraf ülke içinde olumlu sonuçlar verebilmektedir. Dinamik STA etkilerinden dolayı gümrük vergilerinin taraf ülkeler arasında yapılan ticarete etkisi daha az olabilmektedir.

Dinamik etkiler ise taraf ekonomiler tarafından ekonomik entegrasyon çerçevesinde deneyimledikleri ek refah etkileridir, dolayısıyla ekonomik yapıları ve performansları, entegrasyona girmelerinden öncesine göre farklı şekilde gelişmesini mümkün kılmaktadır. Buna bağlı olarak, ekonomik entegrasyonla ilişkili refah kazanımları hem statik etkiler hem de dinamik etkiler tarafından belirlenmektedir (Mutambara, 2021; Appleyard ve Field, 2017). Kısa dönemli statik etkilere göre dinamik etkiler daha uzun vadede görülen etkilerdir.

Brada ve Mendez (1988)'e göre entegrasyonun yatırımı arttıracacağı, riskleri azaltacağı ve buna bağlı olarak firmaların maliyetlerini düşürmesine imkân vererek getiriye arttıracacağını varsaymaktadır. Schiff ve Winters (1998) ise dinamik etkileri, orta vadede ülkenin ekonomik büyüme oranını etkilediğini ifade etmektedir. Genel olarak, ekonomik entegrasyonların dinamik etkileri, teknolojik değişim, yatırım faaliyetleri, ölçek ekonomileri, rekabet, pazar yapısının (Allen, 1963) vb. getirdiği etkiler olarak özetlenebilir (Hosny, 2013).

Genel kabul edilen görüş olarak başta STA' lar olmak üzere ticaret anlaşmalarının ülkelerin karşılıklı ticaretinde ve dolayısıyla küresel ticaretinde önemli etkisi olduğu yönünde görüş birliği olmakla beraber etkisinin düşük olduğuna dair çalışmalar da (Cheong & Cho, 2009; Jongwanich & Kohpaiboon, 2017; Menon, 2014) mevcuttur.

STA üyeleri arasındaki ticaretin çoğu, ilk etapta MFN tarife oranlarının sıfır veya oldukça küçük olduğu mallar için olması, çoğu ülkenin aynı zamanda serbest ticaret bölgesi kapsamında ihracat üretiminde kullanılan ithal girdilere gümrük vergisinden muaf olması, yüksek tarifelere tabi olan malların çoğu STA çerçevesinde vergi tavizleri için ayrılan ürünler listesinden genellikle hariç tutulması, DTÖ'nün 2006'da yürürlüğe giren Bilgi Teknolojisi Anlaşması (ITA) sayesinde dünya elektronik ticareti neredeyse gümrük vergisinden muaf olması, bunların yanında belki de daha önemlisi, birçok ülkedeki tüccarlar, idari maliyet ve diğer idari zorluklar nedeniyle STA tarife imtiyazlarını görmezden gelmesi STA' ların gerçek ticaret üzerindeki etkisi iddia edildiğinden neden çok daha düşük olduğuna dair öngörülen bazı nedenler sayılabilir (Athukorala, 2020). Firmaların neden STA tarife imtiyazlarını görmezden geldiğine dair veya STA kapsamında tercihlerin kullanım oranının neden yüksek veya düşük olduğunu araştırmak için gerekli bilgileri (Cheong, 2010) çalışmasında, STA dahilindeki ihracat firmaları arasında anket aracılığıyla elde edilebileceğinin ifade etmiştir. Bu yapılacak olan anket çalışmasıyla, FTA'ların tercih kullanımını teşvik eden veya caydıran belirli faktörlerin önemi hakkında bilgi alınması konuya açıklık getirebilir. FTA ile ilgili mevcut bilgiler, tercih marjlarının boyutu, menşe kurallarıyla ilişkili prosedürel verimlilik, menşe kuralları kapsamında kaynak sağlama kısıtlamaları, yatırım programları kapsamında tarifelerin düşürülmesi ve tarife dışı önlemler bu faktörler arasında sayılabilir.

3.6 Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşmalarına İten Nedenler

Bazı uluslararası ticaret teorileri, zayıf ekonomilerini güçlendirmek amacıyla yeni fırsatlar arama peşinde olan ülkeler daha fazla ticaret anlaşmalarına yönelme eğiliminde olduğu tahmin edilmektedir (Krugman ve Obstfeld, 2000). Az gelişmiş ülkelerin uluslararası ilişkileri etkileme gücü oldukça zayıf olduğundan daha büyük ülkeler tarafından uygulanan ticaret sistemlerine ayak uydurmada veya yine bu ülkeler tarafından başlatılan korumacılık politikalarına karşı strateji geliştirmede

oldukça sınırlı güce sahiptir. Ticari engeller, yaptırımlar ve diğer yollarla misilleme yapma yetenekleri çok düşük olduğundan çok taraflı ticaret müzakerelerinde savunmacı gücü de zayıf olacaktır. Bu ülkeler, komşudan dilenme politikasının etkilerinin dengeleme, kazanç elde etme, geniş rakip pazarlara erişim vb. farklı nedenlerden dolayı STA' gibi farklı ticaret anlaşmalarına yönelmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenleri ekonomik ve politik nedenler olarak özetlemek mümkündür.

3.6.1 Ekonomik nedenler

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere nazaran ticari mallarda daha az çeşitliliğe sahiptir. Buna bağlı olarak, STA'lar üzerinden pazara giriş engellerinin kaldırılmasıyla gelişen yeni ticaret ilişkileri üzerine inşa edilen yeni ürünlerin daha fazla ticaretin gerçekleşmesine yol açmaktadır ve STA'lar, bu karşılıklı ticaretin genişlemesi için önemli bir itici güç haline gelebilmektedir. Balassa, entegrasyon kazanımlarının sadece entegrasyon düzenlemesine katılan ülkelerin büyüklüğüne değil, aynı zamanda ekonomik büyüme oranlarına da bağlı olduğunu iddia ediyor. Bu nedenle, gelişmekte olan ekonomiler zaten gelişmiş olanlardan daha yüksek oranlarda büyüme eğiliminde olduğundan, onlar için entegrasyonun faydaları daha da büyük olacaktır (Balassa, 1961). Bölgesel ticaret anlaşmaları ülkenin refahını artırma ihtimali yüksektir (Deardorff & Stern, 1991). Buna bağlı olarak, serbest ticaret anlaşmalarını teşvik eden ekonomik faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Avustralya Tic. Bakanlığı, 2021);

- Serbest ticaret anlaşmaları, daha fazla ekonomik aktiviteye ve iş imkanlarının sağlanmasına katkıda bulunarak büyük ve küçük işletmelere daha fazla ticaret ve yatırımdan yararlanma fırsatları sunmaktadır.
- Serbest ticaret anlaşmaları sadece tarifeleri indirip ortadan kaldırmakla kalmaz, aynı zamanda aksi takdirde mal ve hizmet akışını engelleyebilecek sınır ötesi engellerin ele alınmasına da yardımcı olur; yatırımı teşvik etme, fikri mülkiyet, e-ticaret ve devlet ihaleleri gibi konuları etkileyen kuralların iyileştirilmesi.
- Serbest ticaret anlaşmaları, işletmelere ve tüketicilere daha geniş bir yelpazede rekabetçi fiyatlara sahip mal ve hizmetlere, yeni teknolojilere ve yenilikçi uygulamalara gelişmiş erişim sağlar.

- Serbest ticaret anlaşmaları, Avustralya'nın yabancı yatırımdan daha fazla fayda sağlamasına yardımcı olur.
- Serbest ticaret anlaşmaları, bölgesel ekonomik entegrasyonu teşvik eder ve Avustralya ile ticari ortaklarımız arasında ticaret ve yatırıma yönelik ortak yaklaşımlar oluşturur.
- Serbest ticaret anlaşmaları, az gelişmiş ekonomilerin ekonomik büyümesine katkıda bulunan gelişmiş ticaret ve yatırım fırsatları sağlayabilir.
- Serbest ticaret anlaşmaları, Avustralya'nın STA ortaklarıyla genel ikili ilişkilerini geliştiren, kişiler arası ve işletmeler arası daha güçlü bağlantıları destekler.

3.6.2 Politik nedenler

ABD'nin ticaret ortakları ile imzaladıkları STA'ların temelinde, temel amaçları olan bölgesel ve küresel tehditlere karşı mücadele etmek, önemli ekonomik ve siyasi reformlar gerçekleştirerek ülkeler arasında ticari engelleri azaltmada veya tamamen ortadan kaldırmada yardımcı olmaktadır. Serbest ticaret anlaşmalarının ticaret politikalarının geliştirmesinde, çevrenin korunması ve işçi haklarına dair hükümlerin oluşturulmasında katkıda bulunması ve zayıf ekonomilere ticari anlaşmazlıklarda destek görevi görmesi vb. nedenler yatmaktadır.

3.7 ABD'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları

ABD'nin taraf ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları tarife indirimlerin ötesinde daha çok menşe kuralları, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları, tarife dışı engellerin kaldırılması gibi derin bütünleşmeyi hedef alan konularda da anlaşmalara giderek ticaretin artmasına yol açmaktadır. Anlaşmalar, ABD tarafında ticaretin gelişmesinde rol oynarken, taraf ülkelerin serbest ticaret politikalarının uygulanması yönünde alt yapının hazırlanması konusunda önemli rol oynamaktadır. Anlaşmalar ayrıca, ülkelere hem ekonomik hem de politik açıdan destek sağlayarak, ülkelerin bulunduğu bölgelerde rekabetçi olmasında önem katkılar sunmaktadır.

ABD-AVUSTRALYA STA

Avustralya-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması (AUSFTA), Ocak 2005'te yürürlüğe girmiştir. AUSFTA'nın yürürlüğe girmesiyle, Avustralya'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı tarım dışı ihracatın yüzde 97'sinden¹ fazlası (tekstil ve giyim hariç) gümrük vergisinden muaf hale gelmiş ve tarım ürünlerinde tarifeler yaklaşık 2/3 oranında azaldı. Günümüzde Avustralya ihracatının yaklaşık yüzde 96,1'i artık tarifeden muaftır.

2005'ten bu yana her iki ülkenin mal ve hizmet ticareti iki katına çıkarmakla 2019-2020 döneminde ABD, 80,8 milyar dolar ile Avustralya'nın mal ve hizmetlerde ikinci en büyük ticaret ortağı olmuştur. Bu anlaşma neticesinde taraf ülkeler, mal ve hizmet ticaretinin yanında yatırım, e-ticaret, sağlık ve kamu alımları konularında da büyük avantajlar elde etmektedir.

AUSFTA kapsamında, ABD ve Avustralya şirketleri karşılıklı birçok kamu alımları erişim iznine sahip olmanın yanı sıra mal, tarım, sağlık ve bitki sağlığı konuları, mali hizmetler ve fikri mülkiyet konularında ayrıca ilerlemeler kaydetmekle beraber ABD, 2020'de \$929 milyar Avustralya'daki en büyük ve en önemli yatırımcı olarak kayda geçmiştir. Aynı şekilde ABD, 2020'de \$864 milyar ile Avustralya'nın açık ara en büyük yabancı yatırım çeken ülkesidir. Böylece karşılıklı yatırımlar, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden bu yana neredeyse üç katına çıkmıştır. STA ayrıca e-ticarete ve ilaçlar için de karşılıklı pazar erişimini sağlamaktadır.

Genel olarak, ABD ve Avustralya tarafından imzalanan serbest ticaret anlaşması çerçevesinde önemli avantajların elde edilmesinde mal ticaretinin ve tarife indirimlerinin ötesinde, hizmet ticareti ve yatırımların da payı büyüktür.

Çizelge 3.2'de ABD-Avustralya arasında 2000 ve 2019 dönemleri arasındaki ithalat ve ihracatları gösterilmektedir.

Çizelge 3.2: ABD-Avustralya 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Avustralya	2000	14355,65	6249,118	20604,76501
	2019	26767,78	10305,35	37073,12791

Kaynak: İMF, DOT verileri

¹ Değerler ülkelerin dış ticaret resmî web sitelerinden, <https://www.census.gov>'dan ve <https://ustr.gov>/ dan alınmıştır.

ABD-BAHREYN STA

ABD-Bahreyn STA'sı 11 Ocak 2006'da yürürlüğe girmesi, ABD'li firmalar için artan ihracat sayesinde çiftçiler ve işçiler için istihdam olanaklarını arttırmıştır. STA'nın yürürlüğe girmesiyle, sanayi ve tüketim ürünlerinde çift yönlü ticarete %100 tarife indirimleri uygulanmaya başlanmıştır. ABD finansal hizmet sağlayıcıları ve şirketler, telekomünikasyon, görsel-ışitsel, ekspres teslimat, dağıtım, sağlık, mimarlık ve mühendislik hizmetleri için önemli yeni fırsatlar elde etmişlerdir. STA, Bahreyn'in ekonomik ve siyasi reformlarını destekleyerek Basra Körfezi'nde ekonomide lider bir ülke ile ticari ilişkilerini güçlendirmiştir.

ABD-Bahreyn Serbest Ticaret Anlaşması, ekonomik avantajlara ek olarak ekonomik ve politik düzenlemeler alanında da etkisini göstermektedir. Anlaşma, başta Bahreyn olmak üzere Orta Doğu'da da ekonomik reformları ve liberalleşmeyi ilerletme politikasını da desteklemektedir.

Çizelge 3.3'te ABD-Bahreyn arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerleri gösterilmektedir.

Çizelge 3.3: ABD-Bahreyn 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Bahrain	2000	197,97	375,46	573,43
	2019	843,28	792,26	1635,54

Kaynak: İMF, DOT verileri

ABD-MEKSİKA VE KANADA (USMCA)

ABD'nin STA imzaladığı Meksika ve Kanada ülkelerini birlikte incelemek daha faydalı olacaktır. USMCA, ABD, Meksika ve Kanada tarafından imzalanan çok yönlü bir serbest ticaret anlaşması olarak kabul edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ve Kanada tarafından 1994'te hayata geçirilen 25 yıllık NAFTA, USMCA olarak 21. yüzyılın yüksek standartlı bir anlaşma adına Temmuz 2020'de revize edildi.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasının (NAFTA) ile taraflar arasındaki başta tarife indirimleri olmak üzere ticaret maliyetlerini azaltmak, iş yatırımlarını desteklemek ve Kuzey Amerika'nın küresel pazarda daha rekabetçi olmasına yardımcı olmak hedeflenmiştir.

Yeni Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Anlaşması (USMCA) ile, Kuzey Amerikalı işçiler, çiftçiler, işletmeler için ticaretin geliştirilmesi adına daha dengeli bir ortam sağlanacak ve Kuzey Amerika'da daha serbest pazarlara, daha adil ticarete ve güçlü ekonomik büyümeye yol açan karşılıklı yarara dayalı ticaretin desteklenmesi hedeflenmiştir.

NAFTA'nın taraf ülkeler arasındaki ticaretin, tarife indirimlerinden ve diğer düzenlemelerden anlamlı ve pozitif etkilendiğine dair birçok çalışma mevcuttur (Montenegro ve Soloaga 2006; Krueger 2000; Garcés-Díaz 2001; Romalis 2004). Özellikle Meksika'nın ticari ilişkilerinde liberalizasyona yönelmesinde önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Meksika, Kanada'dan daha avantajlı konumdadır.

Çizelge 3.4'te ABD-Kanada arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerleri gösterilmektedir.

Çizelge 3.4: ABD-Kanada 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Kanada	2000	162888,3	240597,2	403485,4355
	2019	243293,1	337583	580876,1147

Kaynak: IMF, DOT Database

Çizelge 3.5'te ABD-Meksika arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerlerini göstermektedir.

Çizelge 3.5: ABD-Meksika 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Meksika	2000	135186,5	147399,9	282586,439
	2019	218068,7	370766,9	588835,6567

Kaynak: IMF, DOT Database

ABD-CAFTA-DR

CAFTA-DR STA'sı, ABD ve bir grup küçük ve gelişmekte olan ülkelerle arasında imzalanan ilk serbest ticaret anlaşmasıdır. 1994 tarihli Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşmasının XXIV ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasının V. Maddesi'ne uygun olarak taraf ülkeler CAFTA-DR anlaşması 2004 yılından itibaren kademeli olarak ürün ve hizmetler üzerindeki çoğu tarifeyi, gümrük vergisini ve tarife dışı engelleri ortadan kaldırmak amacıyla toplam 7 ülke tarafından imzalanmıştır. İlk olarak ABD, Kosta Rika, Nikaragua, El Salvador, Guatemala ve Honduras ülkelerinin bir araya gelmesiyle "CAFTA" olarak adlandırılan anlaşma, 2003'te

görüşmelere başlayan Dominik Cumhuriyeti'nin de katılımıyla 2004'te CAFTA-DR olarak adlandırılmıştır.

Anlaşmanın temel hedefleri başta ulusal muamele kuralı, en çok kayırlan ülke kuralının uygulanması ve şeffaflık dahil olmak üzere şunlardır:

- Taraflar arasındaki ticaret hacminin artırılması ve çeşitlendirilmesi,
- Taraflar arasında mal ve hizmet ticaretinin önündeki engelleri kaldırması ve bunların sınır ötesi hareketinin kolaylaştırılması,
- Serbest ticaret alanında adil rekabet koşullarının sağlanması,
- Tarafların karşılıklı yatırım fırsatlarının önemli ölçüde artırılması,
- Her bir tarafın fikri mülkiyet haklarının yeterli ve etkili bir şekilde korunmasını ve uygulanmasının sağlanması,
- Herhangi bir anlaşmazlık durumunda çözüm için etkili prosedürler oluşturmaktır.

Çizelge 3.6: ABD-Dominik Cumhuriyeti 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Dominik Cumhuriyeti	2000	6091.941	5007.218	11099.16
	2019	9360.679	5901.751	15262.43

Kaynak: İMF, DOT Database

Çizelge 3.7: ABD-El Salvador 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
El Salvador	2000	2475.801	1923.927	4399.728
	2019	3654.899	2509.696	6164.595

Kaynak: İMF, DOT Database

Çizelge 3.8: ABD-Guatemala 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Guatemala	2000	2076.43	1356.457	3432.89
	2019	7361.366	3317.691	10679.1

Kaynak: İMF, DOT Database

Çizelge 3.9: ABD-Honduras 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Honduras	2000	1356.457	754.9997	2111.457
	2019	3317.691	1029.915	4347.605

Kaynak: İMF, DOT Database

Çizelge 3.10: ABD-Kosta-Rika 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Kosta Rika	2000	1509.394024	3214.215649	4723.609673
	2019	6192.208045	4846.133342	11038.34139

Kaynak: İMF, DOT Database

Çizelge 3.11: ABD-Nikaragua 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Nikaragua	2000	450.9441	255.2075	706.152
	2019	1221.042	1320.298	2541.34

Kaynak: İMF, DOT Database

ABD-ŞİLİ STA

ABD-Şili Serbest Ticaret Anlaşması (STA) 1 Ocak 2004'te yürürlüğe girmiştir. Serbest ticaret anlaşmasının imzalanmasıyla beraber her iki ülke de dijital ürünlerin ticaretinde ayrımcılık yapmama, tarafları rekabete aykırı iş davranışını yasaklayan rekabet yasalarını sürdürmeye, etkili işgücü ve çevre yaptırımı konusunda yükümlülük altına girmiştir. 1 Ocak 2015 itibariyle Amerika Birleşik Devletleri menşeli tüm mallar Şili'ye gümrüksüz giriş yapmaktadır.

STA aynı zamanda ABD kökenli firmaların yapacağı mal ticareti haricinde sunacakları hizmet tedariki için elverişli erişim, ABD'li yatırımcılar için koruma, güven sağlama ve Şili'de ABD firmaları ve girişimciler için telif hakları, ticari markalar, patentler ve aynı zamanda ABD'li firmalar için kamu ihalelerine katılma imkânı sağlamaktadır. Buna karşılık, imzalanan STA ile, Şili'de güçlü ve demokratik kurumların oluşturulmasıyla, bölgede iş yapmak için en istikrarlı ülkelerden biri haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu da bölgede Şili ekonomisine daha güçlü ve geniş kapsamlı imkanlar sunacaktır.

Özetle ABD-ŞİLİ serbest ticaret anlaşmasının imzalanmasıyla oluşan beklentiler, ABD'li işçiler ve imalatçılar için yeni fırsatlar, ABD çiftçileri ve

yetiştiricileri için genişletilmiş pazarlar, hızlı buyyen şili hizmet pazarına erişim, çalışma ve evre için güçlü korumalar sağlanması amaçlanmaktadır.

Çizelge 3.12, ABD-şili arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerlerini göstermektedir.

Çizelge 3.12: ABD-şili 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

lke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
şili	2000	3296,61	3243,29	6539,9
	2019	13747,01	9573,602	23320,61

Kaynak: İMF, DOT Database

ABD-KOLOMBİYA STA

ABD-Kolombiya serbest ticaret anlaşması, diğerlerinden farklı olarak ticareti teşvik anlaşması olarak 15 Mayıs 2012'de imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Ticaret Teşvik Anlaşması (Trade Promotion agreement, TPA), karşılıklı ticarete uygulanan tarifelerin kaldırılmasını sağlayan ve mali hizmetler de dahil olmak üzere ABD hizmetlerinin önündeki engelleri kaldıran kapsamlı bir serbest ticaret anlaşmasıdır.

Aynı zamanda gümrük idaresi ve ticaretin kolaylaştırılması, ticaretin önündeki teknik engeller, devlet alımları, yatırım, telekomünikasyon, elektronik ticaret, fikri mülkiyet hakları ve işgücü ve vrenin korunması ile ilgili önemli konuları da içermektedir. Anlaşmanın imzalanmasıyla, Uluslararası Ticaret Komisyonu (ITC)'na göre, anlaşma kapsamında tarife indirimleri tam olarak uygulandığında, sadece ABD mallarının ihracatını 1,1 milyar dolardan fazla artıracadığını ve binlerce Amerikan işçilerini de desteklenmesi beklenmektedir. ITC ayrıca, TPA'nın tam olarak uygulandığında ABD GSYH'sini 2,5 milyar dolar artıracadığını öngörmektedir.

Çizelge 3.13, ABD-Kolombiya arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerlerini göstermektedir.

Çizelge 3.13: ABD-Kolombiya 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

lke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Kolombiya	2000	3902,644	6632,132	10534,78
	2019	13375,3	12148,66	25523,96

Kaynak: İMF, DOT Database

ABD-İSRAİL STA

Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk STA'sını temsil eden Amerika Birleşik Devletleri-İsrail Serbest Ticaret Anlaşması (STA) 1985'te yürürlüğe girmiştir. ABD ve İsrail'in farklı kıtada olması, STA oluşumlarında bölgesel anlaşmaların dışında sınırların ötesinde de imzalanan ilk STA olarak kayda geçmiştir.

STA, engelleri azaltarak ve düzenleyici şeffaflığı teşvik ederek Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail arasındaki daha geniş kapsamlı ticaret ve yatırımı imkanları için temel oluşturması amacı taşımaktadır. Bunun için merkezi gözetim organı olarak “Amerika Birleşik Devletleri-İsrail Ortak Komitesi” kurulmuştur. ABD-İsrail STA'nın yürürlüğe girdiği 1985'ten bu yana, ABD'nin İsrail'e ihracatı yüzde 456 artmıştır.

Aşağıdaki Çizelge 3.14'te ABD-İsrail arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerleri gösterilmektedir.

Çizelge 3.14: ABD-İsrail 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
İsrail	2000	6645.5	11733.6	18379.1
	2019	12251.7	15963.7	28215.4

Kaynak: İMF, DOT Database

ABD-ÜRDÜN STA

Çizelge 3.15 Aralık 2001'de yürürlüğe giren ve 1 Ocak 2010'da tamamen uygulamaya konulan Amerika Birleşik Devletleri-Ürdün Serbest Ticaret Anlaşması (STA) çerçevesinde, taraf ülkeler arasında karşılıklı yarara dayalı kapsamlı bir ekonomik ortaklık ilişkisi yürütülmektedir. Bu anlaşma kapsamında, 1996 yılında ABD Kongresi tarafından kurulan Nitelikli Sanayi Bölgeleri (NSB) programı, Ürdün, Mısır veya Batı Şeria ve Gazze'de üretilen ve belirli miktarda İsrail içeriğine sahip ürünlerin ABD'ye gümrüksüz girmesine izin vermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri ve Ürdün arasında işgücü, tarım, özellikle tarımsal ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılması konusunda görüşmelerin başlatılması ile hem karşılıklı ticareti hem de Ürdün ile Orta Doğu bölgesindeki diğer ülkeler arasında ticareti ve yatırımı artırmaya yönelik somut adımların ana hatları çizilmiştir. Bu çerçevede, ABD çalışma standartlarının kabul edilmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi vb. konular taraf ülkeler arasında 2013 yılında imzalanan

Ürdün'deki İşçilerin Çalışma ve Yaşam Koşullarına İlişkin Uygulama Planı kapsamında çalışmalar yapılmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

Aşağıdaki çizelgede ABD-Ürdün arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerleri gösterilmektedir.

Çizelge 3.15: ABD-Ürdün 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Ürdün	2000	454,1354	63,25487	517,3903
	2019	1599,866	1911,133	3511

Kaynak: İMF, DOT Database

ABD- G. KORE STA

Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Kore Cumhuriyeti, karşılıklı güvene, ortak demokrasi değerlerine, insan haklarına, hukukun üstünlüğüne, ortak stratejik çıkarlara ve kalıcı bir dostluğa dayalı yıllar önceden gelen ilişki içerisinde. Taraf ülkeler tarafından, temel amaçları bölgesel ve küresel tehditlere karşı mücadele etmek olan ve ekonomilerini güçlendirmek amacıyla çalışmalar yaparak bunu sürdürülebilir kılmak adına 30 Haziran 2007'de Amerika ABD-Kore Serbest Ticaret Anlaşması (KORUS FTA) imzalanmış ve 15 Mart 2012'de yürürlüğe girmiştir. Anlaşmayla, tarifeler düşürülmüş, fikri mülkiyet hakları konusunda gelişmeler sağlanmış ve Güney Kore hizmet pazarı erişime açılmıştır.

Güney Kore, 2019 yılında toplam 134,0 milyar \$'lık (çift yönlü) mal ticareti ile ABD'nin 6. en büyük mal ticaret ortağıdır. İhracatta ise 7. en büyük ticaret ortağıdır. Toplam mal ihracatı 56,5 milyar \$ iken mal ithalatı 77,5 milyar dolar olarak kayda geçmiştir. ABD'nin Güney Kore ile mal ticareti açığı ise 2019'da 20,9 milyar dolardır. Güney Kore ile hizmet alanındaki ticaret hacmi 2019'da tahmini olarak 34,6 milyar doları buldu.

Aşağıdaki Çizelge 3.16, ABD-Kore arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerlerini göstermektedir.

Çizelge 3.16: ABD-Güney Kore 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Güney Kore	2000	29286,09	37806,08	67092,17
	2019	62073,4	73891,81	135965,2

Kaynak: İMF, DOT Database

ABD-Morokko (FAS)-STA

Haziran 2004 yılında ABD ve Fas arasında imzalanan serbest ticaret anlaşması 1 Ocak 2006'da yürürlüğe girmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve Fas arasında imzalanan STA çerçevesinde, Fas'ın gerçekleştirdiği önemli ekonomik ve siyasi reformlar sayesinde ülkeler arasında ticari engelleri azaltılarak veya tamamen ortadan kaldırılarak ABD'nin Fas'a olan ihracatı için ticari fırsatlar sağlamıştır. Taraf ülkeler, kurulan Ortak Komite'nin 2012'de gerçekleştirdiği üçüncü toplantıda, Ticareti Kolaylaştırma Anlaşması, Uluslararası Yatırım için Ortak İlkeler ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri için Ortak İlkeler (BİT) Hizmetleri olarak üç yeni girişim üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Bu atılan yeni adımlarla ticaretin önündeki teknik engeller, sıhhi ve bitki sağlığı sorunları ve STA'nın çalışma ve çevre hükümlerinin uygulanmasını desteklemek için teknik yardım dahil olmak üzere STA uygulama konularını üzerine kararlar alınmıştır.

Çizelge 3.17'de ABD-FAS arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerleri gösterilmektedir.

Çizelge 3.17: ABD-Morokko (FAS) 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Morokko (FAS)	2000	643.3563	253.4887	896.845
	2019	3775.646	1164.031	4939.677

Kaynak: İMF, DOT Database

ABD-UMMAN STA

Amerika Birleşik Devletleri-Umman tarafından imzalanan ve 1 Ocak 2009'da yürürlüğe giren STA ile, ekonomik reformu ve serbest ticareti teşvik etmek hedeflenmiştir. Kapsamlı anlaşmada yer alan yükümlülüklerin uygulanması, ABD'li mal ve hizmet sağlayıcıları için ihracat fırsatları yaratacak, Umman'ın ticaret ve yatırım serbestleşmesini sağlamlaştıracak ve fikri mülkiyet haklarının korunmasını ve uygulanmasını güçlendirecektir. Bu çerçevede, STA yükümlülüklerine uyumun yanı sıra ticaret ve çevre konusunda anlaşmaya varılan hedeflerin gerçekleşmesi konusunda ülkeler kendi uzmanları arasında görüşmelerin yapılması planlanmıştır.

STA'nın yürürlüğe girmesi başta Umman olmak üzere her iki ülke, mal ve hizmet ticaretindeki tarifeleri ortadan kaldırarak, fikri mülkiyet hakları, işlemlerde şeffaflığın sağlanması, etkili iş gücü, çevresel uygulama ve yatırımcıların korunması konularında ekonomik bağları daha güçlendirmiştir.

Çizelge 3.18, ABD-Umman arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerlerini göstermektedir.

Çizelge 3.18: ABD-Umman 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Umman	2000	270.44	124.946	395.386
	2019	661.611	644.332	1305.94

Kaynak: İMF, DOT Database

ABD-PANAMA STA

ABD ve Panama arasında Kolombiya serbest ticaret anlaşmasında olduğu gibi Ticareti Geliştirme Anlaşması (TPA) 31 Ekim 2012'de yürürlüğe girmiştir. TPA, tarifelerin kaldırılmasını sağlayan ve mali hizmetler de dahil olmak üzere ABD hizmetlerinin önündeki engelleri kaldıran kapsamlı bir serbest ticaret anlaşmasıdır. Aynı zamanda gümrük idaresi ve ticaretin kolaylaştırılması, ticaretin önündeki teknik engeller, devlet alımları, yatırım, telekomünikasyon, elektronik ticaret, fikri mülkiyet hakları ve işgücü ve çevrenin korunması ile ilgili önemli disiplinleri içermektedir.

ABD, ABD-Panama Ticareti Teşvik Anlaşması ile Amerikan ihracatını desteklemeyi, pazarları genişletmeyi ve ABD'nin rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir.

ABD'nin Panama'ya yaptığı tüketici ve sanayi ürünleri ihracatının yüzde 87'sinden fazlası, anlaşma yürürlüğe girdikten sonra gümrük vergisinden muaf hale gelmiş ve kalan tarifeler on yıl içinde aşamalı olarak kaldırılması planlanmıştır. Bilgi teknolojisi ekipmanı, tarım ve inşaat ekipmanları, uçak ve parçaları, tıbbi ve bilimsel ekipman, çevre ürünleri, ilaçlar, gübreler ve tarım kimyasalları vb. öne çıkan sektörlerdir. İşçi haklarını ve çevreyi koruma ile ilgili düzenlemeler de diğer önemli konular arasında yer almaktadır.

Çizelge 3.19, ABD-PANAMA arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerlerini göstermektedir.

Çizelge 3.19: ABD-Panama 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Panama	2000	1166.31	353.664	1519.97699
	2019	3278.34	102.425	3380.76534

Kaynak: İMF, DOT Database

ABD-PERU STA

ABD-Peru Serbest Ticaret Anlaşması teşvik anlaşması kapsamında Kolombiya ve Panama'dan sonra imzalanan üçüncü ülkedir. Anlaşma, Şubat 2009'da yürürlüğe girmiştir. Anlaşma çerçevesinde tarifelerin kaldırılması, ABD hizmetlerinin önündeki engelleri kaldırılması, yatırımcılar için güvenli, öngörülebilir bir yasal çerçeve sağlanması ve fikri mülkiyet, işçiler ve çevre korunması amaçlanmıştır.

STA, Kongre tarafından Mayıs 2007'de geliştirilen Ticaret Politikasına ilişkin iki taraflı anlaşmanın bir parçası olarak çevrenin korunması ve işçi haklarına dair hükümler içeren ilk anlaşmadır.

Aşağıdaki Çizelge 3.20, ABD-PERU arasındaki 2000 ve 2019 yıllarındaki ithalat ve ihracat değerlerini göstermektedir.

Çizelge 3.20: ABD-Peru 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Peru	2000	1909.96	1929.88	3839.84
	2019	9066.39	5692.86	14759.2

Kaynak: İMF, DOT Database

ABD-SİNGAPUR STA

ABD-Singapur STA'sı ABD ihracatının artmasına, ABD'nin dünya çapındaki rekabet gücünün artmasına ve yüksek düzeyde liberalleşmeyi teşvik eden bir serbest ticaret standardı sağlamıştır. Ayrıca, Singapur ile ticaretin daha kolay, hızlı, ucuz ve şeffaf hale gelmesi, ABD'li işletmelere ve ihracatçılara dünyanın en büyük pazarlarından birine daha fazla erişim sağlamasına katkısı olmuştur.

STA taraf ülkelere sadece tarifelerde indirim sağlamamıştır. Bunun yanı sıra, tıbbi aletler ve ekipman, mikroelektronik, fotoğraf ekipmanı, belirli tekstiller, ilaçlar ve kimyasallar üretenler de dahil olmak üzere belirli ABD imalat sektörleri için ihracat fırsatlarını da beraberinde getirmiştir. STA kapsamında, ABD'nin diğer ülkelerle imzaladığı anlaşmalardaki gibi kamu alımlarına erişim ve fikri mülkiyetin korunması ve ayrıca işçi haklarının ve çevrenin geliştirilmesinde büyük avantaj sağlaması hedeflenmiştir.

Çizelge 3.21: ABD-Singapur 2000 ve 2019 Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Ülke	Yıl	İthalat	İhracat	Ticaret Hacmi
Singapur	2000	20270	23890.8	44160.8
	2019	43918.6	34411	78329.5

Kaynak: İMF, DOT Database

3.8 Serbest Ticaret Anlaşmaları ve GATT/DTÖ Sorunsalı

3.8.1 Uluslararası ticarete GATT/DTÖ ve hedefleri

1930’lardan sonra uygulanan yoğun koruyucu ve milliyetçi ekonomi politikalarına bağlı olarak küresel ekonomide önemli derecede durgunluk yaşanmıştır. Bu durgunluğa tepki olarak doğan GATT çerçevesinde dünya ticaretinin serbestleştirilme süreci sanayileşmiş ülkeler tarafından başlatılmış ve diğer gelişmekte ve az gelişmekte olan ülkelerde bu akıma dahil edilmiştir. Ticaretin serbestleştirme süresinde GATT tarafından yapılan toplam 8 müzakereden ilk 5 tanesi genel gümrük vergileri ile ilgili iken, Kennedy görüşmeleri vergilere ek olarak dampainge karşı anti-damping kodu benimsenmiş, Tokyo görüşmelerinde de ilk kez tarife dışı engeller konu edilmiştir. Uruguay görüşmelerinde ise, mal ticaretinin yanında hizmet ticareti, sınai ve fikri mülkiyet haklarının korunması, tarife sübvansiyonlar ve diğer tarife dışı engelleri gündeme getirilmiştir (Seyidoğlu, 2007).

Koruma aracı olarak gümrük tarifelerinin tercih edilmesi, haksız rekabet uygulamaları, çevre korunması ve yeni korumacılık akımı GATT ‘ın temel politikalarını oluşturmaktadır. Burada söz konusu olan yeni korumacılığın nasıl olacağıyla ilgilidir. Yeni korumacılık ilkesi GATT 47 sözleşmesine göre, bir üye ülkenin ihracatı, ithalatçı üye ülkede ciddi bir zarara yol açıyor veya öyle bir tehlike doğuruyorsa, bu durumda ithalatçı ülke hükümeti iç piyasasını korumak amacıyla kısıtlayıcı önlemler alma hakkına sahip olabileceğini ifade etmekteydi. Bu akım tamamen 1973 dünya enerji krizinden sonra sanayileşmiş ülkeler tarafından başlatılmıştı. Bu yeni akım, az gelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri emek-yoğun ürünlerde gönüllü ihracat kısıtlamasına gitmelerini gerektiriyordu fakat bu durum az gelişmiş ülkelerin GATT’ın dayandığı serbest ticaret ilkelerini çelişkili bulmalarına neden olmuştu. GATT temel politikalarına binaen, Uruguay görüşmeleri sonucunda kurulan DTÖ çerçevesinde, dünya ticaretin serbestleştirilmesinde sanayi ve tarım malları üzerindeki vergilerin indirilmesi, hizmet ticareti, sınai ve fikri mülkiyet

hakları, miktar kısıtlamalar, yatırım vb. konularda önemli adımlar atılmıştır. Fakat, dönemin gelişmiş ülkeleri olan ABD ve AB tarafından tarımsal sübvansiyonlar konusunda uzlaşa sağlanamaması Uruguay müzakeresi dört yıl daha uzamamasına neden olmuştu. Daha sonra bu müzakerenin sonucunda Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur (Seyidoğlu, 2007).

Dünya Ticaret Örgütü'nün temel hedefi dünya ticaretinin serbestleştirilmesidir. Bu hedef doğrultusunda, mal ticaretini düzenleyen “Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT)”, hizmet ticaretini düzenleyen “Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)” ve Fikri mülkiyet haklarını düzenleyen “Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması (TRIPS)” olarak ana ticaret alanında düzenlemeler yapmak amacıyla temelde üç anlaşma kabul edilmiştir. Bu anlaşmalar çerçevesinde benimsenen temel ilkeler şunlardır (WTO, 2023);

- Ticarete ayrımcılık yapılmaması adına en çok kayırılan ülke kuralı (MFN) ve ulusal muamele kuralıdır. MFN kuralı, DTÖ kuralına göre, bir ülke için sağlanan kolaylığın diğer ülkelere sağlanması gerektiğini ifade eder. Fakat, belirli ülkelere haksız olarak ticareti yapıldığı düşünülen ürünlere karşı engeller çıkabilmesi durumunda serbest ticaret anlaşması kapsamında üye ülkeler arasında olan ticarete istisna sağlamaktadır. Hizmetlerde ise, ülkelerin sınırlı koşullarda ayrımcılık yapmasına izin vermektedir. Ulusal muamele, kuralı yabancı mallar pazara girdikten sonra yabancı ve yerli mallara eşit muamele edilmesi ifade etmektedir.
- Tarifeler, kotalar, ithalat yasakları vb. ticari engellerin kaldırılması amacıyla müzakere düzenlenmesi ve kademeli olarak ticaretin serbestleşmesidir.
- MFN ve ulusal muamele kuralını güvence altına alarak adil rekabeti teşvik etmek.
- Tarife, tarife-dışı vb. ticari engelleri DTÖ kararına bağlayarak işletmeleri, yatırımcıları ve hükümetleri keyfi uygulamalarını engelleyerek öngörülebilirliği ve şeffaflığı teşvik etmek. Böylece üye ülkelerin hükümetleri aracılığıyla iş dünyası daha istikrarlı hale gelecektir.
- DTÖ bünyesindeki ülkelerin dörtte üçü az gelişmiş ülkeler ve dolayısıyla piyasaya uyum sağlamada zorluk çeken ülkelerdir. DTÖ bu konuda üye

ülkelere ekonomik büyüme ve kalkınmayı hedeflemek adına teşvikler sunmaktadır.

ABD'nin ticaret ortaklarıyla imzaladığı STA'lar, tarife indirimlerin ötesinde, ekonomik ve politik reformları ön plana çıkarmaktadır. İmzalanan STA'lar her ne kadar geleneksel STA kapsamında görülse de uygulamada biraz daha derin STA'ları andırmaktadır. Derin STA'lar küresel ticaretin arttırılmasında daha etkin rol oynamaktadır. Özellikle az gelişmiş veya küçük ülkeler bu anlaşmalar yoluyla küresel ticaret sistemine ayak uydurma fırsatı elde etmektedirler. Ethier (1998), derin (yeni) bölgesel anlaşmaların büyük ölçüde çok taraflı liberalleşmenin başarısının doğrudan bir sonucu olmasının yanı sıra çok taraflı sisteme girmeye çalışan yeni ülkelerin doğrudan yatırım için kendi aralarında rekabet etme araçları olduğunu vurgulamaktadır. Lawrence (1999) ise, tercihli ticaret anlaşmalarını yalnızca kısmi olan çok taraflı serbestleşme yönünde ikinci en iyi durum olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşın, Bhagwati (1992), BTA'ların çok taraflı ticaret sistemi için bir tehdit oluşturup oluşturmadığı sorusunu ele alırken, Krueger (1995), bölgesel STA'ların kurulmasının çok taraflılığa karşı siyasi bir lobinin oluşması ve bunun negatif etkileri olacağından endişe etmektedir. Yine de tam olarak bölgesel ticaret anlaşmaların çok taraflı ticaret sistemine karşı olduğunu söylemek güçtür. Bu durumda yazarlar sadece endişelerini ifade etmişlerdir.

32.8.2 DTÖ-STA ilişkisi

DTÖ çatısı altında Mart 2003 itibariyle toplam 356 STA'nın imzalanması, DTÖ/GATT 'ın STA oluşumuna izin verdiğini göstermektedir. STA'lar GATT'ın en çok kayırlan ülke (MFN) ilkesiyle tutarsız olmasına rağmen üyeler arasındaki "esasen tüm ticaret" üzerindeki engelleri ortadan kaldırmadıkları sürece, GATT kapsamında STA'lara özel olarak izin verilmektedir (Baldwin, 1995). Bu oluşuma başta çok taraflılık sürecini aksatmayacak şekilde belli koşullar altında izin verilmiştir. Literatürde, STA'lar çok taraflı ticaret sisteminin tamamlayıcısı olduğu yönünde görüşler mevcuttur (Baldwin, 1997; Ethier, 1998; Lawrence, 1999).

GATT XXIV' e göre gümrük birlikleri ve Serbest ticaret anlaşmalarının yerine getirmesi gereken temel üç koşul;

- Büyük ölçüde tüm ticareti kapsar

- Üyeler arasındaki iç ticarete ilişkin vergilerin ve diğer düzenlemelerin kaldırılması
- Üçüncü ülkelere karşı vergilerin genel oranını yükseltmemek

Bu üç temel koşulun yanı sıra GATT XXIV şeffaflık konusunu da ele almaktadır. Bu temel koşullar çerçevesinde STA oluşumuna gidilebilmektedir.

3.8.3 DTÖ Başarısızlıkları (eleştirileri) ve ülkelerin STA'lara yönelmesi

- STA'ların küresel ticaret sistemine katkıda bulunacağı düşüncesi

ABD ve Avrupa Topluluğu'nun DTÖ'nün sınırlarını aşarak serbest ticaret anlaşmaları imzalamaları (Horn vd., 2010) daha fazla ülkenin ticaretinin artırması (Bowling Effect) veya mevcut durumu koruması amacıyla Serbest ticaret anlaşmalarına (STA) odaklanmalarını beraberinde getirmiştir. STA'lar, DTÖ kapsamındaki çok taraflı ticaretin serbestleştirilmesinden daha popüler olduğu (Urata, 2002) düşüncesinin hâkim olmasıyla 1990'lardan sonra bölgeselciliğe doğru bir eğilim (Urata, 2002) başlamıştır.

- GATT XXIV maddesinin STA oluşumuna izni vermesi ile STA'lara MFN istisnası getirilmesi,

MFN kuralı, DTÖ kuralına göre, bir ülke için sağlanan kolaylığın diğer ülkelere sağlanması gerektiğini ifade etmektedir fakat, belirli ülkelere haksız olarak ticareti yapıldığı düşünülen ürünlere karşı engeller çıkabilmesi durumunda serbest ticaret anlaşması kapsamında üye ülkeler arasında olan ticarete istisna sağlamaktadır ve hizmetlerde, ülkelerin sınırlı koşullarda ayrımcılık yapmasına izin vermektedir (DTÖ, 2023).

- AET ve daha sonra AB'nin oluşumu ve başarısı ve ABD-KANADA STA müzakereleri
- 1999 Seattle konferansın başarısızlığı.

Uruguay Turu'nun sona ermesiyle çok taraflı ticaret müzakereleri turu yeniden başlatmayı amaçlayan ‘‘Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Üçüncü Bakanlar Toplantısı’’ 1999 tarihinde Seattle'da düzenlenmiş ancak daha başlamadan büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı. Bayne (2014) çalışmasında bu başarısızlığın nedenleri olarak STK'ların neden olduğu kesinti, DTÖ'deki örgütsel zayıflık ve hükümetin hatalarına bağlamaktadır. Özellikle de Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa

Birliği'nin küreselleşmenin ilerlemesiyle kendilerine yüklenen talepleri tam olarak kavrayamadığını ifade etmektedir (Bayne, 2014). Seattle konferansının başarısızlığı, Kore, Japonya ve Singapur gibi ülkelerin daha yoğun STA'lara yönelmesinde etkili olabileceğini vurgulamaktadır (Crawford ve Laird, 2001).

Çok taraflı ticaret müzakerelerinde anlaşmaya varılamaması durumunda ülkeler STA yoluyla zaten pazarlara erişim imkânı elde ettiklerinden herhangi bir sorun teşkil etmemektedir (Mansfield ve Rheinhardt, 2003). Bu yüzden Uruguay ve Doha müzakerelerinde herhangi bir sonucun elde edilememesi ülkelerin serbest ticaret anlaşmalarına yönelmesini açıklayabilir (WTO,2011).

➤ Doha Müzakeresi başarısızlığı,

Doha turu, ikinci dünya savaşından sonra küresel serbest ticaretin devam etmesinde önemli rol oynayacak olan ve 157 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen dokuzuncu müzakere olarak tarihte yerini almış fakat 2011'de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Tarım alanında daha fazla Pazar erişimi sağlama ve ihracat sübvansiyonlarını kaldırma, tarım-dışı ürünlerde tarifelerin indirilmesi veya uygun tarifelerin uygulanması, hizmetlere erişim sağlama ve ticaretin kolaylaştırılması ve özellikle ticaret ve çevre konularında çözümler getirilmesi müzakerenin temel hedefleri arasındadır (Wto, 2022).

Bhagwati, DTÖ'nün üzerinde durduğu temel üç ayağından biri olan çok taraflı (küresel) ticaret sisteminin başarısızlığa uğraması, DTÖ'nün diğer iki ayağı olan kural koyma yetkisi ve anlaşmazlık çözme mekanizması olumsuz etkileyeceğini ifade etmektedir. Doha müzakerelerinin temel başarısızlığı olarak Uruguay müzakeresinin ertelenmesine sebep olan tarım üzerindeki ihracat sübvansiyonlarıdır. Fakat bu defa, müzakerenin sonuçlanmaması sadece gelişmiş ülkelere kaynaklanmamaktadır. Hindistan, Brezilya, Çin ve Güney Afrika gibi gelişmekte olan ülkelerde tarım sübvansiyonları konusunda çekimser davranmışlardır (WTO, 2022). Örneğin, ülkedeki tarım payı düşük olan Çin, sübvansiyonların kaldırılmasına taraf olmamıştır. Doha müzakeresinin sonuçlanmamasından sonra ülkeler daha çok serbest ticaret anlaşmaları imzalama yönünden tercihlerini kullanmışlardır.

➤ Ticari anlaşmazlıklarda, STA'lar üye ülkelere (özellikle küçük ülkelere) pazarlık gücünü arttırmada yardımcı olmaktadır.

GATT/DTÖ'nün STA'ların oluşumunda rolü büyüktür. GATT/DTÖ içinde ekonomik çıkarlarını tehdit edebilecek koşulların ortaya çıkmasına STA üyelerine karşı sigorta sağlayarak devletlere çok taraflı ticaret müzakerelerinde pazarlık gücünü ve dolayısıyla piyasa güçlerini artırmalarını sağlamaktadır. Böylece STA'lar, GATT/DTÖ üyeleri arasındaki ticari anlaşmazlıklarına ve uygulama başarısızlıklarına karşı sigorta görevi görmektedir (Mansfield ve Rheinhardt, 2003).

Ticari anlaşmazlıklar, çok sayıda özel nedenden dolayı devletler için maliyetlidir Birincisi, ihracatçı devletlerin ithalatçı devletlerin DTÖ ile tutarsız politikaları nedeniyle maruz kaldığı azalan ticaretin maliyetidir (Kim, 2016).

İkincisi, aralarında ticari anlaşmazlık olan devletler arasındaki stratejik etkileşimden dolayı devletler ticari anlaşmazlıklarını hemen çözmede başarısız olduklarında, muhatap devletlerin politikalarını uyumlu hale getirme olasılığı düşük olması işlemlerin uzamasına neden olmaktadır (Busch ve Reinhardt, 2003).

Üçüncüsü, DTÖ'de uyuşmazlık çözümüne katılmak için gerekli olan avukatlık ücretleri, parasal maliyetleri gibi dava masrafları da önemli maliyetlerdir (Shaffer 2003).

Son zamanlarda, GATT ve DTÖ çerçevesindeki, ticari anlaşmazlıkların çözümü küresel çapta oldukça tartışmalı hale gelmiştir (Kim, 2016). Örneğin, 1991'de Meksika-ABD arasındaki Tuna-Yunus davasında Meksika, yunuslar için güvenli olmayan bir şekilde yakalanan orkinos ithalatını kısıtlayan ABD yerel düzenlemesinin yasallığına itiraz etmiş ve bu dava ancak 2009'da sonuçlanmıştır. 1980'lerde ortaya çıkan ABD ve Avrupa Birliği (AB) arasındaki Sığır Hormonları davasında ABD, AB'nin hormonla işlenmiş sığır eti ithalatını kısıtlamaya yönelik yerel düzenlemesine itiraz etmiş ve taraf ülkeler ancak 2009'da geçici bir anlaşmaya varmıştır.

➤ Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı

Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (T-TIP), Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Birliği (AB) arasında müzakere edilen, kapsamlı ve yüksek standartlı bir ticaret ve yatırım anlaşmasıdır. T-TIP, ABD ile AB arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin daha güçlü olması amacını taşımaktaydı. Müzakereler 2013'te başlamış fakat Trump döneminde ABD müzakerelerden geri çekilmiştir.

T-TIP, tarife indirimi ve pazara erişimi kolaylaştırmanın ötesinde, Amerika Birleşik Devletleri ve AB'nin ticaret politikasındaki liderlik rolünü güçlendirme, çalışma ve çevre standartları ve yatırım koruması gibi konularda küresel kurallar ve normlar belirlemelerine olanak sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Aynı zamanda Doha turu başarısız olmasına karşılık TTIP ve TPP, Asya, ABD ve Avrupa'daki başlıca ticaret ortakları arasında ticaret engellerini kaldırmak ve standartları belirlemek için en iyi ikinci seçenek olarak ortaya çıktı. Fakat TTIP'in başarısızlığı Doha müzakeresi gibi küresel ticarete bir darbe olabilir. Trump, korumacı politika uygulayarak istihdamı arttırmak ve ekonomiyi güçlendirme amacını taşımaktaydı. Fakat Trump, ABD'nin AB'den daha üstün bir ortak olarak müzakere etmeyeceğini de bilmekle beraber AB'yi konsorsiyum ve Almanya için bir araç olarak nitelendirmektedir. Bununla beraber AB'nin ticarete kısmen ABD'yi yenmek için kurulduğunu iddia etmiş ve AB'nin bölünmesine sıcak bakmıştır (Korteweg, 2017)

ABD başkanı Trump, başta Meksika ve Çin menşeli ürünler olmak üzere Avrupa Birliği ve Türkiye gibi birçok ülkenin mallarına yüksek tarife oranları arttırma yoluna gitmekle DTÖ'nün ayrımcılık yapmama kuralına ters düşmüş olabilir. Bu durum, ülkeleri 2018'den itibaren serbest ticaret anlaşmalarına yönelmelerini hızlandırmıştır. Çin'in imzalanacak olan RCEP anlaşmasına taraf olması örnek verilebilir.

4. YÖNTEM, VERİ SETİ VE MODELLER

4.1 Serbest Ticaret Anlaşmaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması

Egger ve diğerleri (2011), tercihli ticaret anlaşmalarının ortadan kaldırılması üyeler arasındaki ticareti azaltmakla beraber üçüncü ülkelerin karşılıklı ticareti üzerinde üretici fiyatları, tüketici fiyatları ve GSYİH vb. dolaylı etkileri de olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda içsel STA'ların üye ülkelerin üye olmayanlara göre ticaret akışları üzerindeki etkisi, PTA üyeliğinin dışsal olduğunu varsayan bir modele göre yaklaşık yüzde 188 puan daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Anderson ve yotov (2016), 1990-1992 yılları arasında 40 ülke ve dünyanın geri kalan ülkeleri için yaptıkları çalışmalarında, STA'lar, üye olmayanlara ihmal edilebilir düzeyde zarar verirken üyelere kazanç sağladığını ifade ederek, bazı ülkeler %5'in üzerinde kazanırken, bazıları ise %0,3'ten az kaybediyor ve küresel anlamda verimlilik %0,9 artışı yönünde bulgular elde etmişlerdir.

Baier ve Bergstrand (2001), genel büyümenin yaklaşık %67-69' unun reel GSYİH büyümesi, %23-26'sı tarife oranı indirimleri ve tercihli ticaret anlaşmaları ile açıklanabileceğini, taşıma maliyeti düşüşleriyle %8-9 olarak açıklanabileceğini dair sonuçlar elde etmişlerdir.

Baier ve Bergstrand (2007), 1960-2000 yıllar arası 96 ülke için STA'ların ikili ticaret akışları üzerindeki etkileri analiz etmek için beş yıllık aralıklarla çekim modeli kullanılmıştır. Ortalama olarak, bir STA'nın iki üyenin ikili ticaretini 10 yıl sonra yaklaşık olarak ikiye katladığına dair bulgular elde etmişlerdir.

Magee (2008), bölgesel ticaret anlaşmalarının 1980-1998 yılları arasında çekim modelini kullanarak 133 ülkenin ticareti üzerinde etkilerini incelemiştir. Çalışmada farklı sonuçlar elde etmiştir. Birincisi, bölgesel anlaşmaların ticaret akışları üzerinde açık bir etkisi olduğunu ve dört yıl boyunca ortalama BTA'nın başlangıcına kadar ticarete önemli bir artış vardır. İkincisi, ortalama olarak, bir Gümrük Birliği'nin (CU) blok içi ticaret üzerinde uzun süreli etkileri olduğunu ve Serbest Ticaret Anlaşmasının (STA) etkileri ise daha kısa olduğunu ifade etmiştir.

Genel olarak, BTA'ların anlaşmanın başlamasından 11 yıla kadar ikili ticaret akışları üzerindeki önemli olumlu etkileri olduğunu saptamıştır.

Karemera and Ojah (1998), dinamik talep modelini kullanarak ithalat esneklikleri ve tarife engelleri arasındaki ilişkinin, NAFTA ülkeleri arasındaki hem ticaret yaratma hem de ticaret saptırma etkilerini tahmin etmiştir. Çalışmada, NAFTA ülkelerinin ticaretini, incelenen en çok işlem gören 6-10 emtia grubu için yaklaşık 2 milyar dolarlık bir tona çıkardığı ifade ederek ticaretteki bu artışın ülkeler ve endüstriler arasında farklı bir şekilde gerçekleştiği sonucuna varmıştır.

2000'lerin ortalarından bu yana Avustralya'nın ticaret liberalizasyon çabaları ikili veya bölgesel anlaşmalara doğru değiştiğini vurgulayan çalışmada, 1986-2016 döneminde mal ticaretinin serbestleşmesinin Avustralya ekonomisine fayda sağladığını ve reel GSYİH'nın 2016'da olduğundan yüzde 5,4 daha yüksek olduğunu (ticaret liberalleşmesi olmadan) göstermektedir. Böylece Avustralya daha çok küresel ekonomiye entegre olduğu ifade edilmiştir. (CIE, 2017).

Baier, Yotov, and Zylkin (2019), 1986-2006 yılları arası dönemde yaptıkları çalışmada STA'ların ülkelerin refahı üzerindeki etkilerine göre ticaret hacmi üzerindeki etkileri daha büyüktür. Örneğin, ABD'de alıcı fiyatları ile ücretleri yaklaşık olarak aynı oranda attığından ticaret hacmi %7,2 artarken, ülkenin refahında % 0,38 oranında artış olduğunu ifade etmişlerdir.

Cuong vd. (2015), 1995-2011 arası dönemde Vietnam 'ın üye olduğu 7 adet serbest ticaret anlaşmalarının (STA), uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini analiz etmede çekim modeli yöntemini kullanmışlardır. Ayrıca yaptıkları analizde, Vietnam dahil STA imzalanan ülkelerin DTÖ'ne üye olup olmadıklarının etkileri de ele alınarak üç farklı model kurulmuştur. Çalışmalarında ASEAN-Kore STA'sını temsilen kullanılan AKFTA değişkeninin istatistiksel olarak etkisi anlamlı ve pozitif olmakla beraber Vietnam'ın ihracatında %127'lik artış olduğunu sonucuna varmışlardır. Özellikle Vietnam'ın ABD ile imzaladığı STA'nın önemine de vurgu yapılarak ithalat ve ihracatın yaklaşık %56 ve %325 oranında artış olduğuna dair bulgular elde edilmiştir.

Guimbard ve diğerleri (2012) yaptıkları çalışmada, 2007 yılı için Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC)'nin MAcMap-HS6 veri tabanı kullanılarak etkin ve tercihli tarife önlemlerinin 2007 yılında dünyada ortalama uygulanan koruma seviyesinin

%4,4 olduğunu ve bu oran 2004 yılına göre yaklaşık 0,7 oranında daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu düşüşün nedeni olarak da tek taraflı ticari serbestleşme ve tercihli ticaret anlaşmaları gösterilmiştir.

Tang (2005), 1989-2000 yılları değiştirilmiş yerçekimi modelini kullanarak, NAFTA, ANZCER ve ASEAN'ın serbest ticaret bölgelerinin üye ülkeler arasında ticaret yaratıcı ve üye olmayan ülkelerle ticaretin saptırıcı etkisini incelemektedir. Çalışmasında, STA'ların üye ülkeler arasında, özellikle ANZCER ve ASEAN ülkeleri arasında daha yüksek ticareti kolaylaştırdığı sonucu varmıştır. Bununla birlikte, üye olmayan ülkeler olan ticarete ANZCERTA'nın ticaretin saptırıcı etkisi, ASEAN'nın ticaretin arttırıcı etkisi fakat NAFTA'nın önemli bir etkisi olmadığına dair bulgular elde edilmiştir.

Kepaptsoglou vd. (2010), çekim modelini kullanan 1999-2010 yıllarındaki ticaret akımı üzerine yapılan çalışmaları (75 çalışma) ampirik bir bakış açısıyla değerlendirerek, STA'ların ticaret üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Sonuç olarak, STA performansına ilişkin sonuçlar hala çelişkili olduğunu, bazı çalışmalar ticaret yaratma ve yönlendirmeyi gösterirken bazılarının göstermediğini ifade etmiştir. Bu yüzden STA'ların performansının, Beier ve Bergstrand'ın belirttiği gibi STA'ları içselleştirme ile ilgili olduğunu ifade etmiştir.

Yang (2021), 1985-1993 arası Amerika Birleşik Devletleri'nin anlaşmadan yararlanıp yararlanmadığını Gravity modelini kullanarak, NAFTA lehinde ve aleyhinde bazı olası argümanları tartışmanın yanı sıra ampirik olarak incelemiştir. Çalışmasında, ABD ticaret hacmindeki değişimi NAFTA öncesi ve sonrası olarak değerlendirmiştir. Çalışmanın sonucunda, ABD ticaret hacminin NAFTA'nın yürürlüğe girmesinden birkaç yıl sonrasına göre öncesi daha yüksek olduğunu ve uzun dönemde ABD 'nin çok kazancı olmadığını ifade etmiştir. Bu sonucu, Heckscher-Ohlin modeli çerçevesinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin kaynaklarını kademeli olarak yüksek teknolojiye kaydırmasına (Krugman, Obstfeld & Melitz, 2018) ve böylece Meksika'nın ucuz işgücünü devre dışı bıraktığına dayandırmaktadır.

Egger, Larch ve Yotov (2018), 1986-2006 yılları arasında Çekim modelini kullanarak 69 ülke arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmalarının toplam ikili imalat ticareti üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Çalışmalarında, serbest ticaret

anlaşmalarının üye ülkelerin ticareti üzerindeki etkilerini 1986, 1991, 1996, 2001, 2006 yıllarında 5'er yıllık dönemler halinde ayrı ayrı incelemiştir. Serbest ticaret anlaşmalarının pozitif etkilerinin STA'ların imzalanmasından birkaç yıl önce başladığını ve bu olumlu etkilerin yaklaşık 10-11 yıl sonrasına kadar devam ettiğini açıklamıştır.

Lee vd. (2019), 1998 ve 2012 yılları arasındaki dönem için Kosta Rika firmalarına ait verileri kullanarak, Kosta Rika'nın dahil olmadığı BTA'ların üye ülkelere yaptığı ihracat üzerindeki etkisini çekim modelini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmalarında, BTA'ların ticaret saptırma etkisine karşılık pozitif bir yayılma etkisine dair kanıtlar elde etmişlerdir. Önceden bir BTA üyesi olan herhangi bir ülkeye ihracat yapılmışsa, aynı BTA'ya ait yeni bir hedef pazara ihracat yapma veya ihracata başlama olasılıkları daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, derin anlaşmaların pozitif yayılma etkisi ayrımcı olmayan politika alanlarının anlaşmaya dahil edilmesinden ve düzenleyici hükümler bakımından daha fazladır.

Cheng ve Wall (2005) ve Baier ve Bergstrand (2007) 5 yıllık aralıklarla, Olivero ve Yotov (2012) 3 ve 5 yıllık aralık verilerini ve Masood (2021) ise 3 yıllık, 4 yıllık ve 5 yıllık aralıklarla Serbest ticaret anlaşmalarının ticaret üzerindeki etkilerini incelemiştir.

Çizelge 4.1: Serbest Ticaret Anlaşmaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Konusu	Kullanılan Yöntem	Çalışma Bulguları
Karemera and Ojah (1998)	Vergiler ile talep esnekliklerinin NAFTA ülkeleri arasındaki ticarete etkileri	Dinamik talep modeli	Genel olarak, NAFTA üyeleri arasında ticaret artar.
Baier ve Bergstrand (2001)	1950-1980 arası dönemde 16 OECD ülkeleri arasında dünya ticaretinin büyümesi üzerindeki ulaşım maliyeti indirimlerinin, tarife liberalleşmesinin ve gelir yakınsamasının göreceli etkileri değerlendirmek.	Çekim Modeli ve Genel Denge Modeli	Genel büyümenin yaklaşık% 67-69'unun reel GSYİH büyümesi, % 23-26'sı tarife oranı indirimleri ve tercihli ticaret anlaşmaları, % 8-9 ise taşıma maliyeti düşüşleriyle açıklanabilir.
Ghosh ve Yamarik (2004)	1970-1995 yılları arasında tercihli ticaretin 186 ülkenin ticaret akışlarına etkisi	Çekim Modeli	Tercihli ticaret anlaşmasının blok-içi ticaret üzerinde etkisi blok-dışı ticaret üzerindeki etkisinden daha fazladır.

Çizelge 4.1: (Devamı) Serbest Ticaret Anlaşmaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Konusu	Kullanılan Yöntem	Çalışma Bulguları
Baier and Bergstrand (2007)	1960-2000 arası 96 ülke için STA'ların ikili ticaret akışları üzerindeki etkileri.	Çekim Modeli ve yatay Kesit Veri Analizi (Panel Veri)	Ortalama olarak, bir STA'nın iki üyenin ikili ticaretini 10 yıl sonra yaklaşık olarak ikiye katladığına dair sonuçlar elde edilmiştir.
Magee (2008)	Bölgesel anlaşmaların, 1980-1998 arası dönemde 133 ülke arasındaki ticaret akışları üzerindeki etkileri	Çekim Modeli	Bölgesel ticaret anlaşmaların bireysel olarak ülkeleri ticaretini 5 yıl sonra genel olarak da 11 yıl sonra etkilemektedir.
Egger ve diğerleri (2011)	Tercihli Ticaret anlaşmasına üye olan ülkeleri karşılıklı ticaret üzerine etkileri	Çekim Modeli ve Genel Denge Modeli	Tercihli ticaret anlaşmaların ortadan kaldırılması üyeler arasındaki ticareti azaltmakla beraber üçüncü ülkeler üzerinde üretici fiyatları, tüketici fiyatları ve GSYİH vb dolaylı etkileri de olduğunu ifade etmiştir.
Guimbar ve diğerleri (2012)	2007 yılı için MACMap-HS6 veri tabanı kullanılarak etkin ve tercihli tarife önelemleri hakkında kapsamlı bir öneri sunulması.	Hesaplanabilir Genel Denge Modeli	Etkin ve tercihli tarife önlemlerinin 2007 yılında dünya ortalama uygulanan koruma seviyesinin %4,4 olduğunu ve bu oran 2004 yılına göre yaklaşık 0,7 oranında daha düşük olduğu tespit edilmiştir.
Cuong, Trang ve Nga (2015)	1995-2011 arası STA'ların Vietnam'nin ihracatı, ithalatı ve Yabancı yatırımları üzerindeki etkileri	Çekim Modeli	STA'ların Vietnam'nin ihracatında % 127, sadece ABD ile olan STA'nin ihracat ve ithalat artışına etkisi %325 ve %56.
Anderson ve yotov. (2016)	STA'lar'ın ticaret hadleri üzerindeki etkileri(1990-1992 arası 40 ülke ve ROW)	Panel veri çekim modeli	STA'lardan bazı ülkeler %5'in üzerinde kazanırken, bazıları ise %0,3'ten az kaybediyor ve küresel anlamda verimlilik %0,9.
(CIE, 2017).	1986-2016 döneminde ikili ticaretin Avustalya GSYH'ye etkisi		Reel GSYİH'nın 2016'da olduğundan yüzde 5,4 daha yüksek tespit edilmiştir. (Ticaret liberalleşmesi olmadan)

Çizelge 4.1: (Devamı) Serbest Ticaret Anlaşmaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Konusu	Kullanılan Yöntem	Çalışma Bulguları
Egger, Larch ve Yotov (2018)	1986-2006 yılları arasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının etkileri	Çekim Modeli	Serbest Ticaret Anlaşmaları ticaret üzerinde pozitif etkileri vardır.
Baier, Yotov, and Zylkin (2019)	1986-2006 arası dönemde STA etkileri (TTİP)	Genel denge Modeli	STA'ların ülkelerin ticaret hacmi üzerindeki etkileri bu ülkelerin refahı üzerinden etkilerinden daha fazladır.
Lee vd. (2019)	1998-2012 arası dönem için Kosta Rika firmalarına ait veriler kullanılarak, Kosta Rika'nın dahil olmadığı BTA'ların üye ülkelere yaptığı ihracat üzerindeki etkisi	Çekim Modeli	BTA'ların ticaret saptırma etkisine karşılık pozitif bir yayılma etkisine dair kanıtlar elde edilmiştir.
Yang (2021)	1985-1993 arası NAFTA'nın ABD ticaret hacmine etkisi	Çekim Modeli	NAFTA'nın kısa dönemde etkisinin yüksek fakat zamanla bu etki azalmaktadır.

4.2 Korumacılık Politikaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması

Marvel ve Ray (1983), ABD Kennedy Turu tarife müzakerelerinden ortaya çıkan ticaret kısıtlamalarının uluslararası ticaret akışları üzerindeki etkilerini sektörel bazlı analiz etmişlerdir. Yapılan çalışmada, önemli ithalat tehditleriyle karşı karşıya kalan ve özellikleri potansiyel siyasi etkilerini artıran sektörler, genel serbestleşme karşısında tarife korumasını sürdürerek üzerinde anlaşmaya varılan ithalatta tarife indirimlerinin potansiyel etkisi, dengeleyici tarife dışı ticaret engellerinin (NTB'ler) getirilmesiyle kısmen zayıfladığı sonucuna varılmıştır. Çalışmada daha çok politik amaçlı kararlar etkili olmuştur.

Abboushi (2010), 1967'den 2008'e kadar yayınlanan literatür ve ampirik çalışmaları ve uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan verilerin tanımlayıcı istatistiksel olarak analiz yapmıştır. Çalışmasında, Uluslararası ticaret, dünya gayri safi yurtiçi hasıla büyümesinden daha hızlı büyüdüğünü ve daha serbest ticaret

politikalarına sahip olan ülkeler, kısıtlı politikalara sahip ülkelere göre daha fazla fayda sağladığını iddia etmektedir. Buna rağmen, ticari korumacılık, seçkin endüstriler ve siyasi taraftan gelen baskılardan dolayı uygulanmaya devam edilmektedir. Ayrıca ticaret kısıtlamalarının ticaret ortaklarının ekonomilerine zararlı olduğunu ifade etmektedir.

Nicita ve Rollo (2013), Sahra altı Afrika'nın 2000-2001 ve 2010-2011 yıllarına ait 6 haneli Armonize Sistemine ait ürünler üzerinde probit modelini kullanarak yaptıkları çalışmada, tarifelerin tamamen kaldırılması ticaret hacminde ortalama 2,7 puan artışı olduğunu ifade etmişlerdir.

Bouet and Laborde (2010), Evenett and Fritz (2015) and IMF (2016) çalışmalarında aynı yönde bulgular sonuçlar elde etmişlerdir.

Bouet ve Laborde (2010), 1995-2006 arası dönemde MIRAGE, Ticaret Politikası Analizi için Hesaplanabilir Genel Denge Modeli kullanarak etkin ve bağlı tarife oranları çerçevesinde Doha müzakerelerinin etkisini ve DTÖ'nün kuruluşundan bu yana tarife engellerinin ne kadar azaldığını incelemişlerdir. Çalışmalarında, maksimum seviyelere kadar artan tarifelerin dünya ticaretinde yaklaşık yüzde 10'luk bir düşüşe ve dünya refahında 353 milyar ABD doları kayıplara neden olabileceğini göstermiştir.

Kee ve ark. (2013), 2008-2009 arası 100 ülke için yaptığı çalışmasında tarife oranlarını karşılaştırarak ticaret politikalarındaki değişikliğin ülkelerin ticaretindeki etkilerini incelemektedir. Sonuç olarak, tarifelerdeki ve anti-damping vergilerindeki artışın kriz döneminde dünya ticaretindeki çöküşün %2'sinden daha azını açıklayabileceğini ifade etmektedir.

Evenett ve Fritz (2015), 2009'dan 2013'e kadar olan beş yıllık dönemde kriz dönemi ticaret politikası değişikliklerinin En Az Gelişmiş Ülkelerin (LDC'ler) ihracatı üzerindeki etkilerini Çekim modeli kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmalarında, 2009 ve 2013 yılları arasında uygulanan korumacı önlemlerin, en az gelişmiş ülke (LDC) ihracat büyümesini önemli ölçüde yavaşlattığını ve onlara toplam ihracatın yaklaşık üçte birine (%31,5) eşdeğer bir maliyete mal olduğunu yönünde bulgular elde etmişlerdir. Ayrıca, G20 ülkeleri 2008 yılında başvurdukları 494 korumacı politika önlemleri en az gelişmiş (AGÜ) ülkelerin ihracatında yaklaşık %85,7 oranında bir düşüşe sebep olduğunu iddia etmişlerdir.

Caliendo ve Parro (2015) 31 ülke ve 40 sektör özelinde yaptıkları çalışmalarında, 1993-2005 arası Etkin tarife Oranında yapılan indirimlerin, özellikle Meksika için üye ekonomileri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu bulmuşlardır. NAFTA üyeleri arasındaki ticarete Meksika için %118, Kanada için %11 ve ABD için %41 oranlarında artış olduğunu ifade etmişlerdir.

Kutlina-Dimitrova ve Lakatos (2017), Bağlı, MFN, tercihli ve etkin tarife oranlarını analiz kullanarak korumacılıktaki küresel artışın maliyetlerini maruz kalan tüketiciler üzerindeki etkilerini analiz etmede hesaplanabilir Genel Denge Model'ini kullanmıştır. Bu çalışmada, ticaret engellerindeki artışın küresel ticaret üzerindeki etkilerini iki senaryoda ele alınmaktadır. Birinci senaryoda, ticaret anlaşmalarında taahhüt edilen tarife indirimlerin koordineli olarak kaldırılması sonucunda dünya çapında %0,3'lük bir gelir kaybına neden olmakla beraber bu tarife indirimi iptallerinin 3 yıl boyunca devam etmesi durumunda %2,1 oranında azalma olacaktır. İkinci senaryoda ise, bu tarifelerin dünya çapında Tarifeler ve Genel Ticaret Anlaşması (GATT) kapsamında yasal olarak izin verilen sınıra kadar arttırılması durumunda üç yıl sonra yıllık %0,8 gerçek gelir kaybına, küresel ticarete ise yıllık %9 oranında düşüş yaşanacağına dair sonuçlar elde edilmektedir.

Gregori (2021), 1970-2017 arası 34 ülke için yaptığı çalışmasında İthalat modeli ve panel veri analizini kullanarak korumacılık ve uluslararası ticaret arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, uzun vadeli korumacılık esnekliği her zaman negatif ve anlamlıdır ancak ithalat fiyat esnekliğinin yarısından az olduğuna dair bulgular elde edilmiştir.

Çizelge 4.2: Korumacılık Politikaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Konusu	Kullanılan Yöntem	Çalışma Bulguları
Marvel ve Ray (1983)	Kennedy Turu tarife müzakerelerinden ortaya çıkan ticaret kısıtlamalarının uluslararası ticaret akışları üzerindeki etkilerini sektörel bazlı analizi.	Hekscher Ohlin Modeli	Üzerinde anlaşmaya varılan tarife indirimlerinin potansiyel etkisi, dengeleyici tarife dışı ticaret engellerinin (NTB'ler) getirilmesiyle kısmen zayıflamıştır.
Aboushi (2010)	serbest ticaretin faydalarını ortaya koymak, korumacı politikaların nedenlerini ve sonuçlarını incelemek ve ticari korumacılığın arkasındaki mantığı üzerinde analiz.	Literatür ve Ampirik çalışmaların istatistiksel analizi	Serbest politikalara sahip ülkeler, korumacı politikalara sahip olan ülkeler göre daha fazla fayda sağlamaktadır.
Bouet ve Laborde (2010)	1995-2006 arası dönemde etkin ve bağlı tarife oranları kullanılarak Doha müzakerelerinin etkisini incelenmesi.	MIRAGE, Ticaret Politikası Analizi için Hesaplanabilir Genel Denge Modeli	Sınır seviyelere kadar artan tarifeler, küresel ticarete yaklaşık yüzde 10'luk bir düşüşe ve dünya refahında 353 milyar ABD doları kayıplara neden olmaktadır.
Nicita ve Rollo (2013)	2000-2001 ve 2010-2011 yıllarına ait Sahra Altı Afrika'da tarife indirimlerinin ticaret hacmi ve doğrudan yatırım üzerindeki etkileri	Probit Model	Bölgesel ticaret kapsamında tarifelerin ortadan kaldırılması ticaret hacmini ortalama 2.7 puan arttırmıştır.
Kee ve ark. (2013)	2008-2009 arası ticaret politikalarındaki değişikliğin ulusal ticaret üzerine etkileri	Tarife oranlarının karşılaştırılması (OTRI)	Tarifelerdeki ve anti-dumping vergilerindeki artışın, kriz döneminde dünya ticaretindeki çöküşün %2'sinden daha azını açıklamaktadır.
Kutlina-Dimitrova and Lakatos (2017)	Bağlı, MFN, tercihli ve etkin tarife oranlarını kullanarak korumacılıktaki küresel artışın maliyetlerini maruz kalan tüketiciler üzerindeki etkileri.	Hesaplanabilir Genel Denge Modeli (CGE)	Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) kapsamında izin verilen sınırlara kadar küresel bir tarife artışının, küresel ticaret akışlarından yüzde 9 oranında düşük göstermektedir.

Çizelge 4.2: (Devamı) Korumacılık politikaları Üzerine Yapılan Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışmanın Konusu	Kullanılan Yöntem	Çalışma Bulguları
Evenett ve Fritz (2015)	2009 - 2013 yılları arasında kriz döneminde ticaret politikası değişikliklerinin En Az Gelişmiş Ülkelerin (LDC'ler) ihracatı üzerindeki etkileri.	Çekim modeli	2009 ve 2013 yılları arasında uygulanan korumacı önlemlerin, en az gelişmiş ülke (LDC) ihracat büyümesini önemli ölçüde yavaşlattığını ve onlara toplam ihracatın yaklaşık üçte birine (%31,5) eşdeğer bir maliyete mal olduğunu yönünde bulgular elde etmişlerdir.
Caliendo ve Parro (2015)	NAFTA kapsamında Etkin tarife indirimlerinin ticaret ve refah üzerine etkileri.	Çekim Modeli ile uyumlu olan Genel denge Modeli	NAFTA kapsamında yapılan tarife indirimlerinin bölge içi ticareti ve refahı üzerinde önemli etkisi vardır.
Kutlina-Dimitrova and Lakatos (2017)	Bağlı, MFN, tercihli ve etkin tarife oranlarını kullanarak korumacılıktaki küresel artışın maliyetlerini maruz kalan tüketiciler üzerindeki etkileri.	Hesaplanabilir Genel Denge Modeli (CGE)	Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) kapsamında izin verilen sınırlara kadar küresel bir tarife artışının, küresel ticaret akışlarından yüzde 9 oranında düşük göstermektedir.
Gregori (2021)	1970-2017 arası 34 ülke için Korumacılık ve Uluslararası Ticaret arasındaki uzun Vadeli İlişkinin incelenmesi.	Dengeli Panel ve İthalat Modeli	Uzun vadeli korumacılık esnekliği her zaman negatif ve anlamlıdır ancak ithalat fiyat esnekliğinin yarısından azdır.

4.3 Panel Çekim Modeli

Dış ticaretin yararlarını ve nedenlerini ilk defa mutlak üstünlükler teorisi ile Adam Smith (Ulusların Zenginliği 1776) açıklamakla birlikte, bu yönde birçok çalışmalar yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir. Bu çalışmalarda uluslararası ticaretin nedenlerini ve yararlarını açıklamak üzere farklı ticaret politikalarının etkileri analiz etmek için Genel Denge Modeli ve Çekim (Gravity) modeli başta olmak üzere farklı uygulama modelleri kullanılmaktadır. Bu çalışma da çekim (Gravity) modelini kullanılarak ticaret politikaları olarak küresel ticaretin

serbestleşmesinde önemli rol oynayan serbest ticaret anlaşmalarının ve sınır da uygulanan gümrük vergisi adı altında etkin tarife oranının küresel ticaret hacmi üzerindeki etkileri ABD özelinde incelenmektedir.

50 yılı aşkın bir süredir, yerçekimi modeli deneysel uluslararası ticaretin öncü bir modeli olmuştur. Başlangıçta model, Newton'un Evrensel Yerçekimi Yasası ile ikili ticaret akışlarını etkileyecek faktörler arasında basit bir analogi olarak sunulmuştur. İki ülke arasındaki ticaret akışının, ticaret ortaklarının ekonomik büyüklükleri ile orantılı, birbirlerine uzaklıkları ile ters orantılı olduğu varsayılmıştır. Formüle edildiği gibi, uluslararası ticaretin çekim denklemi, kolayca tahmin edilebilen bir log-lineer ampirik spesifikasyon olarak yeniden yazılabilir.

Her ne kadar çekim modeli ampirik açıdan başarılı olsa da çekim denklemi sağlam bir teorik arka plana sahip değildi. 1970'lerin sonlarından başlayarak bazı tercihlerin, teknoloji, pazar yapısı ve ticaretle ilgili çeşitli standart varsayımlardan ortaya çıkacağını göstermiştir.

Çekim modeli ilk kez Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963) tarafından Avrupa ülkeleri arasındaki ikili ticaret akışlarının modellerini incelemek amacıyla kullanıldı. Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963) yanında Pulliainen (1963) and Linnemann (1966) da modelin teorik temellerini geliştirmede önemli çalışmalar yapmışlardır. Bu modelde, bir ülkeden diğerine yapılan ihracat (dış ticaret), milli gelir ve aralarındaki coğrafi mesafe ile açıklanmaktadır. Pöyhönen ticaret hacminin, ticari ortaklarının milli hasıllarının artan bir fonksiyonu ve ülkeler arasındaki mesafenin azalan bir fonksiyonu olarak tahmin edilebileceğini iddia ederek taşıma maliyetinin yerine mesafe değişkenini kullanmıştır (Pöyhönen 1963). O zamandan beri, çekim modeli, uluslararası ticarete ilişkin ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılmış ve süreç içinde daha da geliştirilmiştir. Ayrıca Linnemann (1966), standart çekim modelini modelin genişleterek ülke büyüklüğünün bir ölçüsü olarak nüfus değişkenini de dahi etmiştir. Linneman (1966), çekim modelini uluslararası ticaret akışlarında daha kapsamlı kullanmıştır. Çekim modeli aşağıdaki gibidir:

$$T_{ij} = a \frac{GDP_i GDP_j}{Distance_{ij}} \#$$

(4.1)

Burada a Ticaret_{ij}, i ve j ülkeleri arasındaki karşılıklı ticaretin değeri, GDP_i ve GDP_j , karşılıklı ticaret yapan ülkelerin ilgili milli gelirleridir. $Distance_{ij}$, iki ülke arasındaki uzaklığın ölçüsüdür. a , ise bir orantılık sabitidir Linnemann 1966, Anderson 2016).

$$\text{Log}(Trade_{ij}) = a + \beta_1 \log(GDP_i GDP_j) + \beta_2 \log(Distance_{ij}) + u_{ij} \quad (4.2)$$

Modelde yer alan Trade_{ij} değişkeni ülkelerin dış ticaret hacmini temsil etmektedir. GDP_i ve GDP_j değişkenleri ticaret ortağı ülkelerin GSYH değerlerini ifade etmektedir. $dist_{ij}$ değişkeni ülkeler arasındaki mesafeyi tanımlamaktadır. u_{it} , rastgele bir hata terimidir. a terimi bir regresyon sabitidir ve β terimleri ise tahmin edilecek katsayılardır.

Spesifik olarak, ticaret akışları üzerindeki olumsuz etkileri ortaya koymak amacıyla nüfus değişkeni de modele eklendi (Endoh, 2000). Uluslararası ticaret üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilecek ekonomik gelişme düzeyini gösterebilmek için yine kişi başına gelir değişkeni de kullanılmaya başlandı (Frankel, Stein ve Wei, 1995; Elliott ve Ikemoto, 2004). Ülkeler arasında çift yönlü mal akışını artıran ya da azaltıcı etkiye sahip olabilen “coğrafi, kültürel ve kurumsal faktörler” de zamanla çekim modellerine kukla değişkenler olarak eklenmeye başlandı.

Anderson'ın (1979) harcama sistemlerinin özelliklerini içeren genel bir denge modelinden indirgenmiş biçimli bir çekim denklemi ortaya atmasından bu yana, zamanla farklı çekimi modelleri için teorik bazı gelişmeler de yaşanmıştır. Örneğin, Helpman ve Krugman (1985), sabit getirili homojen ürünler üreten sektörler ile artan getiri sağlayan farklılaştırılmış ürünler üreten sektörlerden oluşan bir modelden hareketle çekimi denkleminin farklı bir versiyonunu elde etmiştir.

Bergstrand (1985, 1989) ise alternatif varsayımlar altında çekim denkleminin mikroekonomik temellerini geliştirmiştir. Son zamanlarda Deardoff (1998), çekim denkleminin Heckscher-Ohlin modelinin aşırı durumlarından da türetilebileceğini göstermiştir. (Deardorf, 1995), Çekim modelin teorik temellerinin Heckscher-Ohlin modeline dayandırılmasının yanında çalışmasında Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ve sabit ikame esnekliğine dayalı (CES) üretim fonksiyonunu kullanarak aynı

sonuçlara ulaşması çekim modelinin uluslararası ticaret analizlerinde geçerliliğini arttırmıştır.

Ampirik dış ticaret literatüründe, çekim denkleminin bölgesel ticaret anlaşmalarının ikili ticaret akışlarının düzeyi ve yönü üzerindeki etkilerini değerlendirmek için yararlı çok değişkenli yaklaşım sağlayabileceği yaygın olarak kabul edilmektedir. Bayoumi ve Eichengreen'in (1996a) çalışmasında çekim modelinin, ticaret anlaşmalarının (yani RTA, FTA) ülkeler arasındaki ticaret üzerindeki etkisini açıklamada güçlü olduğunu savunmuştur.

Yüzlerce makale çekim denklemini sıradan en küçük kareler ile tahmin etmiştir. Ampirik çekim literatürünün çoğu, ticaret maliyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesine ve ölçülmesine ayrılmıştır. Bunlar, coğrafyadan kaynaklanan maliyetler (doğal ticaret maliyetleri), tarihsel ve kültürel bağlarla ilgili maliyetler ve politikaların neden olduğu maliyetler olarak sınıflandırılabilirler.

Uluslararası ticaret ve ekonomik coğrafya ile ilgilenen araştırmacılar, doğal ticaret maliyetlerinin rolünü ve bu doğal ticaret maliyetlerinin ekonomik birimlerin ilgili konumlarıyla nasıl ilişkili olduğunu vurgulamışlardır. Bu tür maliyetlerin açık bir ampirik ölçüsü ise, ülkeler arasındaki mesafe olarak alınmıştır. Limao ve Venables (2001) ve Hummels (2007), mesafe ve ticaret maliyetleri arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Gerçekten de ampirik çekim literatüründeki en sağlam bulgulardan biri, mesafe ile ikili ticaret arasındaki negatif ilişkidir (ve mesafenin doğal logaritması ile ticaret maliyetleri arasındaki pozitif ilişki).

Ülkelerin bir sınırı paylaşıp paylaşmaması da dahil olmak üzere, diğer coğrafi faktörlerin de ticareti etkilediği varsayılmaktadır. Komşu ülkelerin ortak sınırlarının ticaretin hem parasal hem de manevi maliyetlerini düşürmesi nedeniyle daha düşük ticaret maliyetlerine sahip olduğu sıklıkla tartışılır. Uluslararası ticaret akışlarını açıklamadaki gücünden dolayı çekim modeli, uluslararası ticaret analizi için yararlı bir araç olarak kullanılmaya devam edilmektedir.

4.4 Veri Seti ve Model

Çalışmanın uygulama bölümünde, çekim (Gravity) modelini kullanılarak ticaret politikaları olarak küresel ticaretin serbestleşmesinde önemli rol oynayan serbest ticaret anlaşmalarının ve korumacı politikalarını temsilen sınır da uygulanan

gümrük vergisi adı altında uygulanan etkin tarife oranlarının küresel ticaret hacmi üzerindeki etkileri ABD özelinde incelenmektedir. ABD'nin küresel ticaretteki payı 2021 itibariyle ihracatta %7,9 iken bu oran ithalatta %13,1 olarak kaydedilmiştir. Ayrıca ihracatta Çin'den sonra ikinci sırada iken, ithalatta birinci sırada yer almıştır. ABD dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri olarak hem küresel ticaretteki payı hem de sıralama olarak en önde olan iki ülkeden (ABD, Çin) biri olmasının yanında özellikle küresel ithalatta birinci sırada olması bu çalışmanın konusu olmasında etkili olmuştur. ABD'nin ticaret ortakları ise toplam ticaret hacmi ABD'nin ticaret hacmi içerisinde %1'den fazla olan ülkeler modele dahil edilmiştir. Aynı zamanda 2019 itibariyle seçilen ülkelerin toplam küresel ticaretteki payı %87 iken ABD ticaret hacmindeki payının yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır. STA üyesi olan ülkelerin ABD ticaret hacmindeki payı %38'dir. Korumacı çekim modeli ABD'nin diğer ülkelerle olan dış ticaret hacmi üzerine uygulanmış olup, modelde temel çekim denkleminde yararlanılmıştır (Tinbergen, 1962; Pöyhönen, 1963; Pulliainen, 1963; Linnemann, 1966). Bu kapsamda ABD'nin ticaret hacmi olarak en çok dış ticaret yaptığı ve/veya serbest ticaret anlaşması akdettiği 43 ülkeyi ve bu ülkelere ilişkin 2000–2019 yılları arasını kapsayan panel veri kullanılmıştır. 2000 yılından geriye doğru birçok ülkenin verileri mevcut olmadığından ve 2020 yılı için ise pandemi etkisi olduğundan modele dahil edilmemiştir.

Temel çekim denkleminde bağımlı değişken olarak ABD ile olan dış ticaret hacmi alınmıştır. Açıklayıcı değişkenler olarak ABD'nin ve partner ülkelerin GDP'lerine, nüfuslarına, mesafelerine ve kişi başına düşen milli gelir farkına (Linder değişkeni) yer verilmiştir. Bununla birlikte serbest ticaret anlaşması kukla değişkeni de modele dâhil edilmiştir.

Çalışmada yukarıda belirtilen değişkenler kullanılarak 3 ayrı model oluşturulmuştur. Dış ticaret hacminin bağımlı değişken seçildiği bu modellerde ilk aşamada Basit Çekim Modeli (Tinbergen, 1962; Pöyhönen 1963) ile analiz yapılmıştır. Bu model kapsamında açıklayıcı değişkenler GDP ve mesafe olmuştur. Ardından Genişletilmiş Çekim Modeli (Anderson ve van Wincoop, 2003; Baier ve Bergstrand, 2007) oluşturularak modele Linder değişkeni ile nüfus değişkenleri ilave edilmiştir. Üçüncü modelde ise Serbest Ticaret Anlaşması kukla değişkeni ile gümrük vergisi oranı değişkeni eklenerek analiz yapılmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler ile açıklamalarına ve veri kaynaklarına ilişkin bilgiler Çizelge 4.3’de sunulmaktadır. Veri serilerine ilişkin olası değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını gidermek amacıyla tüm değişkenlerin (kukla değişkenler hariç) doğal logaritmik dönüşümleri yapılarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 4.3: Değişkenlere İlişkin Açıklama Tablosu

Değişken Adı	Notasyon	Açıklama	Kaynak
Dış ticaret hacmi	$\ln.tv_{ijt}$	Logartimik dönüşüm yapılmıştır	Direction of Statistics (DOTS), IMF Data Base (2022)
GSYİH	$\ln.gsyih_{it}$ $\ln.gsyih_{jt}$	Logartimik dönüşüm yapılmıştır	Dünya Bankası (2022)
GDP Fark (Linder değişkeni)	$\ln.gsyih_fark_{ijt}$	Logartimik dönüşüm yapılmıştır	Dünya Bankası (2022)
Mesafe	$\ln.mesafe_{ijt}$	Logartimik dönüşüm yapılmıştır	CEPII Database (2022)
Nüfus	$\ln.nüfus_{it}$ $\ln.nüfus_{jt}$	Logartimik dönüşüm yapılmıştır	Dünya Bankası (2022)
Serbest Ticaret Anlaşması	Sta	-	Office of the US Trade (2022) /usrt.gov.tr
Etkin Tarife Oranı	Tarife	$\text{Log}(1 + \text{tarife}_{ijt})$	COMTRADE (INCTAD)

$$\ln.tv_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 \ln.gsyih_{it} + \beta_2 \ln.gsyih_{jt} + \beta_3 \ln.mesafe_{ijt} + u_{it} \quad (4.3)$$

$$\begin{aligned} \ln.tv_{ijt} = & \\ & \beta_0 + \beta_1 \ln.gsyih_{it} + \beta_2 \ln.gsyih_{jt} + \beta_3 \ln.mesafe_{ijt} + \beta_4 \ln.gsyih_fark_{ijt} + \\ & \beta_5 \ln.nüfus_{it} + \beta_6 \ln.nüfus_{jt} + u_{it} \end{aligned} \quad (4.4)$$

$$\begin{aligned} \ln.tv_{ijt} = & \\ & \beta_0 + \beta_1 \ln.gsyih_{it} + \beta_2 \ln.gsyih_{jt} + \beta_3 \ln.mesafe_{ijt} + \beta_4 \ln.nüfus_{it} + \\ & \beta_5 \ln.nüfus_{jt} + \beta_6 sta + \beta_7 \ln.tarife_{ijt} + u_{it} \end{aligned} \quad (4.5)$$

4.3, 4.4 ve 4.5 denklemlerinde kullanılan değişkenler aşağıdaki belirtildiği gibidir;

Modelde yer alan tv_i değişkeni ülkelerin dış ticaret hacmini temsil etmektedir. gdp_i ve gdp_j değişkenleri ABD ve ticaret ortağı ülkelerin GSYH değerlerini ifade etmektedir. Ticaret ve GSYH değerleri nominal (cari fiyatlarla) olarak alınmıştır. $dist_{ij}$ değişkeni ülkeler arasındaki mesafeyi tanımlamaktadır ve km cinsinden ülke başkentleri arasındaki coğrafi olarak uzaklığı göstermektedir. u_{it} , rastgele bir hata terimidir. β_0 terimi bir regresyon sabitidir ve β terimleri ise tahmin edilecek katsayılardır. sta değişkeni ABD'nin karşı ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarını temsil etmektedir. $nüfus_i$ ve $nüfus_j$ değişkenleri, ABD ve ticaret yaptığı ülkelerin toplam nüfus değerlerini temsil etmektedir. $tarife_i$ değişkeni ise ABD'nin karşı ülkelere yaptığı ithalatta uyguladığı etkin tarife oranıdır. $gsyih_fark_{ij}$, linder değişkenidir ve ticari ortaklar arasındaki gelir benzerliğini ifade etmektedir (Linder 1961).

Ayrıca 2000-2019 dönemine ait yıllık verilerin kullanıldığı bu çalışmada, modellerde bulunan STA değişkeni haricindeki tüm değişkenler logaritmik formda ele alınmıştır. Örneğin, $dist_{ij}$ değişkeni ülkeler arasındaki uzaklığı ifade ederken, $\ln(mesafe_{ijt})$, iki ülke arasındaki ticaret maliyetlerini temsil eder. STA değişkeni ise bir kukla değişken olduğu, 0 ve 1 değerlerinden oluştuğu için logaritmik formda kullanılmamıştır.

$gsyih_i$, $gsyih_j$ ve sta ve $nüfus_{ij}$ (nüfus) için katsayı işaretlerinin pozitif olması bekleniyor ve ortak üyeler arasında ticaret akışlarında artış olması beklenmektedir. Ticaret yapan ülkeler aralarında herhangi bir serbest ticaret anlaşması imzalanmışsa 1 değerini, anlaşma yoksa 0 değerini alır. Mesafe ($mesafe_{ij}$) ve etkin tarife oranı ($tarife_i$) negatif olması beklenmektedir. Bu anlamda, iki ülke arasındaki daha mesafenin büyük olması ve ithalatçı ülkedeki etkin tarifenin artışı ülkeler arasındaki ticareti azalttığı varsayılmaktadır. Tam tersine, Mesafenin ve etkin tarife oranının düşük olması durumunda ticaretin artması beklenmektedir.

4.5 Değerlendirme Kriterleri

Daha önce de ifade edildiği gibi, Çekim Modeli ortaya çıkmasından bugüne kadar teorik temelleri geliştirildiği kadar, ampirik uygulamaları yönünden de önemli ölçüde geliştirilmiştir. Günümüze gelene kadar karşılıklı ticaret yapan

Ülkelerin ekonomik büyüklükleri ve aralarındaki mesafe halen modelde temel açıklayıcı değişkenler kullanılmasıyla birlikte, Model'e dil, kültür, döviz kuru gibi birçok farklı açıklayıcı değişken eklenmiştir. Çalışmamızda kullanılan modelde büyüklük ve mesafe değişkenlerine ek olarak, serbest ticaret anlaşması, linder değişkeni, gümrük vergilerini temsil eden değişkenler eklenmiştir. Bu değişkenlerin her birinin içeriğinin ve verilerinin temel niteliklerinin model bağlamında açıklanmasında yarar bulunmaktadır.

4.5.1 Ekonomi büyüklük (GSYİH) ve ticaret verileri

Genel olarak literatürde, ekonomilerin refahı ekonomik büyüklüklerine bağlı olarak değiştiği ve değişimin genellikle ile doğru orantılı olduğu ile ilgilidir. (Schiff, 2001; Baier ve Bergstrand, 2004). Ticaret değerleri, GSYİH arasında güçlü bir pozitif korelasyon varken mesafe ile bu korelasyon negatiftir. Ayrıca bu korelasyon ihracatçı ve ithalatçı GSYİH için yaklaşık olarak aynıdır. Ortak lkenin GSYH'si ne kadar büyükse, mesafenin ticarete o kadar az engel teşkil etmektedir (Marimoutou vd., 2010). Ticaret veriler ve GSYİH verileri sabit fiyatlarla değil de cari fiyatlarla (nominal değerler) alınması daha olumlu sonuçlar verebilir. TÜFE veya GSYİH deflatörü gibi farklı fiyat endeksleri kullanarak ihracatın düşürülmesi, gözlemlenmemiş çok taraflı direnç terimlerini yeterince yakalayamaz ve yanıtıcı sonuçlar verebilir. İkili ticaret direnci (bilateral trade resistance), iki ülke arasındaki ticaretin önündeki engeller iken çok taraflı ticaret direnci (Multilateral trade resistance, MTR), her ülkenin tüm ticaret ortaklarıyla karşılaştığı ticaretin önündeki engeller olarak tanımlanmaktadır (Adam ve Copham, 2007).

4.5.2 Mesafe

Mesafe, ticaret yapan ülkeler arasındaki uzaklığı veya yakınlığı ifade eder. Bu alışmada, ABD ile ticaret ortakları arasındaki mesafeyi göstermektedir. Ticaret yapan şehirler veya ilçeler arasındaki genellikle farklı olmaktadır. Bu yüzden başkentler arasındaki mesafe daha sık kullanılır. Fransa tabanlı Uluslararası Ekonomik Araştırma Merkezi CEPİİ'de ülkelerin başkentleri arasındaki uzaklığı esas alınarak mesafeler kilometre cinsinden hesaplanmıştır (http://www.cepii.fr/cepii/en/bdd_modele/bdd.asp).

Mesafe değişkeni, uluslararası ticarete önemli rol oynamaktadır (Tinbergen, 1962; Pöyhönen,1963). Uluslararası ticarete mesafe sadece uzaklık olarak

anlaşılmalıdır. Head, (2003) çalışmasında Mesafe değişkeninin taşıma maliyetleri, taşıma süresi (zaman), girdilerin zamanında teslimi için senkronizasyon (eşzamanlılık) maliyetleri, Krugman'a göre yöneticiler, müşteriler vb. arasındaki bilgi alışverişinden kaynaklanan iletişim Maliyetleri (Communication Costs), işlem Maliyetleri (Transaction Costs), kültürel Uzaklık (Cultural Distance) vb. maliyetleri de temsil ettiğini ifade etmektedir.

4.5.3 STA Değişkeni

Panel veri hazırlanırken serbest ticaret anlaşması olan ülkelerle olmayanlar arasındaki farklılıkları görebilmek amacıyla FTA kukla değişkeni 0-1 olarak kodlanmıştır. Bir ülkenin serbest ticaret anlaşması yapmış olması durumunda 1; yapmamış olması durumunda ise 0 kodu kullanılmıştır (anlaşmanın imzalandığı tarih dikkate alınmamıştır). Burada bu yöntem tercih edilerek, dönem içinde ülkenin serbest ticaret anlaşması imzaladığı tarihten bağımsız olarak, hiç anlaşma yapmamış ülkelerle yapmış ülkeler arasındaki farklılığı görebilmek amaçlanmıştır. Bunun yanında serbest ticaret anlaşması akdedilmeden önce ülkeler arasında ticari ilişkilerin belirli bir aşamaya geldiği, anlaşmaya geçilmeden önce tarifelerin ve kısıtlamaların kademeli olarak daha önceden azaltılması ve ticaretin kolaylaştırılması yönünde birtakım aksiyonlar alınıyor olması da bu yöntemin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Çünkü genellikle STA imzalanmadan önce az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke firmalarına olan yatırımlarda (özellikle borsa) (Moser & Rose, 2014) artış ve ticaret düzenlemelerinde değişiklik veya uyumluluk gözlenebilmektedir.

4.5.4 Nüfus değişkeni

Nüfus değişkeni, bir ülkenin pazar büyüklüğü, potansiyel iç tüketim kapasitesi ve ekonomik çeşitlilik derecesi için bir temsil görevini görür (Linnemann, 1996). Nüfusun ikili ticaret üzerindeki etkisi belirsiz olmakla beraber pozitif veya negatif olabilir. Daha büyük nüfus daha büyük iç pazarlar, daha zengin kaynak bağıışı ve daha çeşitli çıktılar ve ayrıca uluslararası uzmanlaşmaya daha az bağımlılık anlamına geldiğinden, nüfus ticaret akışlarıyla negatif korelasyon gösterme eğiliminde olacaktır (Martinez & Nowak-Lehman, 2003). Literatür, büyük nüfusa sahip ülkelerin daha büyük ve daha çeşitli ekonomilere (üretim) sahip olduğunu, daha kendi kendine yeterli olduğunu ve daha küçük nüfusa sahip ülkelere göre daha az ticaret yapma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Greene, 2013). Aynı zamanda

büyük nüfusa sahip ülkeler ithal mallarının yerli mallar ile rekabet etmesini sağlayarak ürün çeşitliliğine gidebileceklerinden pozitif etki de gösterebilmektedir (Brada & Mendez, 1985). Buna bağlı olarak nüfus büyüklüğü ticaret ortağının büyük ekonomi olup olmadığına göre ticareti artırıcı veya ticareti engelleyici olabilir. Nüfus için tahmin edilen katsayı, ticaret ortaklarının ekonomilerinin büyüklüğüne bağlı olarak pozitif veya negatif olabilir. Çalışmamızda büyük ekonomi olan ABD'nin nüfus katsayısı negatif iken, partner ülkelerin pozitif olduğu tespit edilmiştir.

4.5.5 Etkin tarife oranı (Effectively applied rate)

Tarifeler ithalat sırasında sınırda alınan vergi türü olmakla beraber ticaret maliyetlerini doğrudan etkileyen (Anderson, 2004) politika önlemleri olarak ifade edilmektedir.

2000- 2019 yıllarına ait tarife verileri karşı ülkelerin verilerinde eksiklikler olduğundan tek taraflı alınmıştır. Az da olsa kaydedilmeyen veriler olmakla beraber bu eksiklikler TRAINS veri tabanı tarafından uyarlanmıştır. Veriler, Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü-Ticaret Analiz ve Bilgi Sisteminden (UNCTAD-TRAINS) alınmıştır.

TRAİNS veri tabanı hem bağlı hem de uygulanan (applied) tarifeleri içerir. Bir ülkenin ithalatta kabul ettiği maksimum tarife seviyesi olarak bağlı tarifeler ve bağlı tarifeden küçük veya ona eşit olması gereken tarifeler ise uygulanan fiili tarifelerdir. Uygulanan tarifeler, MFN tarifesi ve etkin uygulanan tarife olarak ikiye ayrılır. MFN tarifesi tüm DTÖ üyelerine uygulanırken, etkin uygulanan tarife ise ticaret anlaşmalarıyla (STA) belirlenen tercihli oranları gösterir. Etkin uygulanan oran, uygulanan MFN oranından küçük veya ona eşit olmalıdır. Ayrıca, tarifeler basit ortalama ve ağırlık ortalama tarifeler olarak da iki şekilde hesaplanmaktadır (Mikic ve Gilbert, 2009).

Basit Ortalama, bir ekonomi veya bölge tarafından ortalama olarak ne kadar koruma uygulandığını ifade eder. Tüm ürünlerin ortalaması olduğundan bazı ürünlerde yüksek koruma oranı görülebilmektedir. Ağırlıklı ortalama ise (Basit) ortalama gibi, ağırlık ortalama tarifesi de bize bir ekonomi veya bölge tarafından ortalama olarak ne kadar koruma uygulandığını ifade eder. Daha yüksek değerler daha fazla korunan bir ekonomiyi, daha düşük değerler daha az korunan bir ekonomiyi göstermektedir. Aradaki fark, ağırlıklı ortalama tarifenin her bir ürün

kategorisindeki ithalat hacmini dikkate almasıdır. Fakat çok ağır korunan ürünler daha az ithal edildiğinden (yüksek tarife nedeniyle) ve dolayısıyla daha az ağırlık aldığından, koruma düzeyini olduğundan az gösterme eğilimi vardır.

Çalışmamızda, tüm ürünler bazında olduğundan basit ortalama kullanımı daha uygun görülmüştür. Çünkü, ITC Trade Map, HS6 seviyesinde, toplam tarifeler, ulusal tarife satırında uygulanan temel tarifelerin basit ortalamaları kullanılarak yapıldığını ifade eder. Ürün bazlı analizler için ağırlık ortalama daha uygun olabilir.

Veriler Harmonize Ticaret Sistemi kullanılarak altı veya sekiz basamaklı düzeyde (six- or eight-digit level) sınıflandırılır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) etkin uygulanan tarife oranını hükümetlerin ithalatta gerçekte uyguladığı tarife oranı olarak ifade eder. Çalışmamızda tüm ürünlerde altı basamaklı düzeyde etkin tarife oranlarını kullandık. Etkin tarife oranı, ticaret yapılan ülke belirli bir ülke olsa da olmasa da yani ticaret ortağı olarak tüm dünya ülkeleri seçilse de sadece ticareti yapılan ürünler için hesaplanır. MFN ise ticaret olsun veya olmasın tüm ürünler için hesaplanır.

Etkin tarife oranı, ülkeler arasında herhangi bir ticaret anlaşması olup olmadığı dikkate alınarak uygulanır. Genel olarak, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuralları uyarınca, üyeler ticari ortakları arasında ayrımcılık yapamama kuralına göre MFN tarifesi dikkate alınır. Ülkeler ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları imzalamaları halinde bu kuraldan muaftırlar. Yani, ülkeler arasında herhangi bir ticaret anlaşması olması ve menşe kurallarına uyulması durumunda etkin etkin tarife oranı kullanılır fakat ticaret anlaşmasının olmaması ve ürünün menşe ülkesini belirleyen ülke kurallarına uymaması durumunda ithalatçı ülke MFN tarifesini uygulanır.

4.5.6 Linder değişkeni

Linder değişkeni, karşılıklı ticaret yapan ülkelerin kişi başına düşen GSYH değerleri arasındaki fark olarak tanımlanır (Eppinger ve Felbermayr, 2015; McPherson ve diğerleri, 2001). İncelenen ülkeler arasındaki gelir farkının yüksek olup olmadığına göre ticaret hacmi şekillenmektedir. Hipoteze göre gelir farkı fazla ise Heckscher-Ohlin teorisinin tersine daha az ticaret yapılması beklenir. Çünkü Heckscher-Ohlin teorisine göre kişi başı düşen gelir farkının yüksek olduğu ülkeler arasında daha fazla ticaret olması beklenir. Bu daha çok Heckscher-Ohlin teorisinin faktör donanımlarını dikkate almasıyla ilgilidir. Çekim Model'inin tahmini

sonucunda, linder değişkeni istatistiki olarak anlamlı ve işareti negatif olması beklenir, bu durum iki ÷lke arasındaki ticarete linder hipotezinin desteklendiği anlamına gelir. Çalışmamızda, linder hipotezi istatistiki olarak anlamsız ve pozitif olarak bulunmuştur. Bu durum linder hipotezinin desteklenmediğini göstermektedir.

5. EKONOMETRİK METODOLOJİ VE BULGULAR

5.1. Panel Veri

Ekonometride zaman serisi, yatay kesit verisi ve her ikisini barındıran panel veri olmak üzere üç çeşit veri bulunmaktadır. Zaman serisi, birden fazla zaman boyutunun olduğu bir veri setinde yer alan değişkenlerin aldığı değerlerin zaman boyutuna bağlı olarak dağılımını göstermektedir (Tatoğlu, 2013). Yani belirli zaman dilimlerinde yapılan gözlemlerin bir araya toplanmasıdır. Yatay kesit verisi, belli bir zaman diliminde gözlemler veya kesitlerdeki değişimi ele almaktadır (Stock ve Watson, 2011). Yatay kesit verileri, zamanın belli bir noktasında bireyler, hane halkları, firmalar ve şehirler ile ilgili veri, mikro iktisadi hipotezleri test etmek ve iktisadi politikaları değerlendirmede önem teşkil etmektedir (Wooldridge,2013). Panel veri ise genel anlamda, hane halkları, ülkeler, firmalar vb. yatay kesitlerin gelişimlerinin çeşitli zaman dilimlerinde gözlemlenerek elde edilen bilgilerin bir araya toplanmasını ifade eder. Bu kesitler, tamamı olabileceği gibi birkaç hane veya bireyin araştırılması önerilen gözlemlerin toplanması şeklinde de olabildiği gibi (Baltagi, 2021) birkaç bireyin veya hanenin zamana bağlı olarak elde edilen gözlemleri içeren verileri ifade eder. Bu nedenle panel verilerdeki gözlemler, yani birey, hane boyutu veya zaman boyutu olarak en az iki boyut içerir (Hsiao & Yanan, 2006).

Panel veriler, zaman serisi veya yatay kesit verilerini aynı anda barındırdığından daha fazla gözlem sayısına sahiptir ve bu durum aynı zamanda analizlerde önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bir zaman serisinde T adet ($t = 1, 2, 3, \dots, T$) gözlem sayısı vardır. Yatay kesit serisinde ise N adet ($i = 1, 2, 3, \dots, N$) gözlem vardır. Ancak panel veriler hem zaman serisinin hem de yatay kesitin birleşimi olduğundan $N \times T$ adet ($i = 1, 2, 3, \dots, N$ ve $t = 1, 2, 3, \dots, T$) gözlemi olacaktır (Balestra 1996a).

Klasik panel veri modeli aşağıdaki gibidir (Baltagi 2021; Grene 2003).

$$y_{it} = a + x'_{it}\beta + u_{it} \#$$

(5.1)

Panel veri analizlerinde hatalar (artıklar)'ı gösteren denklem $u_{it} = \mu_i + v_{it}$ ile ifade edilir. Burada, μ_i gözlemlenemeyen birim etkiyi, v_{it} ise bozucu artıkları (hata terimini) ifade etmektedir.

y : Bağımlı değişken

x : Bağımsız değişken

a : sabit katsayı

$i = 1, 2, \dots, N$ (yatay kesit birim sayısı "N" olarak gösterilmekte)

$t = 1, 2, \dots, T$ (dönem sayısı "T" olarak gösterilmekte)

β : Bağımsız değişkenlerin katsayıları

u : hata terimini göstermektedir.

5.2. Panel Veri Çeşitleri

Panel veri, mikro panel, makro panel, dengeli panel ve dengesiz panel, statik ve dinamik panel olmak üzere farklı şekillerde incelenebilmektedir. Her panel veri çeşidi kendine özgü analiz yöntemlerine sahiptir.

5.2.1. Mikro panel ve makro panel

Mikro panel verileri, genellikle bireysel boyut yani yatay kesit birimlerinin (örneğin, firmalar, şirket bilançoları, bireyler, hanehalkı anketleri vb.) zaman boyutundan daha büyük olduğu verilerdir. Makro panel verileri ise genellikle daha geniş zaman dilimini ve daha fazla ülkeyi ve bu ülkelere ait makro değişkenleri içeren verilerdir.

Mikro ve makro panel arasında bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar (Baltagi, 2021):

Mikro paneller, en az iki yıl olmak üzere en fazla 10 -20 arası dönemi kapsayan ve nadiren de olsa 20 yılı aşan kısa bir T süresi boyunca çok sayıda N birey için (genellikle yüzlerce veya binlerce) toplanan verilerdir. Buna karşılık, makro paneller genellikle daha uzun bir zaman (T) diliminde, genellikle her yıl 20 ila 60 yıl arasında, birkaç ülkeyi içermektedir. Bu ülkeler, orta büyüklükte bir N'ye sahip olabilir. Örneğin, G7 ülkeleri, 20 OECD ülkesi, Avrupa Birliği ülkeleri veya gelişmiş

ve gelişmekte olan ÷lkelerden oluşan 100 veya 200 kadar ÷lkenin dahil olduğu daha geniş bir grup olabilir.

Ayrıca, makro paneller, uzun bir zaman serisi ile ilgili olduğundan birim kökler, yapısal kırılmalar ve eř bütünleşme gibi zaman serilerindeki durağan olmama sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır. Oysa mikro paneller, özellikle zaman serisi (T) her birey veya hane için kısa olduğundan, durağan olmama sorunlarını ele almamaktadır. Aynı zamanda, makro panel, ÷lkeler arası bağımlılığı yani yatay kesit bağımlılığı sorununu da dikkate almak zorunda iken mikro panel, hane halkları rastgele örneklendiğinden bu sorunu dikkate almamaktadır.

5.2.2. Dengeli ve dengesiz panel

Bir panel veri setinde zaman serisine bağlı olarak yatay kesitlerde, bir başka deyişle, gözlemlerde herhangi bir eksik veri bulunmaması durumunda panel veri, ancak söz konusu panel veri setinde eksik veri bulunması durumunda ise dengesiz panel veri olarak adlandırılır (Dielman, 1989).

5.2.3. Statik ve dinamik panel

Dinamik panel veri modelinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri de analiz sürecinde önemli rol oynamaktadır. Çünkü, iktisadi ilişkilerin örneğin GSYİH gibi değişkenlerin geçmiş değerlerinde ortaya çıkacak olan sonuçları etkilemektedir.

Dinamik panel veri regresyonu, zaman içinde sürekliliğin iki kaynağı olan Otokorelasyon ve bireysel etkiler tarafından karakterize edilmektedir. Otokorelasyon, regresörler arasında gecikmeli bir bağımlı değişkenin varlığını, bireysel etkiler ise bireyler arasındaki heterojenliği karakterize eder (Baltagi, 2021).

$$y_{it} = \delta y_{i,t-1} + x'_{it}\beta + \mu_i + u_{it} \quad (5.2)$$

$i = 1, 2, \dots, N$ ve $t = 1, 2, \dots, T$, δ bir skaler ve x'_{it} $K \times 1$ dir. μ bireysel etkileri ifade ederken, u hata terimini ifade etmektedir.

Statik panel veri modelleri ise bağımlı ve bağımsız değişkenlerin değişkenin herhangi bir değerinin açıklayıcı değişken olarak kullanılmadığı bir başka deyişle,

gecikmeli değerlerinin kullanılmadığı modellerdir. Yani, iktisadi davranışların geçmiş değerlerden bağımsız olarak analiz edildiği modeller statik panel veri modeli olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada statik panel veri analizi uygulanacaktır.

Yaygın olarak kullanılan doğrusal statik bir panel veri modeli, gözlemlenen bağımsız veya açıklayıcı değişkenlerin (x) etkilerinin yatay kesit birimleri (i) boyunca ve zaman içinde (t) aynı olduğunu varsaymaktadır. İhmal edilen değişkenlerin etkileri ise bireye özgü etkiler (a_i), zamana özgü etkiler (λ_t) ve zamanla değişen bireysel etkiler ($\delta_{it} = u_{it}$) olarak ayrıştırılabileceğini varsaymaktadır. Model aşağıdaki gibidir (Hsiao, 2006):

$$y_{it} = \beta' x_{it} + a_i + \lambda_t + u_{it} \quad (5.3)$$

$i: 1,2,\dots,N$ ve $t = 1,2,\dots,T$ olmak üzere yatay kesit ve zaman birimlerini göstermektedir.

5.2.4 Panel veri avantaj ve dezavantajları

Panel veri analizinin avantajları olduğu gibi dezavantajları da olabilmektedir. Avantajları ve dezavantajları (Baltagi, 2021; Hsiao, 2014);

Bireysel heterojenliğin kontrol edilmesi çerçevesinde panel veri analizinde incelenen bireyler, firmalar, bölgeler ve ülkeler gibi yatay kesit birimleri aynı özellikleri taşımadığından heterojen kabul edilmektedir. Heterojenlik durumu zaman serileri ve yatay kesit birimleri tarafından kontrol edilmediğinden sapmalı sonuçlarla karşılaşma riski oluşabilmektedir. Bu durumda, heterojenite panel veri analizi tarafından kontrol edilmektedir.

Çünkü, panel veri modelleri gözlemlenemeyen farklılıkları fiilen gözlemlenmeden kontrol edebilme imkânı sunmaktadır (Arellano, 2003).

Panel veri, farklı değişkenleri açıklamada daha etkin ve buna bağlı olarak çoklu doğrusal sorunu azaltmada önemli rol oynamakla beraber serbestlik derecesini ve verimliliği arttırmaktadır.

Panel veri uyarlanma dinamiklerini daha iyi inceleyebilmektedir.

Panel veri zamana ve birime özgü eksik veya gözlenemeyen verilerin açıklanmasında önemli rol oynamaktadır.

Panel veri modelleri yatay kesit veya zaman serisi verilerini birleştirerek daha karmaşık iktisadi davranışsal modellerini inceleyebilmektedir.

Bireyleri, firmaları ve hane halklarını toplayan mikro panel veri, makro seviyede benzer değişkenlerin ölçümünden daha doğru ölçüm yapabilmektedir. Firmalar veya bireyler üzerinde toplanmadan kaynaklanan sapmalar azaltılabilmekte veya yok edilebilmektedir.

Panel veri modelleri, niceliksel ve niteliksel faktörleri aynı modelde kullanarak analiz imkânı vermektedir. Diğer taraftan makro panel veri daha uzun bir zaman serilerine sahiptir ve zaman serisi analizlerinde tipik birim kök testlerinin standart olmayan dağılım problemlerinden farklıdır.

Dezavantajları ise;

Verilen doğru bir şekilde toplanmaması panel veri analizinde sık karşılan problemlerden biridir. Özellikle anketlerin toplanmasında seçilen örneklemin temsil yetkisi olmaması ve anketin türünün doğru seçilememesi doğru bir analizin yapılmasına engel teşkil edebilir. Örneğin, panel verilerle çalışmanın bazı sakıncaları da veri toplama ile ilgilidir. Mikro paneller ile çalışma durumunda örnekleme tasarımı, kapsam gibi sorunlara, makro paneller durumunda ise yatay kesit bağımlılığı (yani ülkeler arasındaki korelasyon) vb. sorunlara yanıt verememe riski bulunmaktadır (Baltagi, 2021; Torres-Reyna, 2007).

Verilerin toplanmasında ölçüm hataları olabileceği gibi amacı net olarak belirtilmeyen sorular kafa karışıklılığına neden olabilir ve seçilen kişi tarafından yanlış cevapların verilmesine neden olabilmektedir.

Parametre farklılıkları, yatay kesit birimleri ve zaman serisi birimleri arasında önemli sorun teşkil etmektedir. Bu farklılıklar dikkate alınmadığı zaman bazı sapmalar meydana gelebilir ve standart panel veri analizi yöntemlerinin kullanılması tutarsız ve anlamsız tahminlerin elde edilmesine yol açmaktadır (Maddala, Hu, Wanhong, 1996).

5.3. Panel veri modelleri

Genel olarak bir panel veri modelinde kullanılacak olan ekonometrik yöntemler yatay kesit birim etkilerinin sabit, sabit veya rassal olarak kabul edilip edilmemesine bağlı olarak üç şekilde tahmin edilebilir (Hsiao, 2014; Gujarati, 2004):

1. Eğim katsayıları ve sabit terimin bireylere ve zaman göre sabit kalması:

$$Y_{it} = a^* + \sum_{k=1}^K B_k x_{kit} + u_{it}, \quad i = 1, 2, \dots, N\#$$

(5.4)

$$t = 1, 2, \dots, T$$

2. Eğim katsayıları sabit olması ve sabit terimin bireylere göre değişimi:

$$Y_{it} = a_i^* + \sum_{k=1}^K B_k x_{kit} + u_{it}, \quad i = 1, 2, \dots, N\#$$

(5.5)

$$t = 1, 2, \dots, T$$

3. Eğim katsayılarının sabit olması ve sabit terimin bireylere ve zamana göre değişimi:

$$Y_{it} = a_{it}^* + \sum_{k=1}^K B_k x_{kit} + u_{it}, \quad i = 1, 2, \dots, N\#$$

(5.6)

$$t = 1, 2, \dots, T$$

4. Tüm katsayıların bireylere göre değişimi:

$$Y_{it} = a_i^* + \sum_{k=1}^K B_{ki} x_{kit} + u_{it}, \quad i = 1, 2, \dots, N\#$$

(5.7)

$$t = 1, 2, \dots, T$$

5. Tüm katsayıların bireylere ve zaman göre değişimi:

$$Y_{it} = a_{it}^* + \sum_{k=1}^K B_{kit} x_{kit} + u_{it}, \quad i = 1, 2, \dots, N \# \quad (5.8)$$

$$t = 1, 2, \dots, T$$

i ve t indisleri sırasıyla birimleri ve periyotları (zamanı) gösterir, a ve β , sırasıyla sabit ve eğim katsayılarını belirtir, y_{it} , bağımlı değişkendir, x_{it} , açıklayıcı değişkenleri temsil eder. u_{it} ise hata terimini ifade etmektedir.

Bu durumların her birinde, model, katsayıların daha çok rassal mı yoksa sabit mi olduğunun varsayılmasına bağlı olarak sınıflandırılabilir. Panel veri modelleri birim ve/veya zaman etkilerine bağlı olarak değişim göstermektedir. (4.6) ve (4.8) no'lu denklemlerde sadece bireysel etkiler söz konusu olduğundan “Tek Yönlü Panel Veri Modelleri”, (4.7) ve (4.9) no'lu denklemlerde hem bireysel hem de zaman etkileri söz konusu olduğundan “İki Yönlü Panel Veri Modelleri” olarak ifade edilmektedir. (4.5) no'lu denklemde ise bireysel ve zaman etkilerinin bulunmadığı model “Klasik Model” diğer adıyla “Havuzlanmış Panel Regresyon Modeli” olarak ifade edilir.

5.3.1. Havuzlanmış (pooled) regresyon modeli

Havuzlanmış regresyon modelinde bireysel ve zaman etkilerinin sabit olmaktadır. Her ne kadar birim ve sabit etkiler görülebilse de istatistiksel olarak anlamlı çıkma ihtimali olmaktadır. Bu etkilerin değişmeden sabit kalması durumunda bütün veriler havuzlanarak klasik en küçük kareler yöntemiyle analiz edilmektedir (Yaffee, 2003).

Temel klasik panel veri modeli, i ve t indisleri sırasıyla birimleri ve periyotları (zamanı) a ve β , sırasıyla sabit ve eğim katsayılarını, y , bağımlı değişkeni, x , açıklayıcı değişkeni ve u_{it} ise hata terimi göstermek üzere;

$$y_{it} = a + x'_{it}\beta + u_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T \# \quad (5.9)$$

Şeklinde ifade edilir. Hata terimi ise,

$$u_{it} = \mu_i + \lambda_t + \vartheta_{it}$$

(5.11)

Şeklinde gösterilir. (4.11) no'lu denklemde, μ_i , gözlemlenemeyen bireysel etkileri, λ_t , gözlemlenemeyen zaman etkisini ve ϑ_{it} ise artık hataları göstermektedir.

Burada μ_i , λ_t ve α sabit olarak kabul edildiğinde herhangi bir bireysel ve zaman bağlı etki görülmemesi durumunda OLS, homojen kesişim ve eğim için tutarlı ve verimli tahminler sağlar (Tatoğlu 2013). Bu nedenle, bu model her zaman havuzlanmış OLS (POLS) olarak adlandırılır. POLS modelinin en önemli avantajı, tüm verileri bir havuzda toplayıp bir OLS regresyon modeli çalıştırabileceğimiz için tahmin etmenin ve yorumlamanın kolay olmasıdır.

5.3.2. Sabit etkiler modeli

Sabit etkiler modeli, firma, bölge grubu, genel olarak yatay kesitlerdeki farklılığı dikkate almaktadır. (Halcoussis, 2005). Fakat paneli oluşturan her yatay kesitin kendine özgü özellikleri olduğundan katsayılarında zamana göre sabit olduğu kabul edilmektedir (Gujarati, 2004). Burada önemli olan, üyelik bazında OECD ülkelerinden veya aynı coğrafi bölgeyi paylaşan Orta Asya ülkelerinden elde edilen verilerin yani yatay kesitleri oluşturan örneklemin rassal olarak seçilmemesi gerekmektedir (Greene, 2003). Baltagi (2005) çalışmasında, belirli bir N firma veya bölge grubuna odaklanıyorsak ve çıkarımımız bu firma veya bölge setlerinin davranışlarıyla sınırlıysa, FE modelinin uygun bir model olduğunu savunmuştur. Çünkü bu durumdaki çıkarım, gözlemlenen belirli firmalara veya bölgelere bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, FE tahmincisi, konum gibi zamanla değişmeyen herhangi bir değişkenin etkisini tahmin edemez.

Yatay kesit birimlerine ait özellikler rastgele olmadığından ve bu özellikler tahmin sonuçlarını etkileyebileceğinden kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu tahmincilerin etkileri sabit özelliklerden etkilenmeyecektir. Birim sabit etkilerinde hata terimi ile değişkenler arasında bir korelasyon olduğu varsayılsa da bir birimin sabit etkileri başka biri birimin etkileri ile ilişkilendirilemez (Stock and Watson 2003; Torres-Reyna 2007).

Bireye özgü sabit etkiler model (Tek yönlü sabit etkiler regresyon modeli);

$$Y_{it} = a_i + \beta X_{it} + u_i + e_{it} \quad i: 1 \dots n; t: 1 \dots T\#$$

(5.12)

Y_{it} : Bağımlı değişken

X_{it} : Bağımsız değişken

a_i : sabit katsayı

$i = 1, \dots, n$ (yatay kesit birim sayısı “N” olarak gösterilmekte)

$t = 1, \dots, T$ (dönem sayısı “T” olarak gösterilmekte)

β : Bağımsız değişkenlerin katsayıları (bireysel etkileri temsil eden katsayı)

u_{it} : hata terimi

e_{it} : Genel hata terimini göstermektedir.

Bireye ve zamana özgü sabit etkiler model (çift yönlü sabit etkiler regresyon modeli);

$$Y_{it} = a_i + \beta X_{it} + \delta_t + u_i + e_{it} \quad i: 1 \dots n; t: 1 \dots T\#$$

(5.13)

Y_{it} : Bağımlı değişken

X_{it} : Bağımsız değişken

a_i : sabit katsayı

$i = 1, 2, \dots, N$ (yatay kesit birim sayısı “N” olarak gösterilmekte)

$t = 1, 2, \dots, T$ (dönem sayısı “T” olarak gösterilmekte)

β : Bağımsız değişkenlerin katsayıları (bireysel ve zaman etkilerini temsil eden katsayı)

u_{it} : hata terimini göstermektedir.

e_{it} : Genel hata terimi

δ_t : zaman etkisi

Sabit etkiler modeli özetle ifade etmek istersek;

Sabit etkiler modeli, bireyler arasındaki tüm zamanla değişmeyen (time-invariant) farkları kontrol eder, dolayısıyla sabit etkiler modellerinin tahmin edilen

katsayıları, kültür, din, cinsiyet gibi, ırk, vb. ihmal edilen zamanla değişmeyen özellikler dolayı yanlı olamaz.

Sabit etkiler modellerinin özelliklerinin bir yan etkisi, bağımlı değişkenlerin zamanla değişmeyen nedenlerini araştırmak için kullanılmamalarıdır. Teknik olarak, bireylerin zamanla değişmeyen özellikleri, kişi [veya varlık] özellikleriyle mükemmel bir şekilde doğrusaldır. Esas olarak, sabit etkiler modelleri, bir kişi [veya varlık] içindeki değişikliklerin nedenlerini incelemek için tasarlanmıştır. Zamanla değişmeyen bir özellik böyle bir değişikliğe neden olamaz çünkü her insan için sabittir ve birbirleri ile ilişkilendirilemez. Hata terimlerin korelasyonlu olması durumunda çıkarımlar yanlı olabilecektir. Bu yüzden sabit etkiler yönetime yerine rassal etkiler yönteminin uygulanması bu korelasyonunda açıklanmasında daha uygun olacaktır (Kohler & Kreuter 2009; Torres-Reyna 2007).

5.3.3. Rassal etkiler modeli

Sabit Etki modelinde elde edilen tahmin sonuçlarının firmaların veya bölgelerin (yatay kesit birimlerin) davranışlarıyla sınırlı olması farklı bir alternatif model olan “Rassal Etkiler” (RE) modelinin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Eğer yatay kesit birimleri (N) büyük bir popülasyondan rastgele seçilmişse, uygulamada RE modeli uygun olabilmektedir.

Rassal Etkiler modeli altında u_{it} , λ_t , ve ϑ_{it} hata terimleri x_t ile herhangi bir korelasyonu bulunmamaktadır. Bu durumda, OLS asimptotik olarak tarafsızdır ancak uygulanabilir genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) ile karşılaştırıldığında verimsizdir.

5.4. Hausman testi

Sabit Etki ve Rassal Etki yaklaşımlar arasından modele uygun olan tahmin yöntemi seçilmelidir. Bu yaklaşımlar arasında seçimin yapılabilmesi için de Hausman Testi yaygın olarak kullanılmaktadır (Koy vd., 2019:170). Hausman Testinin uygulanabilmesi için ilk aşama olarak spesifik etkinin rassal etki olduğu varsayılmalı daha sonra test, uygulanmalıdır (Erkekoğlu, 2007:80).

Sabit ve Rassal Etki Modelleri arasında mevcut farklar söz konusudur ve en önemli farklardan biri de birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup

olmadığıdır. Korelasyonun olmaması durumunda rassal etki modelinin uygunluğu kabul edilmektedir.

Tam tersi durumda ise Sabit Etkiler Modelinin uygunluğu söz konusudur (Koy vd., 2019:170). Hausman Test hipotezleri üzerinden durumun ifadesi ise; boşluk hipotezi, korelasyonun olmaması durumunda (H_0 : Rassal etkiler tahmincisi doğrudur) geçerliyen alternatif hipotez, (H_1 : Sabit etkiler tahmincisi doğrudur) birim etkilerin ve bağımsız değişkenlerin arasında korelasyonun olması durumunda geçerlidir.

5.5. Yatay Kesit Bağımlılığı

Analiz sonuçları bakımından panel veri analizleri ile ilgili çalışmalarda paneli oluşturan yatay kesit (ülkelerin) birimlerinin birbirlerinden bağımsız olması büyük önem teşkil etmektedir. Yatay kesit bağımsızlığı, panel veri analizine dahil edilen ülkelerden herhangi birinde ortaya çıkabilecek olası bir makroekonomik şoktan diğer tüm ülkelerin etkilenme derecelerinin aynı olması yani paneli oluşturan diğer ülkelerin etkilenmediği varsayımına dayanmaktadır (Mercan 2014, Menyah vd., 2014, Koçbulut & Barış 2016). Yatay kesit bağımlılığı ise panelde incelemeye konu olan ülkelerden herhangi birisinde oluşabilecek bir şok durumunda paneldeki diğer ülkelerin de bundan etkilenmesi durumudur. Özellikle makro iktisadi araştırmalarda küreselleşmenin ve ülkelerarası ticari ilişkilerin artması durumu, ülkeleri birbirleriyle hiç olmadığı kadar yakınlaştırmış ve etkilere açık bırakmıştır. Dolayısıyla herhangi bir ülkede ortaya çıkabilecek şoklar, diğer ülkelere de yansımakta ve bu ülkelerle yapılan çalışmalarda uygulanan panel veri analizleri yatay kesit bağımlılığı içerebilmektedir.

Torres-Reyna (2007), Panel Data Analysis Fixed and Random Effects Using Stata (v. 4.2) çalışmasında, Baltagi'ye göre yatay kesit bağımlılığı 20-30 yıllık gibi uzun dönem serilerinde yani makro panellerde ortaya çıkan bir sorun olduğunu fakat mikro panellerde böyle bir sorunun olmadığını ifade etmektedir.

Hoechle (2007) ise çalışmasında, mikroekonometrik panel verilerde de yatay kesitler arasında bağımlılığın mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Aksi takdirde, zamana bağlı olarak kesitler arasındaki korelasyonu göz ardı etmek taraflı istatistiksel çıkarımlara neden olabilmektedir. Bu yüzden panel veri çalışmalarında

kullanılan birey veya ülkelerin (kesitlerin) zamana bağlı olarak bağımsız olduğunu varsaymak genellikle kabul edilemez bir durumdur. Örneğin; sosyal öğrenme, sürü davranışı ve komşuluk etkileri üzerine yapılan çok sayıdaki çalışma, mikroekonometrik panel veri setlerinin, yatay kesitleri (bireyler veya firmalar) arasındaki karmaşık karşılıklı bağımlılık modellerini sergilemesinin muhtemel olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca, sosyal normlar ve psikolojik davranış kalıpları tipik olarak gözlemlenemeyen ortak faktörler de panel regresyonlarına girdiğinden, mekansal ve zamansal bağımlılık biçimleri bile ortaya çıkabilmektedir (Hoechle, 2007).

Günümüzde, küresel çapta artan başta serbest ticaret anlaşmaları olmak üzere birçok ülke kendi aralarındaki ticareti arttırmak için farklı bölgesel ticaret alanları oluşturmaya çalışmaktadır. Bu yüzden hemen hemen her ülkenin bölgeselleşme çabası uluslararası ticarete karmaşık bir yapının oluşmasına sebep olmaktadır. Bhagwati (1995), bu karmaşık durumu “Spagetti kasesi” (Spagetti Bowl) olarak adlandırmaktadır. Bu yüzden bir ülkenin birden fazla ülkeyle ticaret anlaşmaları imzalaması, uluslararası ticaret entegrasyonların artışına ve dolayısıyla tüm ülkelerin birbirinden etkilenmesi anlamına gelir ki bu yatay kesit bağımlılığı sorununu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle elde edilen sonuçların sapmalı ve tutarsız olmasını engellemek için, ekonometrik analiz süreci içinde, yukarıdaki modeller tahmin edilmeden önce, model değişkenlerinin yatay kesit bağımlılığı gösterip göstermediği ve durağanlıklarının incelenmesi gereklidir. Fakat burada birim kök testi yani durağanlık analizi yapmadan önce yatay kesit bağımlılığına bakılması gerekmektedir. Zira yatay kesit bağımlılığı söz konusu olduğunda ikinci nesil birim kök testi prosedürlerinin çalışılması gerekir (Yerdelen Tatoğlu, 2017).

5.6. Birim Kök Analizi

Levin, Lin & Chu (LLC), orta büyüklükteki bir panel veri analizinde yani yatay kesitlerin (N) 10 ile 250 arasında ve zaman serilerinin (T) 25 ile 250 arasında olması durumunda panel birim kök testinin kullanılmasını önererek standart panel süreçlerinin bu boyuttaki paneller için hesaplama açısından uygulanması zor veya yeterince güçlü olmayabileceğini öne sürerler. Bununla birlikte, LLC aynı zamanda, çok büyük T için, bireysel birim kök zaman serisi testlerinin her bir yatay kesit için uygulanmak üzere yeterince güçlü olacağını savunarak çok büyük N ve çok küçük T

için olağan panel veri prosedürlerinin uygulanmasının gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna karşılık, LLC tarafından gerçekleştirilen Monte Carlo simülasyonları, normal dağılımın, nispeten küçük örneklerde bile test istatistiğinin ampirik dağılımına iyi bir yaklaşım sağladığını ve ayrıca panel birim kök testi, her yatay kesit için ayrı ayrı uygulanan birim kök testlerine göre daha güçlü olduğunu göstermiştir (Baltagi, 2021).

Karlsson ve Löthgren (2000) ise, çeşitli boyutlardaki paneller için LLC ve IPS testlerini karşılaştırdıkları çalışmada büyük T ve küçük T durumlarında panel birim kök testi sonuçlarının dikkatli bir şekilde analiz edilmesini önermektedir. Çalışmada, her ne kadar büyük T için panel birim kök testleri yüksek güce sahip olsa da paneli oluşturan serilerin yalnızca küçük bir kısmı durağan serilerden oluşsa bile tüm panelin durağan olduğu sonucuna varma potansiyel riskinin olduğunu ve küçük T için panel birim kök testleri düşük güce sahip olduğunu ve panelde büyük oranda durağan seri olsa bile tüm panelin durağan olmadığı sonucuna varma potansiyel riski olduğunu ifade etmektedirler. Bu yüzden, panelin durağanlık özelliklerini tam olarak değerlendirebilmek için hem bireysel hem de panel birim kök testi sonuçlarının dikkatli bir şekilde analiz edilmesini önerirler (Baltagi 2021).

Ayrıca, panel veri analizlerinde birim kök testlerinin uygulanıp uygulanmaması konusundan sadece zaman serilerine (T) bakarak karar verilmesi hatalı olabilmekle beraber yanlış tahmin sonuçları ile karşılaşılabilir. Yatay kesit birimlerinin artmasıyla beraber birim kök testlerinin gücü de artabilmektedir.

Pesaran vd. (2003) "Testing for unit roots in heterogeneous panels" adlı çalışmalarında uyguladıkları Monte Carlo simülasyonu sonuçlarına göre sabit zaman serisi (T) için artan yatay kesitlerin (N) birim kök testi gücünün arttırdığını göstermişlerdir.

Analiz aşamasında serilerin durağan olup olmadıkları tespit etmek için birim kök testleri kullanılır. Gujarati (2004), tahmin edilen modelin birim kök içermesi elde edilen sonuçların da anlamlı olmayacağı anlamına geldiğini ve buna bağlı olarak çalışmaya başlamadan önce serilere birim kök testlerinin uygulanması gerektiğini ifade etmektedir.

Panel veri analizinde ise zaman ve yatay kesit boyutunu dikkate alan panel birim kök testleri uygulanmaktadır. Yatay kesit boyutunun analize dahil edilmesi

değişken sayısını arttıracığından standart birim kök testlerine göre panel birim kök testleri istatistiksel olarak daha güçlü ve anlamlı sonuçlar elde edilmektedir (Hurlin ve Mignon, 2007). Panel birim kök testleri birinci ve ikinci nesil kök testi olmak üzere ikiye ayrılır. Birinci nesil birim kök testleri, serideki birimlerin birinde meydana gelen bir şoktan diğer birimlerin aynı oranda etkilenmeleri varsayımına dayanır. İkinci nesil birim kök testi ise paneldeki birimlerin birinde meydana gelen şoktan diğer birimlerin aynı oranda etkilenmeyebileceği varsayımına dayanır. Bu iki birim kök testinin ayırımı, yatay kesit bağımlılığına duyarlılığına bağlıdır. Bu anlamda birinci nesil kök testleri yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumda, ikinci nesil birim kök testleri ise değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına duyarlı olduğunda uygulanan test tekniğidir.

5.7. Ampirik Bulgular

Bu çalışmada kullanılan değişkenleri tahmin etmede panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Ekonometride genel olarak zaman serileri ve yatay kesit serileri kullanılmaktadır. Panel veri analiz yöntemi bu iki serinin modelde aynı anda kullanılmasını gerektirir. Başka bir deyişle, Panel veri analizi, modelin test edilmesi ve tahmin edilmesinde zaman serilerinin ve yatay kesit analizlerinin aynı anda kullanımına imkân sağlayan analiz yöntemi olarak ifade edilmektedir (Greene, 2003; Gujarati, 2004). Ayrıca kullanılan veriler N Yatay Kesit Verileri, $i = 1, \dots, N$, ve T ise zaman serileri, $t = 1, \dots, T$ olmak üzere dengeli panel çerçevesinde analiz edilmiştir. N yatay kesit verisinin T dönemli değişimi dikkate alındığından gözlem değeri $N \times T$ adet olacaktır (Hsiao, 2005)

Çekim modellerinde genellikle yatay kesit veri kullanılmaktadır. Yatay kesit bağımlılık testinde ülkeye özgü bireysel etkilerin izlenmesi mümkün olmamasına karşılık panel veri analizi bu ülke bazındaki bireysel etkilerin izlenmesine imkân vermesinden dolayı son yıllardaki çalışmalarda kullanımı artmıştır (Egger, 2000; Yaffee, 2003).

Panel veri analizi çerçevesinde ilk olarak Makro ve Mikro Panel veri analizi arasında seçim yapılmıştır. Bu iki panel veri arasında seçim yapmak için zaman ölçütü (zaman serisi) ve değişkenlerin yapısı önemli rol oynamaktadır. Mikro Paneller, Zaman serisi olarak en az 2 yıl olmak üzere en fazla 20 yıl veriler ve değişkenler olarak birey, firma ve hane halkı ilgili veriler olduğundan yüzlerce veya

binlerce veriden oluşabilmektedir. Makro Paneller ise zaman serisi olarak 20-60 yıl arası ve birkaç ülkeyi kapsamaktadır. Veriler ise genellikle makro verilerden oluşmaktadır. Çalışmamızda kullanılan veriler 43 ülkeye ait makro veriler olduğundan ve zaman serisi olarak da 20 yılı kapsadığından makro Panel Veri çerçevesinde analiz edilmiştir.

İkinci olarak bu çalışma da statik ve dinamik veri analizi arasında seçim yapılmıştır. Dinamik panel veri analizinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri de analiz sürecinde önemli rol oynamaktadır. Statik panel analizinde ise veriler geçmiş değerlerinden bağımsız olarak ele alınmaktadır. Dinamik panel veri modeli, her ne kadar zaman serisi olarak kısa dönem için kullanılsa da 20 veya 30 yılı aşkın zaman serilerinde de kullanılmaktadır. Statik ve Dinamik veri analizi arasında seçim yapabilmek için daha çok değişkenlerin yapısı önemli rol oynamaktadır.

Guliyev (2023), 2005-2021 arası yüksek teknoloji üreten 24 ülke 'de, (N=24, T=17), işsizlik oranı ile yapay zekâ arasındaki ilişkiyi analiz etmede dinamik panel analizini kullanmıştır. Dinamik panel modelini kullanmasının sebebi olarak işsizlik verilerinin bir önceki dönemle ilişkisinin olduğunu ifade etmiştir. Ang & Dong (2003), 1998-2020 arası dönemde 76 orta gelirli ülke için ele aldığı çalışmada, tasarrufların, fiziki sermayenin, beşerî sermayenin, doğrudan yabancı yatırımın, yolsuzluğun kontrolünün ve siyasi hakların kişi başına reel GSYİH üzerindeki etkilerini ve gelirden tasarrufa doğru ters nedensellik ilişkisini üzerine yaptığı çalışmayı dinamik panel metodu ile incelemiştir. Zeng ve ark. (2023), 1984-2019 arası küresel iklim politikalarının karbondioksit emisyonlarının azaltılmasındaki etkisini dinamik panel veri metodu ile analiz etmiştir. Bu çalışmalardan anlaşıldığı üzere dinamik panel veri analizi hem makro panel hem de mikro panel verilerinde kullanılmaktadır.

Çalışmamız, genel olarak dengeli panel verilerinden oluşmaktadır (Strongly Balanced Panel Data). Makro verilerin olması makro panel veri analizinin ve bu verilerin geçmiş değerlerinden bağımsız olarak ele alınması ise statik panel veri analizinin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum, yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı ve serilerin durağanlık problemini de beraberinde getirmektedir. Bu yüzden çalışmamızda ilk olarak yatay kesit bağımlılığı testi ve birim kök testleri yapılmıştır.

5.7.1 Yatay kesit bağımlılığı testi

Panel verilerde yatay kesitler arasında yatay kesit bağımlılığı mümkün olabilmektedir. Bu durumun göz ardı edilmesi yani kesitler arasındaki korelasyonun dikkate alınmaması taraflı istatistiksel çıkarımlara neden olabileceği gibi (Torres-Reyna, 2007) elde edilecek sonuçların doğruluğunu ve güvenilirliğini de etkileyecektir (Breusch- Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Bu durumda, yatay kesit bağımlılığı yapılmadan izlenen analiz prosedürleri ve testleri sapmalı ve tutarsız sonuçlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın ekonometrik analiz sürecinde ilk olarak yatay kesit bağımlılığı incelenmiştir. Bunun için Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM ve Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD test prosedürleri işletilmiştir.

Yatay kesit bağımlılığının varlığı: T, zamanı ve N ise Ülke sayısını göstermek üzere,

$T > N \Rightarrow$ Berusch Pagan (1980) CD LM1 testi

$T = N \Rightarrow$ Pesaran (2004) CD LM2 testi ve

$T < N \Rightarrow$ Pesaran (2004) CD LM testi uygulanır.

Bu çalışmada 43 ülke ve 20 yıl yani ($T < N$) olduğu için, Pesaran (2004) CD LM testi kullanılmıştır.

Testin hipotezleri ise;

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Test sonucunda elde edilecek olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğunda, %5 anlamlılık düzeyinde, H_0 hipotezi reddedilmekte ve paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğuna karar verilmektedir (Pesaran, 2004). Panel veri setinde yer alan ve her bir ülke için tekrarlı yani zaman serisi niteliği gösteren değişkenlerle, zamana göre değişmeyen ve kukla değişken niteliği taşıyan göstergelerle ilgili yatay kesit bağımlılıklarına bakılmamıştır.

Yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları Çizelge 5.1 ve 5.2'de ayrı ayrı raporlanmıştır.

Çizelge 5.1: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları: Breusch-Pagan LM

Breusch-Pagan LM		
Değişken	İstatistik	P-Değeri
ln.tic.hacmi	11978.35	0.0000***
ln.gsyih_fark	17598.52	0.0000***
ln.gsyih(ortak)	14696.78	0.0000***

Not : *** % 1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çizelge 5.2: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları: Pesaran CD Test

Pesaran CD Test		
Değişken	İstatistik	P-Değeri
ln.tic. hacmi	123.0632	0.0000***
ln.gsyih_fark	134.3875	0.0000***
ln.gsyih(ortak)	105.1102	0.0000***

Not : *** % 1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Breusch-Pagan LM ve Pesaran CD Testi sonuçlarına göre sıfır hipotezleri değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı içermediklerini ifade etmektedir. Her iki teste ilişkin sonuçlara bakıldığında olasılık değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu raporlanmıştır. Dolayısıyla “yatay kesit bağımlılığı yoktur” sıfır hipotezi reddedilerek, yatay kesit bağımlılığının olduğu yönünde karar verilmiştir.

5.7.2. Birim kök testi (Durağanlık testi)

Bu çalışmada, Karlsson ve Löthgren (2000) önerilerini dikkate alarak serilerdeki durağan olmama riskine karşı modelde kullanılan değişkenlerin durağanlığının incelenmesi amacıyla 1. Nesil birim kök testlerinden LLC ve PP-Fisher testleri ve 2. Nesil birim kök testlerinden CİPS testi uygulanmıştır. Bu kapsamda modellerde kullanılan tüm değişkenler için ilk olarak birinci nesil birim kök testi prosedürleri incelenmiştir. İkinci aşamada ise yatay kesit bağımlılıklarına bakılarak yatay kesit bağımlılık testi sonuçları ışığında "bağımlılık" sonucu çıkan değişkenler için ikinci nesil birim kök testlerine bakılmıştır. Her iki test prosedüründe de modelde kullanılan ve logaritmik dönüşümleri yapılmış bulunan seriler düzeyde durağan çıkmıştır. Dolayısıyla modele konu veriler fark alınmaksızın modele dahil edilmiş, bu durum ise herhangi bir veri kaybı yaşanmaksızın modelin tahminini mümkün kılmıştır.

Panel veri analizine konu değişkenler, yatay kesit bağımlılığı içerdiği için durağanlık analizi ikinci nesil birim kök testlerinden olan Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ve bireysel CADF test istatistiklerinin ortalamalarını alarak tahminlerde bulunan CİPS istatistikleri bağlamında yapılmıştır. İkinci nesil birim kök testlerinden olan CİPS ve CADF, birimler arası korelasyonu ortadan kaldırmak üzere ADF regresyonunu gecikmeli yatay kesit ortalamaları göz önünde bulundurulur ve regresyonun birinci farkı alınır. Böylelikle gecikmeli yatay kesit ortalamalarına dayanan temel düzeyde CADF regresyonu denklem 6'de gösterildiği gibi kurgulanmaktadır (Tatoğlu, 2020)

$$\Delta Y_{it} = a_i + p_i^* \bar{Y}_{it-1} + d_0 \Delta \bar{Y}_{it} \quad (5.14)$$

Denklem 5.14'te yer alan Y_{it} tüm n gözlemlerinin t zamanına göre ortalamasını temsil etmektedir. Bu modelden yola çıkarak CİPS istatistiği oluşturulur ve denklem 5.15'de grldği gibi gecikmeli değişkenlerin t istatistiklerinin ortalamaları olan $CADF_i$ hesaba katılır (Tatoğlu, 2020).

$$CİPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (5.15)$$

CİPS testinin sıfır hipotezi (H_0) panel genelindeki değişkenlerin birim kök içerdiklerini diğer bir ifadeyle durağan olmadıklarını söylemektedir. Değişkenlere ait durağanlıklara karar verebilmek için de CİPS testi ile ulaşılan test istatistikleri ve Pesaran (2007) izelge kritik değerleri %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde karşılaştırılır. CİPS test istatistiklerinin izelge kritik değerlerinden mutlak değerce büyük olduğu bilgisine ulaşılır ise sıfır hipotezi reddedilerek, durağanlığın olduğu sonucu elde edilir.

Çizelge 5.3: Birim Kök Testi Sonuçları (Birinci ve İkinci Nesil Birim Kök Testler)

	Düzy		1. Fark	
Değişken	CIPS		CIPS	
ln.tic. hacmi	-1.67790**		-	
ln.gsyih_fark	-1.57792**		-	
ln.gsyih(ortak)	-2.85514***		-	

Levin, Lin & Chu t					
Değişken	Düzy		Birinci Fark		Karar
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	
ln.nüfus.ortak	-3.63527	0.0001***	-	-	Düzyde
ln.nüfus.abd	-18.3351	0.0000***	-	-	Düzyde
ln.tarife	-90.9662	0.0000***	-	-	Düzyde

PP- Fisher Chi-square					
Değişken	Düzy		Birinci Fark		Karar
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	
ln.nüfus.ortak	119.605	0.0097***	-	-	Düzyde
ln.nüfus.abd	457.550	0.0000***	-	-	Düzyde
ln.tarife	132.607	0.0003***	-	-	Düzyde

Not: *** %1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Birim kök test sonuçları değerlendirildiğinde, logaritmik dönüşüm uygulanan ve modele dahil edilen tüm değişkenlerin sabitli ve trend modellerde düzeyde durağan oldukları görülmüştür. Panel veri setinde yer alan ve her bir ülke için tekrarlı yani zaman serisi niteliği gösteren değişkenler için birinci nesil birim kök testi uygulanmıştır. Zamana göre değişmeyen ve kukla değişken niteliği taşıyan göstergeler için ise durağanlık analizi yapılmamıştır.

5.7.3. Hausman testi

Panel veri analizinde, F-testi ve hausman testine başvuru yapılmaktadır. Havuzlanmış model ve panel veri analizi arasında seçim yapmak için F-testi, sabit ve tesadüfi etkilere dayanan model tahmin yöntemleri arasında seçim yapmaya imkân veren Hausman testi kullanılmaktadır. Bu çalışmada, eğim katsayıları ve sabit terimin bireye ve zamana göre sabit olmadığından havuzlanmış model yerine panel veri analizine karar verilmiştir. Bu nedenle, F-testine gerek duyulmamıştır. Sabit etkilere dayanan tahmin yaklaşımında sabit katsayı her kesit sayısına ve zamana

bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Tesadüfi etkilerde ise sabit katsayı rassal biçimde kesitten kesite değişiklik gösterebildiği için ana odak noktası değişken katsayılarında yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada, yatay kesit yani ülkelerin gelişmişlik düzeyleri farklı olmasından (AGÜ, GOÜ ve GÜ) dolayı tesadüfi etkilerin olması beklenmektedir. Bu kapsamda kurulan modeller çerçevesinde her iki etkiye da dayalı tahmin yaklaşımları aynı anda uygulanarak, elde edilen katsayıları karşılaştırılmış ve uygun tahmin yöntemi seçimi için Hausman testi yapılmıştır. H_0 hipotezi rassal etkiler, H_1 hipotezi ise sabit etkiler yöntemini göstermektedir (Wooldridge, 2007). Buna göre, her 3 model için de hem yatay hem zaman boyutlarında Hausman Testi sonucu random olarak bulunmuştur ($p>0,05$). Ayrıca sabit etkiler tahmin yöntemi çerçevesinde zaman içinde değişmeyen parametreler (mesafe vb.) dikkate alınmadığı için rassal etkiler tahmin yönteminin kullanılması zaten daha doğru olacaktır.

MODEL 1 Hausman Test

Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	0.010432	2	0.9948
Period random	0.047459	2	0.9765

MODEL 2 Hausman Test

Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	0.044451	5	0.9432
Period random	1.336009	4	0.8552

MODEL 3 Hausman Test

Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	4.491521	5	0.4810
Period random	1.761674	5	0.8810

Hausman test sonucuna göre, olasılık değerinin kritik değerden yüksek çıktığından dolayısıyla, rassal etkiler modeli tercih edilmiş ve Panel EGLS ile tahmin etmek gerekmektedir.

5.7.4. EGLS (Yatay kesit ağırlıklı) panel regresyon analizi

Rastsal etkiler modelini tahmin etmek için farklı tahmincilerden yararlanılabilmektedir. Bu kapsamda Swamy-Arora (1972), Wallace Hussain (1969) ve Wansbeek-Kapteyn (1982)'den oluşan tahminciler kullanılabilmektedir.

Bunlardan Swamy-Arora iç ve ara regresyonlardan elde edilen kalıntıdan yararlanmakta; Wansbeek-Kapteyn ve Wallace-Hussain ise iç ve en küçük kareler regresyonlarının kalıntılarını kullanmaktadır. Swamy-Arora ve Wansbeek-Kapteyn tahmincileri zamanla değişmeyen değişkenleri tahmin etmede çok yeterli değildir (Atıcı & Güloğlu, 2006). Dolayısıyla temel çekim modelinde mesafe gibi zamanla değişmeyen değişkenlerin varlığı, modeli tahmininde Wallace-Hussain'den alınan tahmincinin kullanılmasını zorunlu kılmıştır.

Ekonometrik analizde ABD'nin diğer ülkelerle ticaret potansiyeli ticaret hacmi açısından regresyona sokulmuştur. Bu çerçevede ilk olarak Basit Çekim Modeli ile ardından bu modele sırasıyla eklenen linder, nüfus değişkenleri, gümrük vergisi oranları ve kukla değişkenlerle regresyon analizleri tekrarlanmıştır. Rastsal etkiler modeli yaklaşımının uygulandığı panel regresyon analizleri EGLS (yatay kesit ağırlıklı) yöntemiyle Eviews 12 ekonometri programı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Standart hataların düzeltilmesi maksadıyla da White Cross Section standart hata ve kovaryasyon yöntemi uygulanmıştır.

Model tahmin sonuçları Çizelge 5.4, Çizelge 5.5 ve Çizelge 5.6'da ayrıntılı şekilde sunulmaktadır.

Çizelge 5.4: Model 1 Tahmin Sonuçları (Basit Çekim Modeli)

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	P değeri
ln.tic.hacmi				
ln.gsyih (abd)	0.255866	0.064513	3.966137	0.0001***
ln.gsyih (ortak)	0.647213	0.030851	20.97882	0.0000***
ln.mesafe	-0.392907	0.189470	-2.073722	0.0384**
C	-4.923759	0.942704	-5.223016	0.0000***
R-squared	0.707	Prob		
(Fstatistic)	0.000			

Not: *** %1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çizelge 5.4'te EGLS (yatay kesit ağırlıklı) (Wallace-Hussain tahmincisi) yöntemiyle tahmin edilen panel regresyon analizleri sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre, Model 1'de kurgulanan Basit Çekim Modelinde ABD'nin diğer ülkelerle olan ticaret düzeyi teoriyle uyumluluk göstermekte olup, sabit katsayısı (c) %1 düzeyinde, mesafe katsayısı %5 düzeyinde, diğerleri ise %1 düzeyinde bile istatistiki olarak anlamlıdır. Model 1 için EGLS sonuçlarına göre R^2 değerinin 0,707 ve olasılık (F-istatistik) değerinin 0,05'ten küçük olması sebebiyle modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir.

Tahmin sonuçlarına göre ABD'nin ve partner ülkelerinin gayri safi yurtiçi hasıllarında meydana gelen %1'lik artış ticaret hacmini sırasıyla %2,5 ve %6,4 oranında artırmaktadır. Mesafe değişkeninde meydana gelen %1'lik artışın ise ticaret hacmini %3,9 oranında azalttığı görülmektedir. Bu sonuçlar kapsamında Basit Çekim Modeli ABD ve ABD'nin partneri olan ülkeler arasında gerçekleşen dış ticareti analiz açısından uygun görülmektedir.

Çizelge 5.5: Model 2 Tahmin Sonuçları (Linder Modeli)

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	P değeri
ln.tv				
ln.gsyih (abd)	1.052296	0.330279	3.186079	0.0015***
ln.gdp (ortak)	0.653861	0.039726	16.45914	0.0000***
ln.mesafe	-0.449433	0.190859	-2.354792	0.0188**
ln.gsyih.fark	0.007247	0.156701	0.046248	0.9631*
ln.nüfus (ortak)	0.129105	0.073511	1.756261	0.0794*
ln.nüfus (abd)	-0.978544	1.356230	-2.933533	0.0034***
C	17.42459	7.838408	2.222975	0.0265**

R-squared
0.710
Prob (Fstatistic) 0.000

Not: *** %1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çizelge 5.5'te EGLS (yatay kesit ağırlıklı) (Wallace-Hussain tahmincisi) yöntemiyle tahmin edilen panel regresyon analizleri sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre, Model 2'de kurgulanan linder modelinde sabit katsayısı (c) %5 düzeyinde, partner ülke nüfus katsayısı %10 düzeyinde, diğerleri ise %1 düzeyinde bile istatistiki olarak anlamlıdır. Ancak linder değişkeni katsayısı anlamsız bulunmuştur. Model 2 için EGLS sonuçlarına göre R^2 değerinin 0,710 ve olasılık (F-istatistik) değerinin 0,05'ten küçük olması sebebiyle modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir.

Tahmin sonuçlarına göre ABD'nin ve partner ülkelerinin gayri safi yurtiçi hasıllarında meydana gelen %1'lik artış ticaret hacmini sırasıyla %10 ve %6, oranında artırmaktadır. Mesafe değişkeninde meydana gelen %1'lik artışın ise ticaret hacmini %4 oranında azalttığı görülmektedir. Çekimi modelinin önceki çalışmalarından beklenebileceği gibi, ticaret hacmi ile GSYİH arasında pozitif bir ilişki ve ticaret hacmi ile mesafe arasında negatif bir ilişki göstererek modeli desteklemektedir. Partner ülke nüfusu %1 arttığında ticaret düzeyi %1,2 artarken, ABD'nin nüfusu %1 artış gösterdiğinde ticaret hacmi %9 oranında azalmaktadır. Nüfus katsayısı ülkelerin büyük ekonomi olup olmadığına bağlı olarak pozitif veya negatif olabilir. Çekim modelimiz incelendiğinde, ABD'nin nüfus büyüklüğünün dış

ticaret hacmine etkisi negatif iken, ortak ülkenin etsi pozitif olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, ülkenin büyük ekonomi olup olmadığına bağlıdır. ABD, büyük ekonomi olduğundan ürün çeşitliliği bakımından kendi kendine yeten bir ekonomidir. Buna bağlı olarak ticaret yaptığı ülkelerin çoğu daha düşük ürün yelpazesine sahip olduğundan nüfus katsayısı negatif sonuç vermiştir. Bu da literatüre uygun sonuçlar elde edildiğini göstermektedir (Greene 2013; Brada & Mendez, 1985; Yang & Martinez-Zarzoso, 2013).

Çizelge 5.6: Model 3 Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	P değeri
ln.tic. hacmi				
ln.gsyih (abd)	1.017485	0.325028	3.130458	0.0018***
ln.gsyih (ortak)	0.618350	0.037737	16.38579	0.0000***
ln.mesafe	-0.256497	0.177127	-1.448097	0.1480
Sta	0.307701	0.098750	3.115954	0.0019***
ln.nüfus (ortak)	0.188487	0.082146	2.294541	0.0220**
ln.nüfus (abd)	-3.841050	1.509525	-2.544541	0.0111***
Tarife	-0.005044	0.001385	-3.641592	0.0003***
C	15.97747	8.600819	1.857669	0.0536**

R-squared 0.649
Prob (Fstatistic) 0.000

Not: *** % 1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çizelge 5.6'da EGLS (yatay kesit ağırlıklı) (Wallace-Hussain tahmincisi) yöntemiyle tahmin edilen panel regresyon analizleri sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre, Model 3'te kurgulanan genişletilmiş çekim modelinde sabit katsayısı (c) ve partner ülke nüfus değişkeni %5 düzeyinde diğer tüm değişkenler ise %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Model 3 için EGLS sonuçlarına göre R^2 değerinin 0,649 ve olasılık (F-istatistik) değerinin 0,05'ten küçük olması sebebiyle modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir.

Tahmin sonuçlarına göre ABD'nin ve partner ülkelerinin gayri safi yurtiçi hasıllarında meydana gelen %1'lik artış ticaret hacmini sırasıyla %10 ve %6,2 oranında artırmaktadır. Mesafe değişkeninde meydana gelen %1'lik artışın ise ticaret hacmini %2,5 oranında azalttığı görülmektedir. Ancak bu ilişki istatistiksel olarak

anlamsız bulunmuştur (p değeri 0,14). Partner ülke nüfusu %1 arttığında ticaret düzeyi %1,8 artarken, ABD'nin nüfusu %1 artış gösterdiğinde ticaret hacmi %3,8 oranında azalmaktadır. Serbest ticaret anlaşması kukla değişkeni 1'e yaklaştığında ticaret hacmi artmaktadır. Artış oranı %3 düzeyindedir (Bayoumi & Eichengreen, 1996a). Gümrük vergisi oranı yükseldiğinde ise ticaret hacmi yine düşmektedir. Düşüş oranı %0,05'tir. Bu oran, istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı negatif olarak tespit edilmiş ve teoriye uygun sonuçlar elde edilmiştir. Evenett ve Fritz (2015), uygulanan korumacı önlemlerin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisinin daha büyük olduğunu savunmuştur. Buna bağlı olarak gelişmiş ülkeler korumacı politikalardan daha az etkilenebilirler. Örneğin, (Johnson, 1953) küçük ülkeler her zaman kaybederken büyük ülkeler ticaret savaşından yararlanabildiğini iddia etmektedir. ABD'nin ticaret ortaklarıyla imzaladığı STA'lar, daha çok ortak ülkenin pazarına giriş, kamu ihaleleri ve yatırım imkânlarını artırma yönündedir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, korumacı politikaların ve serbest ticaret anlaşmalarının (STA) üye ülkelerin ticaret hacimlerindeki değişimlere etkisi uluslararası ticarete zamanla kullanımı artan Çekim modeli (Gravity Model in Trade) aracılığıyla analiz edilmektedir. Literatürde küresel ticaret üzerindeki etkilerin incelenmesinde serbest ticaret, korumacılık politikaları ve serbest ticaret anlaşmaları üzerindeki çalışmalar geniş yer kaplamaktadır. Özellikle korumacılık politikalarının ülkelerin ticareti üzerindeki olumsuz etkileri ve buna karşılık serbest ticaret anlaşmalarının olumlu etkileri hakkında tartışmalar mevcuttur. Fakat yine de yeterli kanıt rastlanamamıştır (Anderson ve van Wincoop, 2004). Bu çalışma ile mevcut tartışmalara katkı sağlanması beklenmektedir. ABD'nin toplam ticaret hacminde yaklaşık %1'den fazla yer kaplayan ülkeler modele dahil edilmiştir. 2019 itibarıyla ABD'nin ticaret hacminin yaklaşık %90 ve toplam dünya ticaretinin ise yaklaşık %87'sine sahip olan ülkeler seçilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin, çoğunluğu gelişmekte veya az gelişmiş 20 ülkede yürürlükte olan 14 serbest ticaret anlaşması (STA) bulunmaktadır. STA imzalanan ülkelerin ABD ticaret hacmindeki payı %38 olarak kaydedilmiştir. Verilen oranların yüksek olması çalışmanın sağlıklı sonuç vermesi açısından önem teşkil etmektedir.

Geçmiş 19.yy'la dayanan ekonomik entegrasyonların oluşumu zamanla hem yapısında önemli değişimler görülürken hem de sayısında önemli artışlar kaydedilmiştir. Günümüzde, GATT çerçevesinde yürütülen son müzakerelerin sonuçlanamaması veya başarısızlıkla sonuçlanmasının etkisiyle ülkeler ticaretini arttırma veya en azından mevcut seviyeyi koruma amacıyla aralarında ticaret anlaşması imzalama yoluna gittiler. Zamanla ekonomik entegrasyonların sayısı gittikçe artmaya başlaması ve uluslararası ticaret sisteminde önemli unsur haline gelmesi, çalışmaların bu entegrasyonların etkileri üzerine yoğunlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Ülkelerin karşılıklı ticareti arttırma çabasıyla STA'ların imzalanmasının temelinde önemli rol oynayan faktörlerin saptanmasında çekim modeli sıklıkla kullanılmış ve zamanla teorik altyapısında gelişmeler kaydedilmiştir.

Bu çalışmada, ayrıca yatay kesit birimlerini ve zaman serilerini birlikte dikkate alan panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri kullanımında ilk önce mikro ve makro panel arasında seçim yapılmış olup verilerin makro veriler olmasından dolayı makro panel veri analizi, analiz sürecinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri dikkate alınmadığından dolayı ise statik panel veri analizi uygulanmıştır. Çalışmada 2000-2019 döneminde ABD'nin en fazla ticaret yaptığı 43 ülke üzerinden basit ve genişletilmiş panel çekim modeli uygulanmıştır. Serbest ticaret anlaşmalarını temsilen 0 ve 1 değerleri kullanılmış olup, aralarında STA imzalanan ülkelere 1 diğerlerine ise 0 değeri verilmiştir. Rastgele etkiler modeli yaklaşımının uygulandığı panel regresyon analizleri EGLS (yatay kesit ağırlıklı) yöntemiyle Eviews 12 ekonometri programı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre 2000-2019 döneminde ABD'nin partner ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi Basit Çekim Modeline ve genişletilmiş çekim modeline uygunluk göstermektedir. Dış ticaret hacmi hem ABD'nin hem de partner ülkelerinin GDP katsayıları ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki taşımaktadır. Bununla birlikte yapılan serbest ticaret anlaşmaları ile gümrük vergisi indirimleri ticaret hacmini olumlu etkilemektedir. ABD tarafından uygulanan etkin tarife oranını ticaret hacmini %0,05 oranında negatif etkilemektedir. Literatürde, tarife oranlarının az gelişmiş ülkelerin ticareti üzerindeki etkisi daha yüksek olduğuna dair analizler mevcuttur. Örneğin, (Evenett ve Fritz 2015) tarafından yapılan çalışmada bu oran yaklaşık %31,5 olarak tespit edilmiştir. Çalışmamızda bu etkinin, daha düşük seviyede kalmasının birkaç sebebi olabilmektedir:

- ABD'nin büyük ve gelişmiş ekonomi olması,
- Ayrıca ABD tarafından imzalanan serbest ticaret anlaşmaları daha ortak ülkenin pazarına giriş, yatırımlar, kamu alımlarına ağırlık vermesi ve fikri mülkiyet haklarının korunması,
- Ortak ülkede serbest ticaret yönünde reformlar yapılması ve dolayısıyla
- ABD'nin partner ülkeleri ile imzaladığı STA'ların karşılıklı ticaret hacmi üzerindeki etkin tarife oranının negatif etkisini azaltıcı yönde baskılaması.

Bölüm 3.8'de açıklandığı gibi dünya Ticaret örgütü serbest ticaret anlaşmalarının gelişmesinde önemli katkı sağlamaktadır. Ulusal muamele, şeffaflık gibi temel ilkeler aracılığıyla küçük ülkelere uluslararası ticaret katılma yolunu açmaktadır Reynolds 2009 çalışmasında, gelişmekte olan ülkelerin şikayetlerini DTÖ

anlaşmazlık çözümü sistemi içerisinde çözme olasılıklarının daha düşük olduğunu göstermektedir; bu da sistemin eşitliği açısından rahatsız edici bir sonuç olduğunu ifade etmektedir. Bu durum ticari anlaşmazlıklarda DTÖ'ye rağmen küçük ekonomilerin genellikle avantaj sahibi olmamaları, bu ülkelerin STA oluşumuna gitmelerini zorunlu kılmaktadır. Böylece küçük ülkelerin özellikle ticari anlaşmazlıklarda büyük ülkelerle imzalanan STA'lar aracılığıyla daha avantajlı konuma sahip olması beklenmektedir.

Linder hipotezine göre, kişi başına gelir düzeyi birbirine yakın olan ve aynı zamanda talep yapıları benzer olan ülkeler arasında ticaret yoğunluğunun daha fazla olması beklenmektedir. Bu çalışmada, linder katsayısının anlamsız bulunması hipotezin desteklenmediği anlamına gelmektedir. Bu durum, ABD'nin imzaladığı STA'lara taraf olan ülkelerin genellikle küçük ekonomilerden oluşması ile açıklanabilir.

Genel olarak bu çalışma, ülkeler tarafından uygulanan korumacı politikaların ticaret hacmi üzerindeki etkilerinin önemini ortaya koymakta ve bu etkilerin başta STA'lar olmak üzere karşılıklı ticaret anlaşmaları aracılığıyla azaldığına işaret etmektedir. Bu analiz sonuçları, küresel ticaretin arttırılması için karşılıklı ticaret anlaşmalarının (STA vb.) Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından benimsenmesi veya en azından önemsenmesi yönünde desteğini arttırmasının yanında, bu artışı engelleyecek adımların atılması gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Abboushi, S. (2010)**, *Trade protectionism: reasons and outcomes*, Competitiveness Review, Vol. 20 No. 5, pp. 384-394.
<https://doi.org/10.1108/10595421011080760>
- Adam, C. & Cobham, D., (2007)**, *Modelling multilateral trade resistance in a gravity model with exchange rate regimes*, CDMA Conference Paper Series 0702, Centre for Dynamic Macroeconomic Analysis.
- Ağdemir, Z. (2019)**. *Fiziyokrasi ve Vergiler: Tarihsel Bir Sosyal Analiz, Fiscoeconomia*, Tübitak Ulakbim JournalPark (Dergipark), sayı 2.
- Anderson, J. E. (1979)**, *A Theoretical Foundation for the Gravity Equation*, The American Review, vol. 69(1), 106-116.
- Allen, Robert Loring. (1963)**, *Review of The theory of economic integration, by Bela Balassa*. Economic Development and Cultural Change 11.
- Anderson, J. E. ve Van Wincoop, E. (2003)**, Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle, American Economic Review 93: 170–92. DOI: <https://doi.org/10.1257/000282803321455214>.
- Anderson, James E., and Eric Van Wincoop. (2004)**, *Trade costs*. Journal of Economic literature 42 (3): 691-751.
- Anderson, James E. & Yotov, Yoto V., (2016)**, *Terms of trade and global efficiency effects of free trade agreements, 1990–2002*, Journal of International Economics, Elsevier, vol. 99(C), pages 279-298.
- Ang, J. P., & Dong, F. (2023)**. Middle-income Trap and Corruption: Evidence from a Dynamic Panel Data Analysis. Research in Economics.
- Appleyard, DR. ve AJ Field Jr. (2017)**. *International economics*. Ninth edition. New York: McGraw-Hill-Irwin. [Google Akademik]
- Arellano, M. (2003)**, Panel data econometrics. Oxford university press.
https://books.google.com/books/about/Panel_Data_Econometrics.html?id=-QBWO67VjsC
- Athukorala, P. (2020)**, *Free Trade Agreements in the World Trade System: Substance and Semantics*. Foreign Trade Review, 55(1), 13-20.
<https://doi.org/10.1177/0015732519886771>
- Atici, C. ve Guloglu, B. (2006)**, *Gravity Model of Turkey's Fresh and Processed Fruit and Vegetable Export to the EU*. Journal of International Food & Agribusiness Marketing, 18:3-4, 7-21.
- Avusturya Ticaret Bakanlığı (2021)**, <https://www.dfat.gov.au/trade/about-ftas/Pages/the-benefits-of-free-trade-agreements>

- Bayne, Nicholas, (2000).** *Why Did Seattle Fail? Globalization and the Politics of Trade.* *Government and Opposition- GOVT OPPOS.* 35. 131-151. 10.1111/1477-7053.00020.
- Bhagwati, J. (1995),** U.S. trade policy: The infatuation with free trade areas, in J. Bhagwati and A. O. Krueger (eds) *The Dangerous Drift to Preferential Trade Agreements*, AEI Special Studies in Policy Reform (Washington, DC: American Enterprise Institute).
- Bhagwati, J. (1992),** *Regionalism versus Multilateralism*, *The World Economy*, 15, 5, 535-555.
- Baier, Scott L. & Bergstrand, Jeffrey H., (2001),** *The growth of world trade: tariffs, Transport costs, and income similarity*," *Journal of International Economics*, Elsevier, vol. 53(1), pages 1-27, February.
- Baier, S.L. ve Bergstrand, J.H. (2004).** *On the Economic Determinants of Free Trade Agreements*, *Journal of International Economics*, 64(1), 29-63. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(03\)00079-5](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(03)00079-5)
- Baier, S. L. and Bergstrand, J. H. (2007),** *Do free trade agreements actually increase members international trade?"*, *Journal of International Economics* 71(1): 72-95.
- Baier, S. L., Y. V. Yotov, and T. Zylkin. 2019,** *On the Widely Differing Effects of Free Trade Agreements: Lessons from Twenty Years of Trade Integration.* *Journal of International Economics* 116 (C): 206–226. doi:10.1016/j. jinteco.2018.11.002.
- Baier, S., & Standaert, S. (2020),** *Gravity models and empirical trade*, In *Oxford research encyclopedia of economics and finance* (pp. 1–48).
- Balassa, Bela. (1961),** *The Theory of Economic Integration.* Homewood, Illinois: Richard D. Irwin.
- Balassa, Bela., (1965),** *Economic development and integration.* Mexico: Centro De Estudios Monetario Latinoamericanos.
- Balassa, Bela. (1975),** *Economic integration among developing countries.* *Journal of Common Market Studies* 14 (1): pp. 37-55.
- Baltagi, B.H. (2021),** ‘ *Econometric Analysis of Panel Data* ’ Springer Texts in Business and Economics. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-53953-5_1
- Balestra, Pietro, 1996a,** *Introduction to Linear Models for Panel Data, The Econometrics of Panel Data: A Handbook of the Theory with Applications*, (Edit.: László Mátyás ve Patrick Sevestre), Kluwer Academic Publishers, Second Edit., Dordrecht.
- Bergstrand J.H. (1985),** *The gravity equation in international trade: some microeconomic foundations and empirical evidence*, *The Review of Economics and Statistics*, vol. 67(3), 474–481.
- Bergstrand, J. H. (1989).**, *The Generalized Gravity Equation, Monopolistic Competition and the Factor-Proportions Theory in International Trade*, *The Review of Economics and Statistics*, vol. 71(1), 143-153.

- Birdsall, N. ve Fukuyama, F. (2011)**, *New Ideas in Development After the Financial Crisis*, John Hopkins University Press, Baltimore-Maryland.).
- Bouet, A., ve D. Laborde, (2010)**, *Assessing the Potential Cost of a Failed Doha Round*, World Trade Review 9 (2): 319–351.
- Brada, Joseph C., and Jose A. Mendez. (1988)**. *An estimate of the dynamic effects of economic integration*. The Review of Economics and Statistics 70 (1): pp. 163-168.
- Busch, M. L., & Reinhardt, E. (2003)**, *Developing countries and general agreement on tariffs and trade/World trade organization dispute settlement*. Journal of World Trade, 37(4), 719–735.
- Carbaugh, R. (2010)**. *International Economics Trade Regulations and Industrial Policies*. Cengage Learning Washington University, Washington, 188).
- Chang, Ha-Joon. (2015)**, *Industrial Policy: Can Africa Do It?'' In The Industrial Stiglitz, Justin Y. Lin, and Ebrahim Patel, 114–32*. New York: Palgrave Macmillan
- Cheng, I. ve Wall, H. (2005)**, *Controlling for heterogeneity in gravity models of trade and integration*, Federal Reserve Bank of St. Louis Review, 87(1), 49– 63.
- Cheong, I., and J. Cho. (2009)**. *The Impact of Free Trade Agreements (FTAs) on Business in the Republic of Korea*. ADBI Working Paper 156. Tokyo: Asian Development Bank Institute. Available: <http://www.adbi.org/workingpaper/2009/10/15/3348.impact.fta.business.korea/>
- Cheong, David, (2010)**. *Methods for Ex Ante Economic Evaluation of Free Trade Agreements*, Working Papers on Regional Economic Integration 52, Asian Development Bank.
- Cohn, T. H. (2012)**, *Global Political Economy*, 6. Ed. New York: Routledge.
- Crawford, Jo-Ann, Laird, S., (2000)**, *Regional trade agreements and the WTO*, CREDIT Research Paper, No. 00/3, The University of Nottingham, Centre for Research in Economic Development and International Trade (CREDIT), Nottingham
- Cuong, H. C. & Trang, T. T. N. and Nga, D. T. (2015)**. Do Free Trade Agreements (Ftas) Really Increase Vietnam’s Foreign Trade And Inward Foreign Direct Investment (FDI)? British Journal Of Economics, Management & Trade, 7(2), 110-127.
- Dai, M., Yotov, Y.V. ve Zylkin, T. (2014)**, *On the Trade-Diversion Effects of Free Trade Agreements*, Economics Letters, 122(2): 321-325. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2013.12.024>
- Dalimov, R. T. (2009)**, *The dynamics of trade creation and trade diversion effects under international economic integration*. Current Research Journal of Economic Theory, 1(1), 1-4.
- Deardorff, A. V., & Stern, R. M. (2009)**, *Multilateral trade negotiations and preferential trading arrangements*. Globalization and International Trade Policies, Singapore: World Scientific Publishing Co, 153-210

- Deardorff, A. V. (1995)**, *Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?* NBER Working Papers, No: 5377, National Bureau of Economic Research, Inc. (Erişim) <http://www.nber.org/papers/w5377>.
- Deardorff, A.V. (1998)**, *Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?* National Bureau of Economic Research. The Regionalization of the World Economy, January 1998, p. 7 – 32.
- Dielman, (1989)**, *Pooled Cross-Sectional and Time Series Data Analysis*, Texas Christian University, USA, P 02.
- DeRosa, D. A. (1998)**, *Regional integration arrangements: static economic theory, quantitative findings, and policy guidelines*. World Bank Publications
- Egger, P., Mario L., Kevin E. S. & Rainer W., (2011)**, *The Trade Effects of Endogenous Preferential Trade Agreements*. American Economic Journal: Economic Policy, 3 (3): 113-43.DOI: 10.1257/pol.3.3.113
- Egger, P.H., Larch, M. Yotov, Y.V. (2022)**, *Gravity Estimations with Interval Data: Revisiting the Impact of Free Trade Agreements*, *Economica*, 89: 44-61. <https://doi.org/10.1111/ecca.12394>
- Eichengreen, B. and T. Bayoumi. 1996a.** *Ever Closer to Heaven? An Optimum-Currency-Area Index for European Countries*. Center for International and Development Economics Research Working Paper No. C96-78, University of California at Berkeley.
- Eichengreen, B. & Irwin, D. A. (1998)**, *The Role of History in Bilateral Trade Flows*, NBER Chapters, in: *The Regionalization of the World Economy*, National Bureau of Economic Research Inc., 33-62.
- Elliott, Robert J.R and Kengo I., (2004)**, *AFTA and the Asian Crisis: Help or Hindrance to ASEAN Intra- Regional Trade?* *Asian Economic Journal* 2004, Vol.18 No.1, 1-23.
- Endoh, Masahiro, (2000)**, *The Formation of Customs Unions and the Effect on Government Policy Objectives*, *Economia Internazionale / International Economics*, Camera di Commercio Industria Artigianato Agricoltura di Genova, vol. 53(3), pages 299-320.
- Eppinger, PS ve Felbermayr, GJ (2015).** *İkili ticaret ve gelir dağılımlarının benzerliği: İkinci momentlerin rolü*. *Ekonomi Mektupları*, 126, 159-162.
- Erixon, F. & Sally, R., (2010)**, *Trade, globalisation and emerging protectionism since the crisis*, ECIPE Working Paper, No. 02/2010, European Centre for International Political Economy (ECIPE), Brussels
- Ethier, W. J. (1998)**. Regionalism in a Multilateral World. *Journal of Political Economy*, 106(6), 1214–1245. <https://doi.org/10.1086/250045>
- Evenett, Simon J. (2009)**, *Crisis-Era Protectionism One Year After the Washington G20 Meeting. The Great Trade Collapse: Causes, Consequences and Prospects*, İnternet Adresi: <https://voxeu.org/content/great-trade-collapse-causes-consequences-and-prospects>. 15.02.2022.
- Evenett, S., ve J. Fritz. (2015)**, *Throwing Sand in the Wheels: How Trade Distortions Slowed LDC Export-Led Growth*, London: Centre for Economic Policy Research.

- Frankel, J., Stein, E., Wei, S., (1997),** *Regional trading blocs in the world economic System*, Institute for International Economics (Washington, DC).
- Freund, C. (2009),** *The Trade Response to Global Crisis: Historical Evidence*, World Bank Working Paper, 12.).
- Gantz, David A. (2003),** *The Evolution of FTA Investment Provisions: From NAFTA to the United States- Chile Free Trade Agreement*. American University International Law Review 19, no. 4: 679-767.
- Garcés-Díaz, D. G. (2001).** *Was NAFTA Behind the Mexican Export Boom (1994-2000)?* Ciudad de México: Banco de México, Estudios Económicos.
- Gawande, K., Hoekman, B. (2011),** *Determinants of Trade Policy Responses to the 2008 Financial Crisis*, World Bank Policy Research Working Paper No.5862 Washington, 29).
- Gençosmanoğlu, Ö.T, (2014),** *Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller ve Kullanım Kısıtları: Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ghosh, S. and Yamarik, S. (2004),** *Does trade creation measure up? A reexamination of the effects of regional trading arrangements*, Economics Letters 82(2): 213-219.
- Greene, W.H. (2003),** *Econometric Analysis*. 5th Edition, Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Greene, W., (2013),** *Export Potential for U.S. Advanced Technology Goods to India Using a Gravity Model Approach*, Office Of Economics Working Paper, Washington, DC: U.S. International Trade Commission.
- Gregori, T. (2021).** *Protectionism and international trade: A long-run view*. International Economics, 165, 1-13.
- Guimbard, H., Jean, S., Mimouni, M. & Pichot, X. (2012),** *MacMap-HS6 2007, an exhaustive and consistent measure of applied protection in 2007*, International Economics, Q2, 2012, p. 99-122.
- Gujarati, D. (2004),** *Basic Econometrics*. 4th Edition, McGraw-Hill Companies, NewYork.
- Guliyev, H. (2023).** *Artificial Intelligence and Unemployment in high-tech developed countries: New Insights from Dynamic Panel Data Model*. Research in Globalization, 100140.
- Gültekin. S. (2019),** *Yeni Korumacı Politikalar, Dünya Ticaret Örgütü'nün Önemi ve Ticaretin Kolaylaştırılması*. Social Sciences Studies Journal.
- Halcoussis, D. (2005),** *Understanding econometrics*, Vereinigtes Königreich: Thompson, South-Western
- Head, K. (2003),** *Gravity for Beginners*, prepared for UBC Econ 590a students, February 5, 2003, Faculty of Commerce, University of British Columbia, Vancouver, Canada. Heckscher,

- Hekscher, Eli F. (2007)**, *Mercantilism (Volume One)*. Transferred to Digital Printing; Wallerstein, Immanuel, 1980, *The Modern World-System II. Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*, New York: Academic Press.).
- Helpman, E. Krugman, P.R. (1989)**, *Trade Policy and Market Structure*, Cambridge, Mass. MIT Press.
- Hildebrandt, R. (1973)**. *Merkantilismus* (M.). In: von Eynern, G. (eds) *Wörterbuch zur politische Ökonomie*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-322-83587-1_45
- Horn, H., Mavroidis, P.C. ve Spair, A. (2010)**, *Beyond the WTO? An Anatomy of EU and US preferential Trade agreements*, Bruegel Blueprint Series Volume VII.
- Hoekman, B. M. ve Michel M. K., (2006)**, *The Political Economy of the World Trading System – The WTO and Beyond*. 2nd. Ed. Oxford: Oxford University Press.
- Hoekman, Bernard, (2006)**, *The WTO: Functions and Basic Principles*, Kym Anderson and Bernard Hoekman (Ed.), *The WTO's Core Rules and Disciplines- Volume I Critical Perspectives on the Global Trading System and the WTO Series*, No:9, UK: Edward Elgar Publishing, 2006. 3–12.
- Hosny, A.S. (2013)**, *Theories of Economic Integration: A Survey of the Economic and Political Literature*. *International Journal of Economy, Management and Social Sciences* 2 (5) May 2013, pp. 133-15
- Hsiao, Cheng, (2005)**, *Why Panel Data?* Institute of Economic Policy Research University of Southern California, Working Paper, pp. 1-17.
- Hsiao C. (2014)**. *Analysis of panel data* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hummels, David. (2007)**, *Transportation Costs and International Trade in the Second Era of Globalization*, *Journal of Economic Perspectives*, 21 (3): 131-154.
- Hurlin, C., & Mignon, V. (2007)**. *Second generation panel unit root tests*.
- Im, Kyung So & Pesaran, M. Hashem & Shin, Yongcheol, (2003)**, "Testing for unit roots in heterogeneous panels," *Journal of Econometrics*, Elsevier, vol. 115(1), pages 53-74, July.
- Johnson, H. G., 1953**. "Optimum Tariff and Retaliation." *Review of Economic Studies* 21: 142–153.
- Jongwanich, J., & Kohpaiboon, A. (2017)**, *Exporter responses to FTA tariff preferences: Evidence from Thailand*. *Asian-Pacific Economic Literature*, 31(1), 21–38.
- Kahnert F. (1969)**. *Economic integration among developing countries*. Development Centre Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Karaca, N. (2001)**. *GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne*. Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 85-86).

- Karakayalı, H ve Dilber, İ., (2013),** *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri*, Manisa: Emek Matbaası.
- Karemera, D., Ojah, K., (1998),** *An industrial analysis of trade creation and diversion effects of NAFTA*, Journal of Economic Integration 13, 400–425.
- Kassa, W., Sawadogo, P. N., (2021),** *Trade Creation and Trade Diversion in African RECs: Drawing Lessons for AfCFTA*, Policy Research Working Paper Series 9761, The World Bank.
- Kazgan, G. (1993),** *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. (6. Bas.), İstanbul; Remzi.
- Kee, H. L., Neagu, C., & Nicita, A. (2013).** *Is protectionism on the rise? Assessing ational trade policies during the crisis of 2008*. Review of Economics and Statistics, 95(1), 342-346.
- Kepaptsoglou, K., & Karlaftis, M. G. & Tsamboulas, D., (2010) :** The gravity model specification for modeling international trade flows and free trade agreement effects: a 10-year review of empirical studies, The pen Economics Journal, ISSN 1874-9194h, Bentham Open, Sharjah, Vol. 3, pp. 1-13, <https://doi.org/10.2174/1874919401003010001>.
- Kim, M. (2016),** *Enduring trade disputes: Disguised protectionism and duration and recurrence of international trade disputes*. The Review of International Organizations, 11, 283-310.
- Koçbulut, Ö. & Barış, S. (2016),** *Avrupa Birliği Ülkelerinde İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Kadın İstihdamı Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi*, Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 1 (2), 22-39.
- Kohler, Ulrich & Kreuter, Frauke (2009),** *Data Analysis Using Stata*, 2 nd ed., Stata Press.
- Korteweg, R, (2017),** *The end of the transatlantic trade consensus?* By Center for European Reform (erişim; 20.03.2022) <https://www.cer.org.uk/insights/end-transatlantic-trade-consensus>
- Krueger, A. (1995),** *Free Trade Agreements versus Customs Unions*, NBER Working Paper No.5084, Cambridge, Mass.
- Krueger, A. O. (2000),** *NAFTA's Effect: A Preliminary Assessment*. World Economy 23(6):761-75.
- Krugman P. R. & Obstfeld M. (2000).** *International economics: theory and policy* (5th ed.). Addison-Wesley.
- Krugman, Obstfeld & Melitz (2018).** *International Economics: Theory and Policy*, 11th Edition. Pearson
- Kuşat, N. (2015),** *Ekonomik Kalkınmanın Sürdürülebilirliğinde Liberal Dış Ticaret: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, Gaziantep University Journal of Social Sciences 14(1):39-64
- Kutlina-Dimitrova, Z. ve Lakatos, C. (2017),** *The Global Costs of Protectionism*, World Bank Policy Research Working Paper No. 8277, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3088320>.

- Lawrence, R. Z. (1999)**, *Regionalism, Multilateralism and Deeper Integration: Changing Paradigms for Developing Countries*, in Trade Rules in the Making (Eds. M.Rodríguez Mendoza, B. Kotschwar and P. Low), Brookings Institution and Organization of American States, Washington D.C.
- Lee, W. & Mulabdic, A. & Ruta, M. (2019)**. Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Üçüncü Ülke Etkileri: Firma Düzeyinde Bir Analiz, Politika Araştırması Çalışma Raporu Serisi 9064, Dünya Bankası.
- Letiche, J. M., & Nigerian Institute of International Affairs. (1969)**. The key problems of economic reconstruction and development in Nigeria. Lagos: The Institute.
- Limao, N. and Venables, A.J. (2001)**, *Infrastructure, Geographical Disadvantage, Transport Costs, and Trade*, The World Bank Economic Review, 15, 451-479.
- Linder, S. (1961)**, *Ticaret ve Dönüşüm Üzerine Bir Deneme*. John Wiley ve Oğulları, New York.
- Linnemann, H. (1966)**, *Uluslararası Ticaret Akışlarının Ekonometrik Bir Çalışması*. Hollanda Yayıncılık, Amsterdam.
- Lipsey, R.G. (1957)**, *The Theory of Customs Unions: Trade diversion and welfare*. *Economica*, Vol 24, 40-46. <http://dx.doi.org/10.2307/2551626>
- Lorenzo Caliendo ve Fernando Parro 2015**, *Estimates of the Trade and Welfare effects of NAFTA*, The Review of Economic Studies, Volume 82, Issue 1, Pages 1–44, <https://doi.org/10.1093/restud/rdu035>
- Machlup, Fritz. (1977)**, *A history of thought on economic integration*. New York: Columbia University Press.
- Maddala, G.S., & Hu, W. (1996)**, *The Pooling Problem*.
- Magee, Christopher S.P., (2008)**, *New measures of trade creation and trade diversion*, *Journal of International Economics*, Elsevier, vol. 75(2), Pages 349-362, July.
- Mansfield E., D. ve Milner, H. V. (1999)**, *The New Wave of Regionalism*, *International Organization*, 53 (3), 589–62
- Mansfield, Edward D., Helen V. Milner, and B. Peter Rosendorff (2002)**, *Why Democracies Cooperate More: Electoral Control and International Trade Agreements*, *International Organization* 56 (3): 477–513.
- Mansfield, E. D., & Reinhardt, E. (2003)**, *Multilateral Determinants of Regionalism: The Effects of GATT/WTO on the Formation of Preferential Trading Arrangements*. *International Organization*, 57(4), 829–862. <http://www.jstor.org/stable/3594848>
- Marimoutou, V., Peguin, D., Peguin-Feissolle, A., (2010)**. *The “distance-varying” gravity model in international economics: is the distance an obstacle to trade?* Halshs-00536127

- Martínez-Zarzoso, I., & Nowak-Lehmann, F. (2003)**, *Augmented gravity model: An empirical application to Mercosur-European Union trade flows*. *Journal of applied economics*, 6(2), 291-316.
- Marvel, Howard P. & Ray, Edward J., (1983)**, *The Kennedy Round: Evidence on the Regulation of International Trade in the United States*, *American Economic Review*, 73, issue 1, p. 190-97.
- Masood, A. (2021)**, *Anatomy of the trade-effect of regional trade agreements and agenda for future research*, Munich Personal RePEc Archive Working Paper; available online at <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/108284> (accessed 1 October 2021).
- Mattoo, A. & Mulabdic, A. & Ruta, M. (2019)**, *Trade creation and trade diversion in deep agreements*, Policy Research Working Paper Series 8206, The World Bank.
- McPherson, M., M. Redfearn, and M. Tieslau (2001)**, *International Trade and Developing Countries: An Empirical Investigation of the Linder Hypothesis*, *Applied Economics*, 33, 649-657.
- Meade, J.E. (1956)**. *The theory of customs union*. *The Economic Journal*, Vol 66, No 262, 337-339.
- Menon, J. (2014)**, *Multilateralisation of preferences versus reciprocity when FTAs are underutilized*, *The World Economy*, 37(10), 1348–1366.
- Menyah, K., Nazhoğlu, Ş. & Wolde-Rufael, Y. (2014)**, *Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights from a Panel Causality Approach*, *Economic Modelling*, 37, 386-394.
- Mercan, M. (2014)**, *Feldstein-Horioka Hipotezinin AB-15 ve Türkiye Ekonomisi için Sinanması: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Dinamik Panel Veri Analizi*, *Ege Akademik Bakış*, 14(2), 231-245.
- Mikic, M., & Gilbert, J. (2009)**. *Trade Statistics In Policymaking*. <http://www.unescap.org/resources/trade-statistics-policymaking-handbook-commonly-used-trade-indices-and-indicators-revised>
- Mikic, M. (1998). *International Trade, Texts in Economics Book Series*. London: Palgrave.
- Montenegro, C. & Soloaga, I., (2006)**, *NAFTA's Trade Effects: New Evidence with a Gravity Model*. *Estudios de Economía*. 33.
- Moser, C., and Andrew K. R., (2014)**, *Who Benefits From Regional Trade Agreements? The View From the Stock Market*, *European Economic Review*, 68: 31-47.
- Mutambara, T. (2021)**, *Implications of static and dynamic effects of economic integration for investment inflows and outflows using theories on industrial location: A theoretical debate*. *International Journal of Business, Economics and Law*, Volume 24, Issue 6 (August 2021), pages 17-27. ISSN 2289-1552.
- Naito, Takumi. (2020)**. *Trade diversion is reversed in the long run (gold open access)*. *Review of Economic Dynamics*. 10.1016/j.red.2020.07.002.

- Nicita, A. & Rollo, V. (2013).** *Sahra Altı Afrika'dan İhracatın Belirleyicisi Olarak Tarife Tercihleri*, UNCTAD Mavi Seri Bildirileri 60, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı.
- Panagariya, Arvind. 1998,** *The regionalism debate: An overview*, University of Maryland.
- Panagariya, Arvind. 2000,** *Preferential trade liberalization: The traditional theory and new developments*, Journal of Economic Literature 38 (2): Pp. 287-331).
- Pöyhönen, P. (1963).** A Tentative Model for the Volume of Trade between Countries, Weltwirtschaftliches Archiv, 90, 93-100
- Pulliainen, K. (1963),** *A World Trade Study: An Econometric Model of the Pattern of the Commodity Flows in International Trade in 1948-1960*, Ekonomiska Samfundets Tidskrift, Vol. 16, pp. 69-77.
- Raico, R. (2011),** *Austrian Economics and Classical Liberalism*, Mises Institute. Retrieved 27 July 2011.
- Reynolds, K. M. (2009),** *Why are so many WTO disputes abandoned?* In J. C. Hartigan (Ed.), *Trade disputes and the dispute settlement understanding of the WTO* (pp. 191–211). Bingley: Emerald Group Publishing.
- Rodrik, D. (1997),** *Has globalization gone too far?* Washington, DC: Institute for International Economics.
- Rosendorff, B. P. (2005),** *Stability and rigidity: politics and design of the WTO's dispute settlement procedure*, American Political Science Review, 99(3), 389–400.
- Romalis, J. (2004),** *NAFTA's and CUSFTA's Impact on North American Trade*. University of Chicago. Chicago, I.L. Processed.
- Olivero, M. ve Yotov, Y. (2012),** *Dynamic gravity: endogenous country size and asset accumulation*, Canadian Journal of Economics, 45(1), 64– 92.
- Ongun, T. (2009),** *Sanayileşme ve Uluslararası İlişkiler*, Ankara: Gazi Kitabevi, 94).
- Öztürk Ofluoğlu, N., Kalaycı, C., Artan, S. & Bal, H. Ç. (2018),** *Lojistik Performansındaki Gelişmelerin Uluslararası Ticaret Üzerindeki Etkileri: AB ve MENA Ülkeleri Örneği*. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (24), 92-109.
- Salvatore, D. (ed.), (1993),** *Protectionism and world welfare*, Cambridge University Press: Cambridge, UK.
- Sampson, G.P. (2003),** *Introduction*. In G. P. Sampson and S. Woolcock (Eds.), *Regionalism, Multilateralism and Economic Integration: The Recent Experience* (pp. 3-18). Hong Kong: United Nations University Press.
- Shaffer, G. (2003),** *How to make the WTO dispute settlement system work for developing countries: Some proactive developing country strategies*. Geneva, Switzerland: International Centre for Trade; Sustainable Development (ICTSD). ICTSD Resource Paper.

- Schiff, M. W., & Winters, L. A. (2003).** *Regional integration and development.* World Bank Publications.
- Schiff, M. (2001).** *Will the Real "Natural Trading Partner" Please Stand Up?* Journal of Economic Integration, 16(2), 245-261.
- Seyidoğlu, H. (2003),** *Uluslararası İktisat*, 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2007),** *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2015).** *Uluslararası İktisat; Teori, Politika ve Uygulama.* İstanbul: Güzem Can Yayınları No:29.
- Smith, A., (2002),** *Ulusların Zenginliği* (Çeviri: M. Tanju Akad), İstanbul, Alan Yayıncılık
- Staley, Charles E. (1977).** *Review of A history of thought on economic integration, by Fritz Machlup.* Annals of the American Academy of Political and Social Science 434: pp. 242-243.
- Stock, J. H. & Watson, M. W. (2011),** *Ekonometriye Giriş* (Çev. B. Saraçoğlu), Efil Yayınevi.Ankara.
- Sumani, I. I., (2015),** *Determinants Of Ghana's Trade Flows In Economic Community Of West African States: Application Of The Gravity Model*, M.Sc. Thesis, Istanbul Technical University, Department of Urban and Regional Planning Regional Planning Programme, January.
- Swamy, P. A. V. B. & Arora, S. S. (1972),** *The Exact Finite Sample Properties of the Estimators of Coefficients in the Error Components Regression Models.* *Econometrica*, 40(2), 261–275. <https://doi.org/10.2307/1909405>
- Şişman, M. (2008),** *İkinci Bretton Woods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler*, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 1, 67).
- Tang D. (2005),** *Effects of the regional trading arrangements on trade: evidence from the NAFTA, ANZCER and ASEAN Countries, 1989-2000.* J Int Trade Econ Dev 2005; 14(2): 241-65.
- Tatoğlu, F.Y. (2020).** *Panel Zaman Serileri Analizi, (Stata Uygulamalı)*, Beta Basım Yayın, 85, İstanbul.
- The Centre For International Economics (CIE), 2017.** Australian Trade Liberalisation: Analysis of the Economic Impacts, report prepared for the Department of Foreign Affairs and Trade, Ekim 2017.
- Tinbergen, J., (1962),** *Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy*, Twentieth Century Fund, New-York.
- Tomanbay, M. (2019).** *İktisadi Düşüncenin Gelişimi ve İktisat Okulları.* Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (15), 31-45. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ufuksbedergi/issue/57470/815062>
- Torres-Reyna, O., (2007),** *Panel Data Analysis Fixed and Random Effects Using Stata (v. 4.2)*, Data & Statistical Services, Princeton University.

- UNCTAD (2007)**, *Trade and Development Report*. United Nations Conference on Trade and Development.
- UNCTAD (2018)**, Key Statistics And Trends in Trade Policy (erişim,2022).
- Urata, S. (2002)**, *Globalization and the Growth in Free Trade Agreements*, AsiaPacific Review, 9:1, 20-32, DOI: 10.1080/13439000220141569
- Wallace, T.D., A. Hussain. (1969)**. *The Use of Error Components Models in Combining Cross-Section with Time Series Data*. *Econometrica*, 37:55-72.
- Walter, R. (2011)**, *Wirtschaftsgeschichte Vom Merkantilismus bis zur Gegenwart*. Böhlau Verlag, Köln Weimar Wien. 5. Auflage.
- Wansbeek, T.J. and Kapteyn, A., (1989)**, *Estimation of the error components model with incomplete panels*. In: G.S. Maddala, ed., 1993 *The econometrics of panel data*, volume II. Edward Elgar, Aldershot, 45-65. (Reprint of journal publication.)
- Wooldridge, J.M. (2010)**, *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data* Cambridge, England.
- World Bank, (2002)**, *Globalization, growth, and poverty: building an inclusive world economy*. World Bank Policy Research Report.<http://documents.worldbank.org/> (Erişim 2022)
- WTO (1994)**. *Uruguay Round. Geneva: Understanding The WTO: Basics*. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact5_e.htm (03.04.2022)
- WTO (2011)**. *The WTO and Preferential Trade Agreements: From Co-existence to Coherence*. Geneva: WTO Publications.
- WTO (2014)**. *The GATT years: from Havana to Marrakesh*, Geneva: Understanding The WTO).
- WTO, (2022)**, *The Broken Legs of Global Trade*,
- WTO, (2023)**, *Understanding The Wto: Basics*. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm (erişim: 10.02.2023)
- Wunderlich, J.-U. (2008)**, *Regionalism, Globalisation and International Order: Europe and Southeast Asia* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315604459>
- WTO, (2014)**, *Overview*. Geneva: What is the WTO?
- Yaffee, R. (2003)**, *A Primer for Panel Data Analysis*. Social Sciences, Statistics and apping, New York University, 10.
- Yang, S., & Martinez-Zarzoso, I. (2013)**. *A panel data analysis of trade creation and trade diversion effects: the case of ASEAN-China Free Trade Area (ACFTA)* (No. 224). IAI Discussion Papers.
- Yang, Xinye ve Yang, Xinye, (2021)**, *A Gravity Model Analysis of the Impact On U.S.A.'s Involvement in NAFTA.*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3806949> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3806949>.

- Viner, J., 1950.** *The Customs Union Issue.* Carnegie Endowment for International Peace, pp: 41-55; ASIN: B000OFGCS0
- Zheng, S., Pu, Y., Lu, H., Zhang, J. J., Wang, D., & Ma, X. (2023).** *Global climate policy effectiveness: A panel data analysis.* Journal of Cleaner Production, 412, 137321.

EKLER

Çizelge A.1: Modele Dahil Olan Ülkeler

Country	Ülke	Country	Ülke
Germany	Almanya	Ireland	İrlanda
Argentina	Arjantin	Spain	İspanya
Australia	Avustralya	Israel	İsrail
Austria	Avusturya	Sweden	İsveç
United Arab Emirates	BAE	Switzerland	İsviçre
Belgium	Belçika	Italy	İtalya
Brazil	Brezilya	Japan	Japonya
China	Çin	Canada	Kanada
Denmark	Danimarka	Colombia	Kolombiya
Dominican Republic	Dominik C.	Korea, Rep.	Kore
Ecuador	Ekvador	Costa Rica	Kostarika
Indonesia	Endonezya	Malaysia	Malezya
Philippines	Filipinler	Mexico	Meksika
France	Fransa	Norway	Norveç
Guatemala	Guatemala	Peru	Peru
South Africa	Güney Afrika	Poland, Rep. of	Polonya
India	Hindistan	Russian Federation	Rusya
Netherlands	Hollanda	Singapore	Singapur
China, P.R.: Hong Kong	Hongkong	Saudi Arabia	Suudi Arabistan
United Kingdom	İngiltere	Chile	Şile
Ireland	İrlanda	Thailand	Tailand
Spain	İspanya	Turkey	Türkiye
Israel	İsrail	Vietnam	Vietnam

Çizelge A.2: ABD'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları

Ülkeler	İmzalanan Yıl	Anlaşma Adı
Avustralya	2004	Avustralya-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması
Bahreyn	2005	Bahreyn-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması
CAFTA_DR (Kostarika, Dominik C., El-Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua)	2004	Dominik Cumhuriyeti-Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
Şili	2003	Şili-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması
Kolombiya	2006	Amerika Birleşik Devletleri-Kolombiya Serbest Ticaret Anlaşması
İsrail	1985	İsrail-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması
Ürdün	2000	Ürdün-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması
Fas	2004	Fas-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması
Umman	2004	Umman-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması
Panama	2007	Panama-Amerika Birleşik Devletleri Ticareti Geliştirme Anlaşması
Peru	2006	Peru-Amerika Birleşik Devletleri Ticareti Geliştirme Anlaşması
Singapur	2003	Singapur-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması
Güney Kore	2007	Amerika Birleşik Devletleri-Kore Serbest Ticaret Anlaşması
USMCA (Kanada, Meksika)	2018	Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Anlaşması

ÖZGEÇMİŞ

Ethem ARSLAN

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Doktora** : (2023) İstanbul Gedik üniversitesi, Uluslararası Ticaret Doktora Programı
- **Yüksek Lisans** : (2010), Viyana Ekonomi Üniversitesi, İşletme Yönetimi
- **Lisans** : (2007), Viyana Ekonomi Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Yönetimi